

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَعَجِّلْ فَرَجَهُمْ

استان شناسی سمنان

پایه دهم

دوره دوم متوسطه

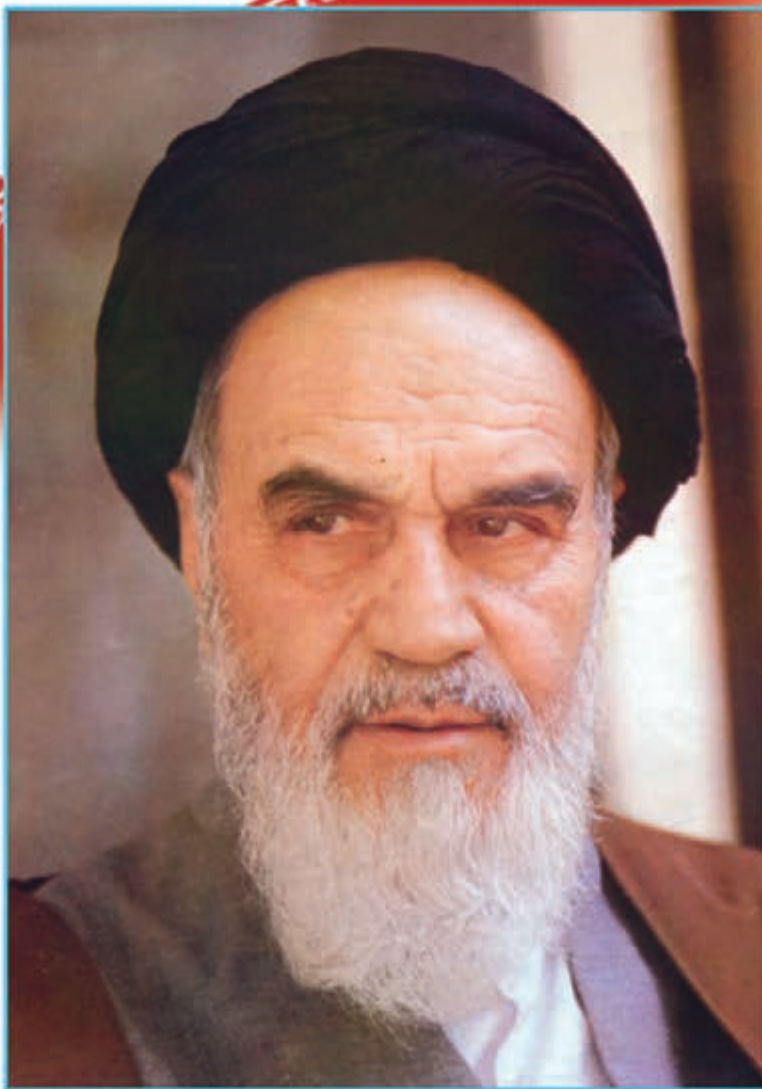

وزارت آموزش و پرورش سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

نام کتاب :	استان‌شناسی سمنان - پایه دهم دوره دوم متوسطه - ۱۱۰۳۱۵
پدیدآورنده :	سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف :	دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری
شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف :	نعمیه السادات کاظمی، منیره باغبان، اشرف السادات صباغ قاضیها، محمدحسین احسانی، فتح‌الله وحدتی و علیرضا صدقی (اعضای گروه تألیف) - محمدکاظم بهنیا و حسن ستایش (ویراستار)
مدیریت آماده‌سازی هنری :	اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
شناسه افزوده آماده‌سازی :	احمدرضا امینی (مدیر امور فنی و چاپ) - طاهره حسن‌زاده (مدیر هنری، طراح گرافیک و طراح جلد) - زهره بهشتی شیرازی (صفحه‌آرا) - فاطمه باقری‌مهر، زهرا رشیدی‌مقدم، فرشته ارجمند، فاطمه پزشکی و حمید نابت‌کلاجاهی (امور آماده‌سازی)
نشانی سازمان :	تهران : خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی) تلفن : ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار : ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی : ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹ وبگاه : www.chap.sch.ir و www.irtextbook.ir
ناشر :	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران : تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروپخش) تلفن : ۴۴۹۸۵۱۶۱-۵، دورنگار : ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی : ۳۷۵۱۵-۱۳۹
جایخانه :	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»
سال انتشار و نوبت چاپ :	چاپ پانزدهم ۱۴۰۴

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به‌صورت چاپی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس‌برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکثیر به هر شکل و نوع بدون کسب مجوز از این سازمان ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

نهضت برای اسلام نمی تواند محصور باشد در یک کشور و نمی تواند محصور باشد در حتی کشورهای اسلامی. نهضت برای اسلام همان دنباله نهضت انبیاست. نهضت انبیا برای یک محل نبوده است، پیغمبر اکرم اهل عربستان است لکن دعوتش مال عربستان نبوده، محصور نبوده به عربستان، دعوتش مال همه عالم است.

امام خمینی «قُدَس سِرُّهُ»

فهرست

۱	فصل اوّل : جغرافیای طبیعی استان سمنان
۲	درس ۱ : موقعیت جغرافیایی استان
۴	درس ۲ : ناهمواری های استان و نحوه شکل گیری آن
۸	درس ۳ : آب و هوای استان
۱۳	درس ۴ : منابع طبیعی استان
۳۹	درس ۵ : مشکلات و مسائل محیطی استان
۵۰	فصل دوم : جغرافیای انسانی استان سمنان
۵۱	درس ۶ : تقسیمات سیاسی استان
۵۴	درس ۷ : شیوه های زندگی در استان
۵۹	درس ۸ : جمعیت استان
۶۵	فصل سوم : ویژگی های فرهنگی استان سمنان
۶۶	درس ۹ : آداب و رسوم مردم استان
۷۷	فصل چهارم : پیشینه تاریخی استان سمنان
۷۸	درس ۱۰ : پیشینه تاریخی استان
۸۴	درس ۱۱ : دفاع از ایران اسلامی
۹۵	فصل پنجم : توانمندی های استان سمنان
۹۶	درس ۱۲ : قابلیت ها و جاذبه های گردشگری در استان
۱۰۵	درس ۱۳ : توانمندی های اقتصادی استان
۱۱۱	فصل ششم : شکوفایی استان سمنان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی
۱۱۲	درس ۱۴ : دستاوردهای انقلاب اسلامی
۱۱۹	درس ۱۵ : چشم انداز آینده استان

سخنی با دانش‌آموزان عزیز

شاید از خود سؤال کنید که برنامه‌آستان‌شناسی چه نوع برنامه‌ای است؟ هدف برنامه‌ریزان درسی از تألیف کتاب استان‌شناسی چیست و مطالعه این کتاب چه اهمیتی دارد؟ پاسخ ما به شما دانش‌آموز عزیز این است که کتاب استان‌شناسی شما را با استان محل زندگی، مسائل جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، مردم‌شناسی، اقتصادی و فرهنگی آن آشنا می‌کند. از طرف دیگر یکی از انتظارات تربیتی دنیای امروز، تربیت شهروندانی آگاه و مسئول است. یک شهروند مطلوب، نیازمند پیدا کردن درکی همه‌جانبه از واحدهای سیاسی کشور و سرزمین ملی خویش در زمینه‌های مختلف است. این برنامه به شما کمک می‌کند تا از استان محل زندگی خود نگاهی جامع و همه‌جانبه پیدا کنید. کسب بصیرت نسبت به محیط زندگی و آگاهی از خصوصیات آنچه در گذشته و حال و مسائل محیطی، اجتماعی و اقتصادی، فرهنگی و پیشینه تاریخی استان به شما کمک خواهد کرد تا با بحث و گفت‌وگو بینشی عمیق از این مسائل پیدا کرده و راه‌حل‌های این مشکلات را پیدا کنید.

بدون شک شما مدیران آینده جامعه خواهید بود. زندگی مدرسه‌ای، باید شما را به عنوان یک انسان مسئول به دانش لازم برای حل مسائل جامعه مجهز کند. مکانی که شما در آن زندگی می‌کنید توانمندی‌های مختلفی دارد؛ برای مثال، می‌توان به توانمندی‌های جغرافیایی، فرهنگی، اقتصادی و انسانی اشاره کرد. خود شما بخشی از این سرمایه و توانمندی‌ها هستید. بهره‌برداری از توانمندی‌های بالقوه یک کشور در گرو شناخت همه‌جانبه محل زندگی شما و نیز کشور است. برنامه‌آستان‌شناسی به شما می‌آموزد که فرصت‌های موجود در استان شما کدام است و یا اینکه تهدیدها و ناتوانی‌ها را چگونه می‌توانید به فرصت تبدیل کنید؟

فراموش نکنید که همه امکانات موجود در محیط، فرصت است، آب و هوا، بیابان، کوه، رودخانه، جنگل، نیروی انسانی، میراث فرهنگی، صنایع دستی و خیلی چیزهای دیگر، مهم این است که بیاموزید چگونه از این فرصت‌ها در جهت سعادت خود و جامعه استفاده کنید. آگاهی از مسائل استان موجب خواهد شد تا از علل پیشرفت و یا عقب ماندگی استان خود آگاه شوید و برای حل آن، راه‌حل‌های خلاق پیدا کنید.

ممکن است این سؤال در ذهن شما مطرح شود که آیا بهتر نیست آموزش درباره محیط زندگی یا موضوعات اجتماعی از محیط نزدیک آغاز شود و سپس به محیط دورتر مانند استان و یا کشور بینجامد. ما در این برنامه از طریق طرح پرسش‌ها و فعالیت‌های مختلف این فرصت را برایتان فراهم کرده‌ایم.

بدون شک مطالعه شهر و استان در زمینه‌های جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، آداب و رسوم محلی نه تنها می‌تواند موجب دلبستگی به زادگاه و سرزمین ملی شود، بلکه این فرصت را فراهم می‌کند تا با گنجینه‌های مختلف طبیعی، انسانی، فرهنگی و فناوری کشور خود آشنا شوید. در این برنامه درمی‌یابید که افراد زیادی چه در گذشته یا حال در استان شما برای اعتلای کشور تلاش کرده‌اند.

انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ شرایطی را فراهم کرد که دولت و مردم با احساس مسئولیت بیشتری برای پیشرفت همه‌جانبه ایران عزیز تلاش کنند. در ادامه این تلاش‌ها جهت رسیدن به قله رفیع سربلندی و شکوفایی ایران اسلامی که به همت و کوشش شما دانش‌آموزان عزیز بستگی دارد امید است با عنایت حق تعالی و اعتماد به نفس از هیچ کوشش و خدمتی دریغ نکنید. در این راه قطعاً راهنمایی‌های مفید دبیران محترم جغرافیا بسیار سودمند خواهد بود.

به امید موفقیت شما

گروه جغرافیای دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری

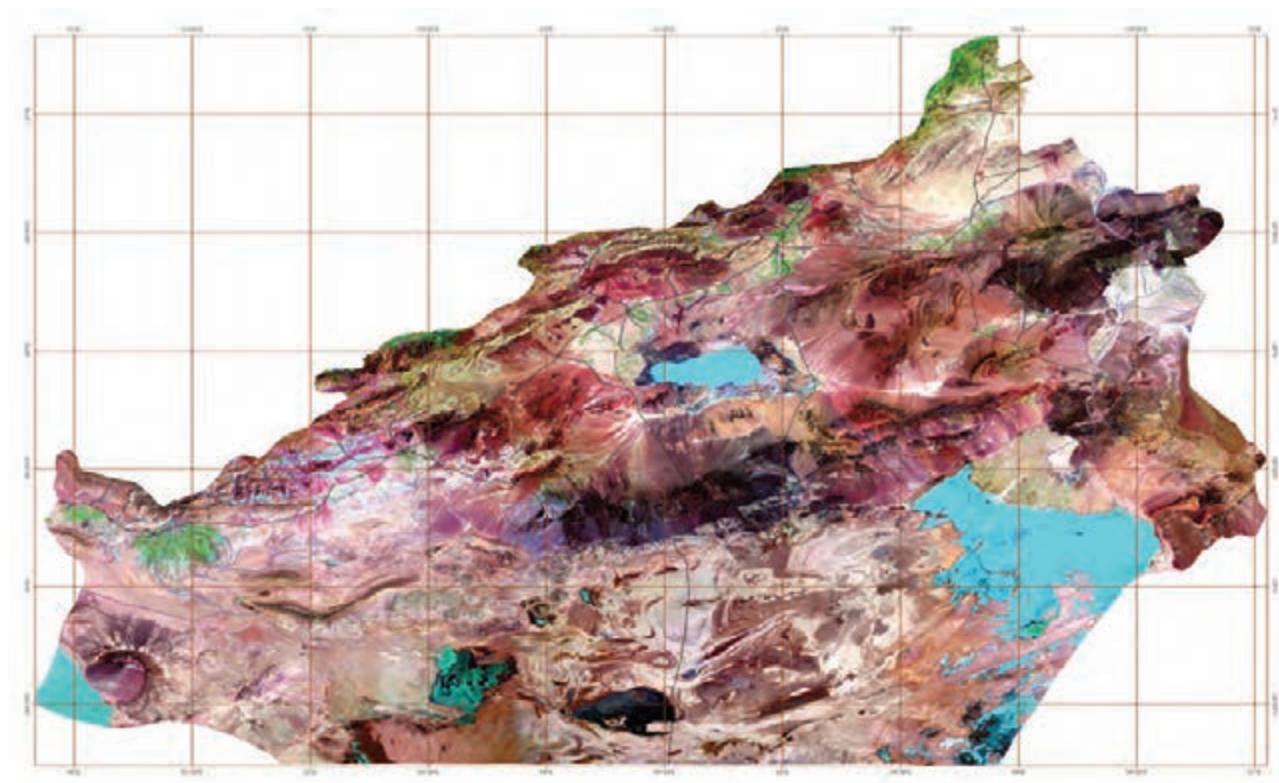
نقشه‌ی کتاب‌درسی

دیدگاه رهبر معظم انقلاب اسلامی در مورد استان سمنان

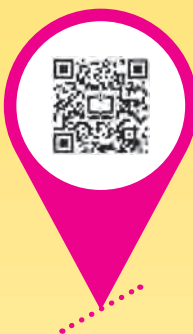
بسیار خرسند و مسرورم و خدای متعال را سپاسگزارم که توفیق داد امروز در میان مردمی باشم که یادگار نشانه‌های کهن‌ترین فرهنگ غنی اسلامی و ایرانی را در میان خود دارند. عزیزان من! در گذشته تاریخی، ما همیشه استان سمنان را به‌عنوان استانی متدین و دانش‌پژوه دانسته‌ایم و شناخته‌ایم. در میان شاخصه‌های متعدد این استان، آن چیزی که از همه برجسته‌تر است، عبارت است از این دو شاخصه: دینداری و علم؛ دانش‌پژوهی و برجستگی علمی. در دوران خود ما هم، آنچه که از استان پنهان‌تر شما دیده‌ایم و به یاد داریم، همه نشانه‌های خُلقیات خوب، عمل صالح، هوش و استعداد بشری سطح بالا و حضور مردانه و دلاورانه در میدان‌های مختلف انقلاب بوده است؛ هم در دوران انقلاب که من خودم در برخی از نقاط این استان از نزدیک شاهد بوده‌ام؛ هم در دوران دفاع مقدس که ماجرای حیرت‌انگیز و شنیدنی بسیاری از تیپ قائم سمنان، از مجموعه پشتیبانی جنگ سمنان و ستاد جهاد سازندگی در سمنان، از بسیجیان سمنان، از خانواده‌های شهدا و ایثارگران استان سمنان در ذهن و خاطره ما هست. از لحاظ هوش بشری و استعداد انسانی هم این استان جزو استان‌های پیشرو کشور است. درصد بالای سواد، درصد بالای رتبه قبولی در دانشگاه، شخصیت‌های برجسته علمی، سیاسی و اجتماعی، فعالان گوناگون و حضور محیط‌های دانشگاهی بزرگ در این استان، همه مؤید همان معناست که تاریخ به ما منعکس کرده است. دینداری مردم هم آن شاخصه اصلی و پشتوانه همه زیبایی‌ها و نیکی‌ها است.

استان پنهان‌تر سمنان استعدادهای فراوانی دارد؛ از بعضی از این استعدادهای استفاده شده و از بعضی استفاده نشده است. در این استان، غیر از استعداد و ظرفیت عظیم انسانی، استعدادهای صنعتی، استعدادهای معدنی – که در این استان معدنی هست که هنوز دست نخورده است و باید به آنها رسیدگی شود و از آنها به نفع مردم استان و کشور بهره‌برداری شود – حتی استعدادهای کشاورزی – با این که این استان جزو استان‌های کم‌آب است، در عین حال، در همان بخش از زمین، خاک حاصل خیز و امکانات کشاورزی خوبی دارد؛ همین حالا هم طبق گزارش، با همه این محدودیت‌ها، این استان صادرکننده محصولات دامداری، گوشت و محصولات باغی به خارج این استان است، که این نشان‌دهنده توانایی‌های طبیعی و انسانی این استان است – استعداد گردشگری، شهرک‌های صنعتی و تنوع اقلیمی وجود دارد، و همان‌طور که گفتیم از همه اینها بالاتر، دارای مردم صبور، سختکوش، علاقه‌مند، مؤمن و با سطح هوشی بالاست. این استان می‌تواند آینده‌ای به مراتب بهتر از امروز داشته باشد؛ همچنانی که امروز این استان نسبت به آنچه که قبل از انقلاب بود، بسیار بهتر و پیشرفته‌تر است و روزه‌روز هم باید ان‌شاءالله این روند ادامه پیدا کند.

تصویر فوق یک تصویر ماهواره‌ای Landsat-۷ است که از کل استان در سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۲ هجری شمسی گرفته شده است. در این تصویر که تحت عنوان تصویر گویا شده، شناخته می‌شود، خطوط بنفش رنگ، رودخانه‌ها، خطوط سیاه رنگ جاده‌ها و خطوط قهوه‌ای رنگ شبکه مختصات جغرافیایی را نشان می‌دهد. همچنین زمین‌های زراعی دارای محصول، به رنگ سبز روشن، باغات و اراضی جنگلی به رنگ سبز تیره و اراضی بایر و لم یزرع به رنگ سفید و شوره‌زار به رنگ آبی دیده می‌شوند.

(عکس از سازمان فضایی ایران)

فصل اوّل

جغرافیای طبیعی استان سمنان

درس ۱ موقعیت جغرافیایی استان

استان سمنان با مساحتی برابر ۹۷۴۹۱ کیلومتر مربع، ۶ درصد از مساحت کل کشور را به خود اختصاص داده است و از نظر وسعت هفتمین استان کشور به شمار می‌رود.

شکل ۱-۱- نقشه تقسیمات کشوری جمهوری اسلامی ایران به تفکیک استان

جغرافیای طبیعی استان

موقعیت جغرافیایی این استان در این قسمت از کشور، موجب شده تا ویژگی‌های طبیعی و انسانی گوناگونی در آن شکل گیرد. موقعیت استان از دیدگاه ارتباطی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی اهمیت فوق العاده‌ای دارد.

فعالیت

با توجه به شکل ۱-۱ به سؤالات زیر پاسخ دهید :

۱- همسایه‌های استان سمنان را نام ببرید.

۲- مختصات جغرافیایی (طول و عرض) استان را بنویسید.

۳- وسیع‌ترین استان‌ها قبل از استان ما کدامند؟

۲۰ آذر
روز جهانی کوهستان

درس ۲ ناهمواری‌های استان و نحوه شکل‌گیری آن

«و در زمین کوه‌های ثابت و پابرجایی قرار دادیم مبدا آنها را بلرزانند و در آن دره‌ها و راه‌هایی قرار دادیم تا هدایت شوند.»
(سورة انبیاء، آیه ۳۱)

براساس شواهد زمین‌شناسی، در حدود ۶۵ میلیون سال قبل سراسر استان سمنان در کف دریای بزرگی به نام تتیس قرار گرفته بود. شکل‌گیری چین‌خوردگی البرز در کمر بند کوه زایی آلپ - هیمالیا موجب ارتفاع گرفتن و خارج شدن رسوبات بستر دریای تتیس (حرکات کوه‌زایی دوره ترشیاری) در قسمتی از استان سمنان شده است. وجود سنگواره‌های متعدد و قرار گرفتن مخازن نفتی در گنبد‌های نمکی شاهدهی بر وجود بخشی از بستر دریای تتیس در این استان است.

بخش‌هایی که کمتر تحت تأثیر چین‌خوردگی قرار گرفته‌اند به صورت دشت‌هایی در سطح استان ظاهر شده‌اند. علاوه بر آن تأثیر نیروهای درونی زمین بر پوسته این استان باعث پیدایش شکستگی یا گسل‌های متعددی شده است.

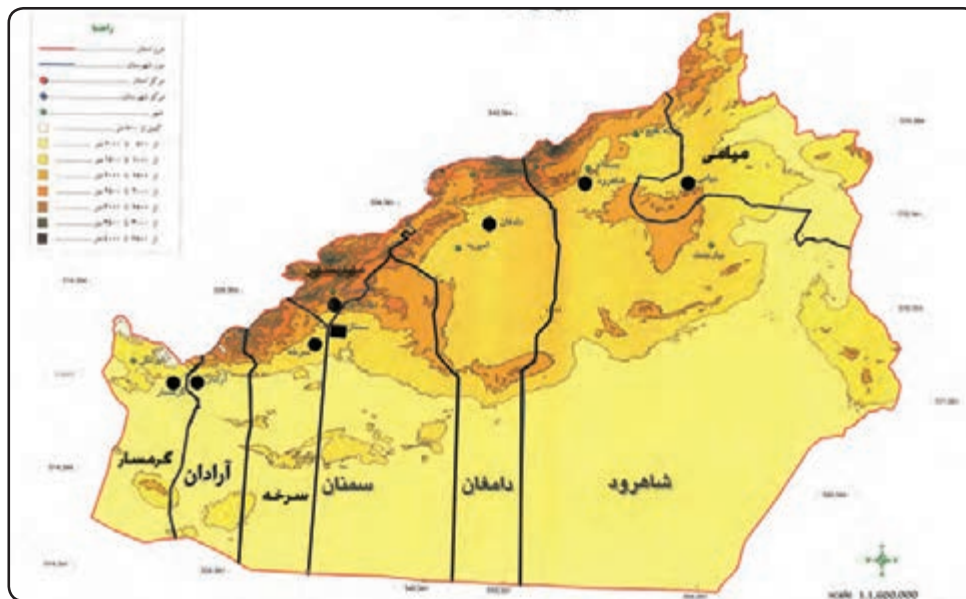
در دوره کواترنری (حدود ۲ میلیون سال قبل) عوامل فرسایشی مانند بارش، باد، یخبندان و... مهم‌ترین تأثیر را در تغییر شکل ناهمواری‌های استان داشته‌اند. در نتیجه می‌توان قدیمی‌ترین تشکیلات زمین‌شناسی تا جدیدترین آبرفت‌ها را در سطح استان مشاهده کرد.

شکل ۲-۱- نمایی از ارتفاعات دامنه جنوبی البرز

جغرافیای طبیعی استان

به طور کلی، ناهمواری های استان سمنان را می توان به سه قسمت کوهستانی، کوهپایه ای و نواحی پست دشت کویر تقسیم کرد :

شکل ۳-۱- نقشه ناهمواری های استان

الف) نواحی کوهستانی : با توجه به قرار گرفتن رشته کوه البرز در شمال کشور و واقع شدن استان سمنان در دامنه های جنوبی این رشته کوه، ارتفاعات این استان بخشی از رشته کوه البرز محسوب می شود. این رشته کوه، موجب تعدیل آب و هوا، افزایش بارش و چشم اندازهای بسیار زیبای طبیعی در شمال استان سمنان شده است.

شکل ۴-۱- ارتفاعات کوهستانی شمال استان

مهم ترین ارتفاعات استان سمنان : قله های گلرز و سرخر در شمال شهرستان گرمسار، تنگ مرز در شهرستان سرخه، پیغمبران در شهرستان سمنان، نیزوا در شمال شهرستان مهدی شهر، سفید کوه در شمال شهرستان دامغان، شاهوار و خوش ییلاق در شمال شهرستان شاهرود، قبله کوه در جنوب غربی شهر میامی و کوه چهل تن در شمال شرق شهرستان آرادان را می توان نام برد.

رشته کوه عریض و طویل البرز شرقی، مناطق پست و مسطح اطراف دریای خزر را از استان سمنان جدا می سازد، بنابراین ارتباط زمینی این استان با استان های همجوار از طریق گردنه های ارتباطی امکان پذیر است.

مهم‌ترین گردنه‌ها عبارت‌اند از :

الف) گردنه خوش‌بیلاق بین راه شاهرود و آزادشهر

ب) گردنه قزلُق بین راه شاهرود و گرگان

پ) گردنه شمشیربُز بین راه دامغان و گرگان

ت) گردنه بشم بین راه سمنان و فیروزکوه.

گردنه‌های مذکور از نظر اقتصادی، نظامی و تاریخی اهمیت دارند.

ب) **نواحی کوهپایه‌ای** : نواحی کوهپایه‌ای در جنوب نواحی کوهستانی استان قرار دارد. این نواحی از رسوبات ریز و درشت دوره ترشیاری تشکیل شده و به شکل مخروط‌افکنه‌های کوچک و بزرگ درآمده‌اند. نواحی کوهپایه‌ای سفره‌های آب زیرزمینی فراوان دارد که به صورت چاه و قنات مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد، همچنین دارای زمین‌های حاصل‌خیز کشاورزی است و بیشتر سکونتگاه‌های شهری و روستایی در این نواحی استقرار یافته‌اند.

شکل ۵-۱- نواحی کوهپایه‌ای شمال استان

پ) **نواحی پست دشت کویر** : این نواحی در بخش جنوبی استان واقع شده‌اند که وجود تشکیلات گچ و نمک در آن موجب شور شدن خاک و آب این مناطق شده و در نتیجه زیست موجودات زنده (گیاهی، جانوری و انسانی) را به حداقل ممکن رسانده است. به طوری که در برخی از نواحی این دشت، به شوره‌زار و کویر بر می‌خوریم؛ اگر چه این موارد به عنوان محدودیت تلقی می‌شود، ولی نباید از توانمندی‌های مناطق کویری غافل بود.

شکل ۱-۶- بخشی از نواحی پست دشت کویر (بیابارجمند)

فعالیت ✓

- ۱- شهر یا روستای محل زندگی شما از نظر ناهمواری در کدام یک از نواحی واقع شده است؟
- ۲- کدام ارتفاعات و گردنه‌ها در نزدیکی محل زندگی شما قرار دارد؟

۳ فروردین
روز جهانی هواشناسی

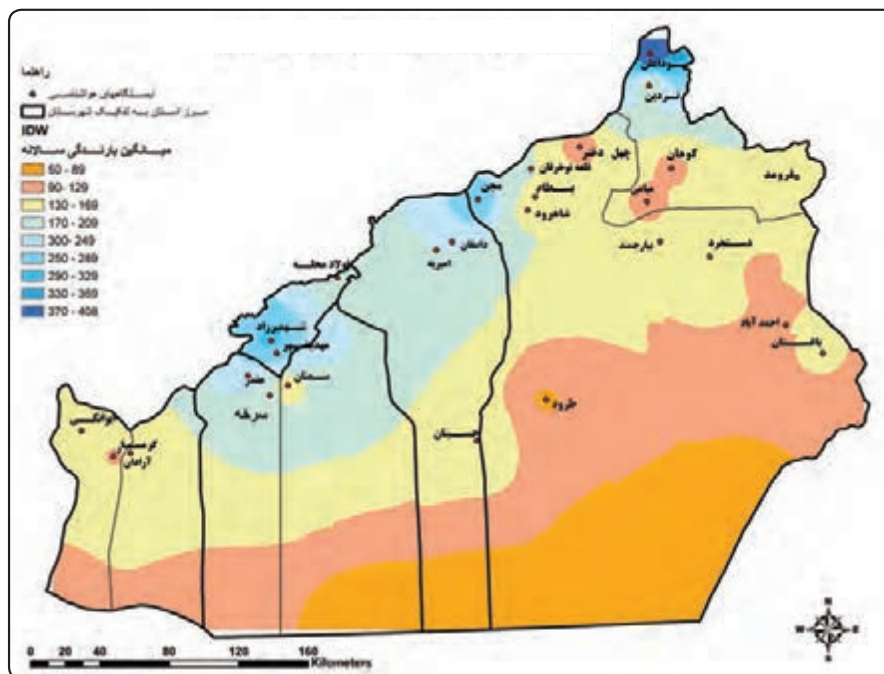
درس ۳ آب و هوای استان

آن کس که زمین را بستر شما و آسمان را همچون سقفی بالای سر شما قرار داد و از آسمان آبی فرو فرستاد و به وسیله آن میوه‌ها را پرورش داد تا روزی شما باشد.
(سوره بقره، آیه ۲۲)

عوامل مؤثر بر آب و هوای استان

استان سمنان علاوه بر تأثیر توده‌های هوا در فصول مختلف سال، تحت تأثیر جریان‌های هوای گرم و خشک دشت کویر، دوری از دریا، عرض جغرافیایی، ارتفاع مکان از سطح دریا، جهت و امتداد کوه‌ها قرار دارد. بنابراین شرایط اقلیمی متنوعی را برای استان ایجاد کرده‌اند.

وجود رشته کوه البرز در شمال استان با جهت غربی - شرقی مانند دیواری بلند که مانع از ورود رطوبت دریای خزر به نواحی جنوبی البرز شده و همچنین مجاورت استان با دشت کویر (با وجود ساعات آفتابی زیاد) به طور کلی موجب بروز شرایط آب و هوایی خشک و نیمه خشک شده است. اگر از جنوب به شمال استان سفر کنیم طی مسافتی کمتر از ۲۰ کیلومتر با تغییر ارتفاع به نقاط خوش آب و هوا و مطبوعی می‌رسیم.

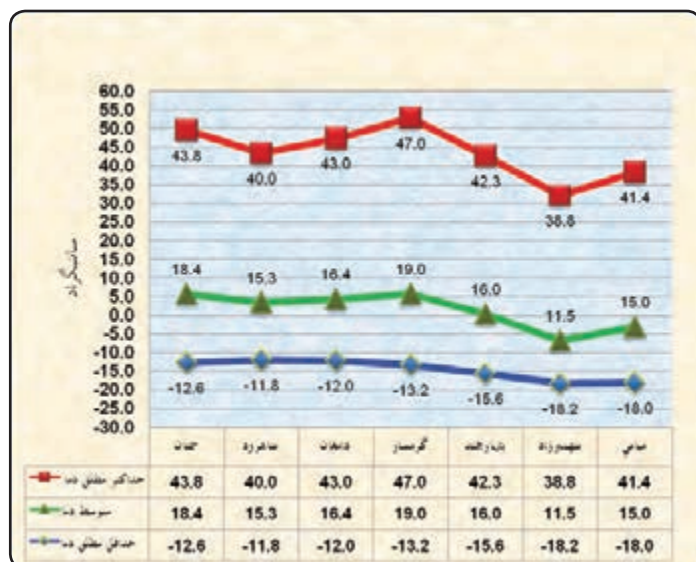
شکل ۷-۱- نقشه هم بارش سالانه استان

جغرافیای طبیعی استان

برای تشخیص تنوع آب و هوایی استان به بررسی دو عنصر دما و بارش می‌پردازیم :
پراکندگی بارش : میزان بارندگی در همه مناطق استان سمنان یکسان نیست. به طوری که هرچه از شمال به سمت جنوب حرکت کنیم از میزان بارندگی کاسته می‌شود؛ میزان بارندگی در مناطق شمالی (نواحی کوهستانی) به طور میانگین ۲۵۰ میلی‌متر است و در مناطق جنوبی (دشت کویر) به کمتر از ۱۰۰ میلی‌متر می‌رسد. میانگین بارندگی سالانه استان ۱۴۷ میلی‌متر است. بیشترین میزان بارش سالانه در فصل‌های بهار و زمستان ثبت شده است.

شکل ۸-۱- نمودار بارندگی ایستگاه‌های سینوپتیک استان

شکل ۹-۱- نمودار دمای ایستگاه‌های سینوپتیک استان

میزان دما : در نواحی کوهستانی و کوهپایه‌ای البرز دمای هوا کمتر از مناطق پست و هموار مجاور آن و دشت کویر است. بنابراین، هر چه از شمال به سمت جنوب استان حرکت کنیم میزان دمای هوا افزایش می‌یابد. میانگین دمای استان ۱۶ درجه سانتی‌گراد، حداکثر مطلق دمای آن ۴۷ و حداقل مطلق دما ۱۸/۲- درجه سانتی‌گراد است. تعداد روزهای یخبندان در استان به طور میانگین ۷۳ روز و میانگین ساعات آفتابی ۳۱۸۶ است که با توجه به موقعیت جغرافیایی هر شهرستان متفاوت است.

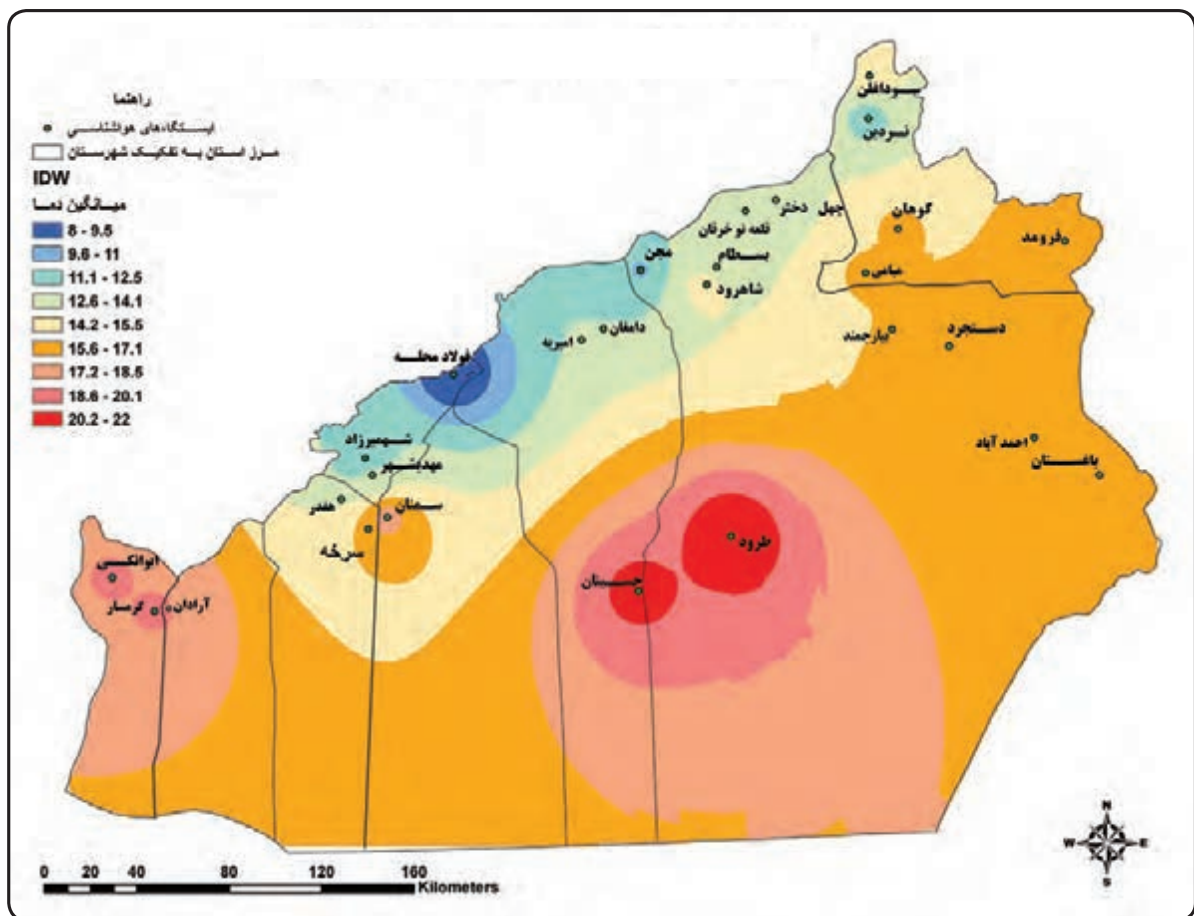

مهم‌ترین توده‌های هوایی که آب و هوای استان سمنان را تحت تأثیر قرار می‌دهند عبارت‌اند از :

(الف) توده هوای جنب قطبی (شمالی): توده هوای شمالی بسیار سرد و خشک بوده و در صورت وجود رطوبت در ارتفاعات البرز موجب ریزش برف سنگین، سردی هوا، وزش بادهای سرد و یخبندان می‌شود. زمان نفوذ آن از اواسط فصل پاییز آغاز و تا اواخر فصل زمستان ادامه می‌یابد. این توده هوای سرد در برخی از سال‌ها موجب خسارت فراوان به محصولات باغی و کشاورزی، به‌ویژه در شهرستان‌های شاهرود، مهدی شهر و میامی می‌شود.

(ب) توده هوای مدیترانه‌ای (غربی): بیشترین بارندگی‌های استان سمنان از همین توده هوا منشأ می‌گیرد. ریزش‌های حاصل از توده هوای غربی در ارتفاعات شمالی استان عمدتاً به صورت برف و در سایر قسمت‌ها به شکل باران است.

(پ) توده هوای پرفشار جنب حاره‌ای: نواحی مرکزی ایران به خصوص در فصل‌های گرم سال تحت تأثیر پرفشار جنب حاره‌ای قرار می‌گیرد که در نتیجه سراسر استان به‌ویژه نواحی مرکزی و جنوبی در فصل تابستان تحت تأثیر این توده هوا قرار گرفته و موجب افزایش دما و خشکی هوا می‌شود.

شکل ۱۰-۱ نقشه میانگین دمای سالانه استان

بادهای محلی استان و علل وزش آنها

بادهای محلی به بادهایی گفته می‌شوند که در بعضی مناطق با تناوب منظمی می‌وزند. حوزه گسترش این بادهای محدود بوده و غالباً اسامی محلی دارند. علت عمده ایجاد این بادهای اختلاف‌های حرارتی (دما) است. به دلیل تنوع ناهمواری‌ها؛ یعنی کوهستان البرز در شمال و دشت کویر در جنوب استان، همواره در مناطق مختلف با مراکز فشار، یعنی فرابار کوهستان (البرز) و فروبار دشت کویر روبه‌رو می‌شویم که موجب پیدایش بادهای محلی در سطح استان می‌شود.

مهم‌ترین بادهای محلی استان عبارت‌اند از:

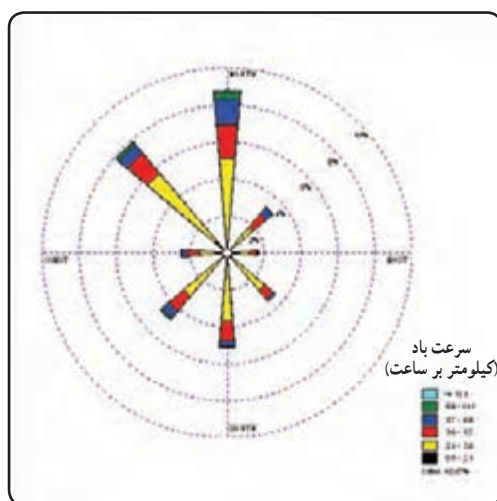
(الف) باد کویری: منشأ وزش این باد از مناطق بیابانی و کویری استان سمنان بوده و معمولاً در بعد از ظهر ماه‌های گرم سال به مدت چند ساعت می‌وزد و موجب افزایش دما و خشکی هوا می‌شود.

این باد سبب خشک شدن درختان و محصولات کشاورزی شده و بسیار زیان‌آور است.

(ب) باد تورانه: منشأ وزش این باد حرکت هوای فاقد فعالیت بارشی از دامنه شمالی البرز به سمت دامنه جنوبی است که گاهی اوقات وزش این باد تا سه شبانه روز به طول می‌انجامد و موجب خنکی هوای استان به ویژه در کوهپایه‌های جنوبی البرز می‌شود.

(پ) باد شهریاری: جهت وزش باد شهریاری از سمت غرب است. وزش این باد از اواسط زمستان آغاز و تا اواسط بهار ادامه دارد و معمولاً در بعد از ظهرها می‌وزد. این باد خنک و ملایم است.

(ت) باد میزان: جهت وزش این باد از سمت جنوب به سمت شمال است. فصل وزش آن پاییز بوده و نسیم خنکی را به همراه دارد.

بیشتر بدانیم

هر گلباد از یک دایره مرکزی و تعدادی خطوط شعاعی به منزله جهات جغرافیایی اصلی و فرعی تشکیل شده است که مرکز دایره شهر مورد نظر است. از مقایسه طول شعاع جهات جغرافیایی، باد غالب تعیین می شود. بدین معنا که از کدام جهت جغرافیایی باد غالب به شهر مورد نظر می وزد. با توجه به ضخامت و طول شعاع هر جهت می توان سرعت و جهت وزش باد غالب را تعیین کرد.

ایستگاه سینوپتیک : در این ایستگاه ها عناصر جوی هر یک ساعت یک بار در طول ۲۴ ساعت مورد اندازه گیری قرار می گیرد.

برای مطالعه

تنوع آب و هوایی استان سمنان با توجه به عوامل مؤثر ذکر شده به شرح زیر است :

بخش های شمالی استان : شامل شاهرود، بسطام، نردین، مجن، دیباج، مهدی شهر و شه میرزاد : در زمستان آب و هوای سرد و نیمه مرطوب و در تابستان معتدل ؛

بخش جنوبی استان : شامل شهرستان گرمسار و نواحی جنوب شهرستان های سمنان، دامغان و شاهرود : در زمستان آب و هوای سرد و خشک و در تابستان گرم و خشک ؛

بخش های شمال شرقی استان : شامل شهرستان میامی و حسین آباد کالپوش : در زمستان آب و هوای سرد و در تابستان معتدل .

در تحلیلی کلی می توان بیان کرد که این استان بیشتر تحت تأثیر جریان های گرم و خشک دشت کویر قرار دارد و خشکی، یکی از ویژگی های بارز آب و هوایی آن است.

فعالیت

- ۱- کدام یک از عوامل مؤثر بر آب و هوا، در آب و هوای محل زندگی شما تأثیر بیشتری دارد؟
- ۲- دو شهر سمنان و شه میرزاد را از نظر دما و بارش مقایسه کنید و علل تفاوت میان این دو شهر را بنویسید.
- ۳- به نظر شما از ساعات آفتابی زیاد در استان چه استفاده هایی می توان کرد؟
- ۴- بادهای محلی محیط زندگی خود را نام برده و ویژگی های آنها را بنویسید.

۱- منابع آب

«پروردگارت زیر پای تو چشمه آب گوارا قرار داده است.» (سوره مریم، آیه ۲۴)

استان سمنان به لحاظ موقعیت جغرافیایی، قرارگیری در حاشیه دشت کویر و نوع آب و هوا جزء استان‌های کم آب محسوب می‌شود. وجود آب همواره آبادانی، سرسبزی و زندگی و نبود آن، خشکی و ویرانی را به دنبال داشته است.

شکل ۱۴-۱ آب انبار روستای بیابانک در شهرستان سمنان

شکل ۱۳-۱ ورودی آب انبار، بنایی برای ذخیره آب در قدیم - شهر سمنان

برای آگاهی از وضعیت منابع آب استان می‌توان میزان بارندگی و تبخیر استان را با کشور در جدول ۱-۱ مقایسه کرد.

برای مطالعه

جدول ۱-۱- میانگین بارندگی و تبخیر سالانه ایران و استان سمنان

مکان	مقدار	میانگین سالانه بارندگی (میلی‌متر)	میانگین سالانه تبخیر واقعی (میلی‌متر)	میانگین سالانه تبخیر بالقوه (میلی‌متر)
ایران	۲۵۰	۱۸۰	حدود ۹۰۰	
استان	۱۴۷	۱۰۸	۱۸۶۹/۷۷	

منابع آب استان را در دو دسته آب‌های سطحی و آب‌های زیرزمینی به طور خلاصه مورد بررسی قرار می‌دهیم.
۱- آب‌های سطحی :

این آب‌ها به ۴ دسته تقسیم می‌شوند :

الف) رودهای دائمی ب) رودهای فصلی پ) رودهای سیلابی ت) دریاچه مسیله
ویژگی‌های رودهای استان :

۱- رودهای استان از دامنه‌های جنوبی رشته کوه البرز سرچشمه می‌گیرند و اغلب به دشت کویر می‌ریزند. (جهت جریان رودها از شمال به جنوب)

۲- در سرچشمه، معمولاً آب شیرین و گوارا دارند و با عبور از نمک زارها و زمین‌های گچ دار شور شده دارای املاح زیادی می‌شوند.

۳- اغلب رودها در کوهستان‌ها دائمی‌اند و در محل خروج از آنها به صورت فصلی و سیلابی درمی‌آیند.

۴- به دلیل فاصله کم کوهستان تا دشت کویر طول این رودخانه‌ها کوتاه است.

الف) رودهای مهم دائمی استان : بخشی از گردش آب در طبیعت آب‌های سطحی است که در سطح استان به شکل رودهای دائمی جاری هستند.

از جمله این رودها می‌توان به رودهای حبله‌رود، چشمه علی، گل رودبار، مجن، تاش و... اشاره کرد. از بین رودهای دائمی استان با توجه به اینکه حبله‌رود اهمیت بیشتری دارد به توضیح ویژگی‌های آن می‌پردازیم :

شکل ۱۵-۱ چشم اندازی از حبله‌رود گرمسار

*** حبله‌رود :** حبله‌رود، پرآب‌ترین رودخانه

جنوب البرز در استان سمنان بوده که از ارتفاعات شهرستان فیروزکوه در استان تهران سرچشمه می‌گیرد، بنابراین حوضه آبریز اصلی آن در خارج از استان سمنان واقع شده است. این رود منبع اصلی آب کشاورزی شهرستان گرمسار بوده و تأثیر مهمی در اقتصاد و آبادانی منطقه دارد. حبله‌رود پس از آبیاری مخروط افکنه بزرگ گرمسار به دشت کویر منتهی می‌شود. این رود دارای شاخه‌های شور و شیرین متعددی است. کیفیت آب نم رود، شیرین و رشید سلطان، شور است که از شعبات مهم حبله‌رود محسوب می‌شوند.

ب) رودهای فصلی : در استان رودهایی از جمله نمارک، زیوان، اروانه، دریان، مهماندوست، خبیج، میامی، میغان، فرومد و... را می‌توان نام برد.

پ) رودهای سیلابی : آبراهه‌های خشکی که به‌طور دائم فاقد جریان آب باشند و فقط در زمان بارندگی سیل در آنها جاری می‌گردد.

بیشتر بدانیم

نظام آبیاری سنتی در سمنان: اصطلاحات، ضرب المثل‌ها و داستان‌های فراوانی که راجع به آب و آبیاری در روستاها وجود دارد و صدها واژه‌ای که با پیشوند و پسوند آب در فرهنگ محلی هر منطقه دیده می‌شود، اهمیت آب و آبیاری را در مناطق کم آب ایران مشخص می‌کند. از گذشته تاکنون، شیوه سنتی استفاده از آب در بین کشاورزان شهرستان سمنان رواج داشته است.

به طور کلی آب زراعی دشت سمنان از رودخانه گل رودبار تأمین می‌شد، که امروزه با حفر چند حلقه چاه عمیق بر میزان این آب افزوده شده است.

رودخانه گل رودبار از ارتفاعات شمال شهمیرزاد سرچشمه گرفته و پس از جریان به سمت جنوب در غرب شهرک گلستان شهر سمنان به محلی به نام «آب پخش کن» با آبدهی حدود ۲۵۰ لیتر در ثانیه، وارد می‌شود.

در اصطلاح محلی به آب پخش کن «پارا» گفته می‌شود. حجم کل آب موجود آن را ۳۲ «پی» می‌گویند. در محل پارا اتاق میرآب وجود دارد، که هر روز میرآب مسیر تقسیم آب را کنترل می‌کند. آب از محل پارا به پنج قسمت نابرابر براساس حقابه محلی در پنج نهر جریان می‌یابد و آب هر نهر به استخر مخصوص خود می‌ریزد و از آنجا به باغ‌ها و مزارع هدایت می‌شود.

قوانین مربوط به تقسیم آب را به شیخ علاالدوله سمنانی که از متفکران قرن هشتم هجری است، نسبت می‌دهند. بر روی سنگ قبر قدیمی شیخ در روستای صوفی آباد در بخش سرخه چنین منقوش است:

اختلاف شرب هرگز نیست بین شاربین

وقف شرعی کرده از بهر وضوی مسلمین

نحوه تقسیم آب شهر سمنان طرح اوست

هر سحرگه آب می‌گردد روان در جویبار

شکل ۱۶-۱. آب پخش کن (محل تقسیم آب) در شهر سمنان

بیشتر بدانیم

نظام آبیاری سنتی در شهرستان شاهرود: محل تقسیم آب در شهرهای شاهرود، بسطام و روستاهای اطراف را کورو (koru) می‌نامند. کورو محلی است که در آن پهنای نهر افزایش یافته و آب در یک سطح برابر به دریچه‌های تقسیم منتهی می‌شود. بنا به مقدار حقایقه هر یک از مالکین در گردش خود آب را از محل کورو توسط نهرهای بزرگ و کوچک به باغ یا زمین خود هدایت می‌کنند. کار تقسیم آب در عمده نقاط مورد بررسی از وظایف میرآب بوده و مزد او نیز توسط کشاورزان پرداخت می‌شود. کم آبی و ارزش بسیار حیاتی آن در اقتصاد منطقه، موجب تقسیم زمانی دقیق آب در هر یک از نقاط شده است به نحوی که در گذشته‌های دور برای سنجش زمان، کشاورزان از فنجان کوچک استفاده می‌کردند بدین شکل که در زیر فنجان سوراخ کوچکی ایجاد کرده و آن را بر ظرفی از آب قرار می‌دادند تا آب به مرور زمان از محل سوراخ به فنجان وارد شود. هر گاه فنجان از آب پر می‌شد و به درون ظرف فرو می‌رفت این مدت زمان را یک واحد تقسیم آب در نظر می‌گرفتند.

برای مطالعه

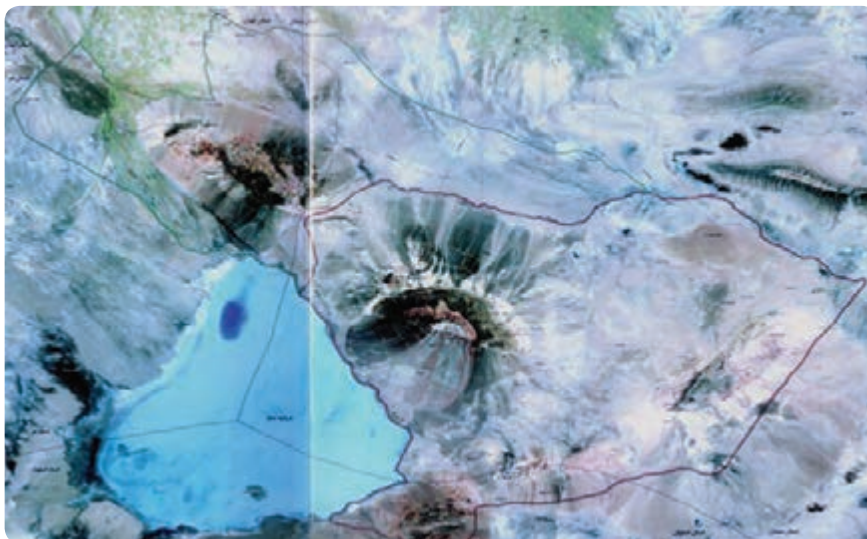
جدول ۱-۲ نام و رژیم آبی رودخانه‌های استان سمنان

ردیف	نام شهرستان	نام رودخانه	نوع رژیم آبی		
			دائمی	فصلی	سیلابی
۱	گرمسار	حبله رود	×		
۲	گرمسار	چنداب			×
۳	گرمسار	نمارک		×	
۴	آرادان	رامه	×		
۵	سرخه	عبدل آباد	×		
۶	سرخه	جوین	×		
۷	سرخه	امامزاده عبدالله (ع)	×		
۸	سرخه	زیوان		×	
۹	سرخه	اروانه		×	
۱۰	سرخه	آبگرم	×		
۱۱	سمنان	زرتل		×	
۱۲	سمنان	پیغمبران			×

۱۳	سمنان	چاشخوران		×
۱۴	سمنان	حاجی آباد	×	
۱۵	مهدی شهر	گل رودبار	×	
۱۶	مهدی شهر	کبیر	×	
۱۷	مهدی شهر	سفیدرود	×	
۱۸	دامغان	چشمه علی	×	
۱۹	دامغان	دریان		×
۲۰	دامغان	صح	×	
۲۱	دامغان	آستانه	×	
۲۲	دامغان	دامغان رود	×	
۲۳	دامغان	مهماندوست		×
۲۴	شاهرود	سرتنگه		×
۲۵	شاهرود	تاش	×	
۲۶	شاهرود	داستان (مجن)	×	
۲۷	شاهرود	ابرسیج (ابرسیج)	×	
۲۸	شاهرود	میغان	×	
۲۹	شاهرود	خیج		×
۳۰	میامی	کالشور میامی	×	
۳۱	شاهرود	انجیرو		×
۳۲	شاهرود	زیدر		×
۳۳	شاهرود	کی کی (بیارجمند)		×
۳۴	شاهرود	نمکزار		×
۳۵	میامی	فرومد		×

ت) دریاچه مسیله^۱: این دریاچه در جنوب غربی استان سمنان و در حد فاصل استان‌های قم، اصفهان و سمنان واقع شده است. دریاچه مسیله به شکل مثلث و رأس آن به سمت شمال است. میزان آب این دریاچه فصلی، در طول سال نوسان شدیدی دارد، به طوری که در تابستان قسمت وسیعی از آن خشک می‌شود. قسمت شمال غربی این دریاچه به علت عمق بیشتر و وارد شدن مازاد آب رودهایی مانند جاجرود، کرج، قره چای و... به آن کمتر در معرض خشکی کامل قرار می‌گیرد و باتلاقی است. این دریاچه به نام‌های

۱- مسیله: محل جمع شدن سیلاب است.

شکل ۱۷-۱- دریاچه مسیله در جنوب غربی استان سمنان

دیگری مانند نمک^۱ و قم نیز مشهور است.

۲- آب‌های زیرزمینی :

با توجه به قرارگیری استان در ناحیه خشک و نیمه خشک، مردم استان از گذشته‌های دور برای ادامه زندگی و تأمین آب مورد نیاز خود به منابع آب‌های زیرزمینی روی آورده‌اند. وجود کوهستان‌های البرز در شمال استان و به دنبال آن گسترش نواحی کوهپایه‌ای با سرزمین‌های آبرفتی نفوذپذیر، موجب شکل‌گیری و تقویت سفره‌های آب‌های زیرزمینی شده است.

آب‌های زیرزمینی استان شامل :

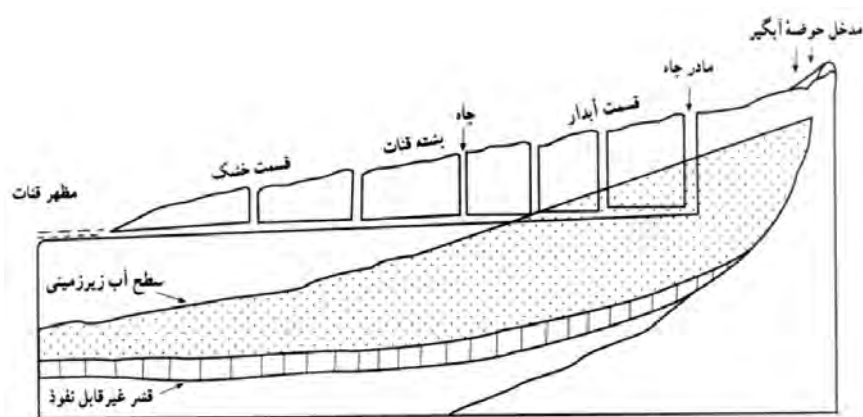
الف) چاه‌های عمیق و نیمه عمیق (ب) قنات‌ها (پ) چشمه‌ها

الف) چاه‌های عمیق و نیمه عمیق : بخشی از آب مصرفی در بخش‌های کشاورزی، صنعتی و آشامیدنی استان از طریق حفر چاه‌های عمیق (حدود ۲۱۰۰ حلقه) و نیمه عمیق (حدود ۹۰۰ حلقه) تأمین می‌شود. در حال حاضر، در استان سمنان به دلیل کاهش ذخیره سفره آب‌های زیرزمینی در اثر برداشت بیش از ظرفیت، برخی از مناطق استان بحرانی اعلام شده و حفر چاه‌ها در اغلب دشت‌ها، به‌ویژه حاشیه دشت کویر ممنوع شده است.

ب) قنات‌ها : از روش‌های مهم بهره‌برداری آب‌های زیرزمینی از دیرباز حفر قنات بوده است که هنوز هم سهم زیادی در تأمین آب مورد نیاز کشاورزی، دامداری و برخی از سکونتگاه‌ها دارد. قنات‌ها یکی از ارکان اصلی کشت و زرع در نواحی خشک و نیمه خشک محسوب می‌شود.

آب قنات‌های استان از تشکیلات زمین‌شناسی مختلفی عبور می‌کند. آب‌هایی که از مناطق گچ دار و نمک دار می‌گذرند، غالباً کیفیت آب آنها تلخ و شور می‌شود؛ اما قنات‌هایی که از لایه‌های آهکی و آبرفتی عبور می‌کنند، آب گواراتری دارند. در حال حاضر

۱- نمک : به دلیل تجمع نمک در نقاط کم عمق بر اثر تبخیر بالا

شکل ۱۸-۱- نیم رخ یک رشته قنات

در استان سمنان حدود ۶۰۰ رشته قنات وجود دارد که پس از گذشت قرن‌ها هنوز زندگی و حیات بسیاری از روستاها و شهرها به‌ویژه در حاشیه کویر به میزان آبدهی آنها بستگی دارد. میزان آبدهی بیشتر قنات‌ها با نزولات جوئی و آب‌های نفوذی رابطه مستقیم دارد. متأسفانه با حفر چاه‌های عمیق و نیمه عمیق، قنات‌های دایر واقع در دشت‌ها به تدریج خشک شده و از بین می‌روند.

پ) چشمه‌ها: برخی چشمه‌هایی که در جدول صفحه بعد نام برده شده‌اند مانند چشمه علی، روزیه و... از نظر آبدهی با اهمیت می‌باشند و برخی از نظر میزان آبدهی اهمیت چندانی ندارند، اما:

* آب آنها غالباً آشامیدنی است؛

* مناظر بدیع و زیبایی را در اطراف به وجود آورده‌اند؛

* برخی از سکونتگاه‌های اولیه در مجاورت آنها شکل گرفته‌اند؛

* عشایر از آب آنها برای سیراب کردن دام‌ها استفاده می‌کنند؛

* در بخش کشاورزی نیز مورد استفاده قرار می‌گیرند.

شکل ۱۹-۱- آب چشمه ده صوفیان در شهرستان مهدی شهر

برای مطالعه

جدول ۳-۱- برخی از چشمه های مهم استان سمنان

شهرستان	نام چشمه ها
گرمسار	یخچال، سنگ آب، امام زاده خوشنام، شاه چشمه عین الرشید و ...
آرادان	رامه، باغستان، آب برجینه، کهنه ده، شهرآباد، لزور، وی سر
سرخه	جوین، شاهزاده محمد زید(ع)، امام زاده عبدالله (ع) اروانه و ...
مهدی شهر	گل رودبار، هیکو، ملاده، تلاجیم، پرور، چاشم، کاهش، هفت چشمه، رابند، روزیه شیخ چشمه سر و ...
دامغان	چشمه علی، دیباج، فیخار، آب سیج، کشت دشت، کلوی، آکسی، سیاه دره، سنگلو، زرشکو، سنجو، خامنو، لعلو، گندی او، وسیه، خاکستران، میان واز، رضا بادلی قلقل و ...
شاهرود	بی چه خو، بزدر، تال در، احیا، گرداب، چشمه کاریز، مهاجرات، تلخاب، مله، مورگینی فرحزاد، سیاه چشمه، پالی زو، میشی، ارمیان، شش، چشمه نی، حق الخواجه، سرخ چشمه، قطری، هیزمی و ...
میامی	نردین، نام نیک، چشمه نی، باشتا باز، آرمیان، سرخ چشمه و ...

مسائل و مشکلات منابع آب در استان

منابع آب شیرین در ایران، به ویژه در استان سمنان محدود است و متأسفانه، بسیاری از افراد از این موضوع آگاهی کافی ندارند و یا بدان اهمیت نمی دهند. با توجه به اینکه بخش وسیعی از استان سمنان در ناحیه گرم و خشک واقع شده، این محدودیت محسوس تر است. مهم ترین علل کمبود و محدودیت منابع آب در استان عبارت اند از :

شکل ۲۰-۱- یخچال شهر سرخه، بنایی برای تأمین یخ در قدیم

- کمبود بارندگی های سالانه
- نوسان بارندگی های سالانه
- عدم تناسب زمانی و مکانی بارش
- گرما و تبخیر زیاد
- خشکسالی های پی در پی در سطح استان
- وجود املاح در مسیر حرکت آب های سطحی

و زیرزمینی

- آلودگی آب در برخی از نواحی استان
- شیوه سنتی آبیاری در مزارع
- برداشت بی رویه از سفره های آب های زیرزمینی.

شکل ۲۱-۱. بند خاکی در دشت چلیم شهرستان سرخه

بیشتر بدانیم

ارائه راهکارها و پیشنهادها برای رفع مشکلات منابع آب در استان با توجه به شرایط بحرانی منابع آب در استان سمنان لازم است تمامی مردم و مسئولان به صورت یکپارچه در سه بخش تولید، توزیع و مصرف آب اقداماتی را به شرح زیر انجام دهند :

الف) بخش تولید آب

- انتقال آب از حوضه‌های مجاور، مانند نواحی کوه‌های البرز به داخل استان
- مهار حداکثر آب‌های سطحی استان از طریق احداث سدها
- اجرا و توسعه طرح‌های آبخیزداری (مدیریت آب‌های سطحی) و آبخیزداری (مدیریت آب‌های زیرزمینی)

ب) بخش توزیع آب

- * اصلاح و نوسازی شبکه‌های انتقال آب شهری و روستایی
 - * جدا سازی آب آشامیدنی و غیر آشامیدنی در شهرها و روستاها
 - * اصلاح شبکه‌های آبرسانی از سرچشمه تا مزرعه (تغییر شیوه سنتی به نوین در بخش کشاورزی)
- پ) بخش مصرف آب
- * آموزش و فرهنگ سازی عمومی جهت استفاده بهینه از آب
 - * استفاده از شیوه‌های آبیاری نوین در بخش کشاورزی
 - * تغییر در الگوهای کشت، مانند (کشت گیاهان گلخانه‌ای) انتخاب گونه‌های گیاهی خاص و متناسب با محیط
 - * استقرار صناعی که به آب کمتری نیاز دارند.

فعالیت

- ۱- براساس داده‌های جدول (۱-۱) وضعیت استان سمنان را از نظر منابع آب چگونه ارزیابی می‌کنید؟
- ۲- به نظر شما با چه راهکارهایی می‌توان شبکه‌های آبرسانی از سرچشمه تا مزرعه را اصلاح کرد؟

تحقیق کنید

کاربرد هر یک از پدیده‌های انسانی زیر را در گذشته بررسی کنید.

الف) یخچال ب) آب انبار پ) قنات

برای مطالعه

۲- خاک‌های استان

از آنجایی که خاک حاصل فرایند تغییرات فیزیکی و شیمیایی سنگ‌هاست، بنابراین با توجه به تنوع زمین‌شناسی و اقلیمی استان، نوع خاک‌های موجود نیز دارای تنوع زیادی‌اند. بر این اساس چهار دسته اصلی خاک در استان قابل شناسایی است:

دسته اول: مختص مناطق جنگلی با پوشش درختان پهن برگ بوده و به‌صورت نوار بسیار باریکی در بخش‌های شمال شرقی و شمال استان گسترش دارند. این خاک‌ها حاصل تجزیه مواد آلی (زنده) هستند.

دسته دوم: در بخش شمالی استان در اراضی کوهستانی شیب‌دار گسترش دارند. پوشش گیاهی در آنها با تراکم متوسط تا زیاد دیده می‌شود.

دسته سوم: شامل خاک‌هایی است که به دلیل شرایط اقلیمی و ناهمواری، امکان گسترش پوشش گیاهی و تکامل خاک در آنها ضعیف است.

میزان نفوذپذیری این خاک‌ها متوسط بوده و آثار فرسایش آبی در آنها زیاد است. به خصوص در اراضی شمال غربی استان، آثار فرسایش آبی قابل مشاهده است. در مجموع این خاک‌ها در بخش‌های شمالی استان، مناطقی با شیب زیاد، اراضی واقع در شمال غربی و دشت‌های مرکزی استان توسعه دارند.

دسته چهارم: این خاک‌ها خاص مناطق بیابانی با رطوبت و بارش کم است و بیشتر در دشت‌های آبرفتی سنگریزه‌دار، دشت‌های سیلابی، اراضی پست مانند نواحی مرکزی و جنوبی استان گسترش دارند.

جغرافیای طبیعی استان

به جز خاک‌های بسیار شور و خاک‌های گچ‌دار، سایر خاک‌های مناطق بیابانی استان دارای توان تولید بالا بوده و با پاکسازی زمین از سنگ و سنگ‌ریزه می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد. بنابراین اولویت اول بهره‌برداری از این خاک‌ها، باغی و پس از آن زراعت خواهد بود. البته در درجه اول نیاز به تأمین آب است.

شکل ۲۲-۱- جنگل بهن برگ کالبوش در شهرستان میامی

۳- جنگل‌ها و مراتع

پوشش گیاهی استان را می‌توان در دو بخش مورد بررسی قرار داد :

۱- جنگل‌ها

۲- مراتع

۱۵ اسفند
روز درخت کاری

برای مطالعه

تعریف جنگل : جنگل منطقه وسیعی است پوشیده از درختان، درختچه‌ها و گونه‌های علفی که همراه با جانوران وحشی نوعی اشتراک حیاتی را تشکیل داده و تحت تأثیر عوامل اقلیمی و خاک قادر است تعادل طبیعی خود را حفظ کند.

از نظر علمی در شرایط معمولی حداقل سطح جنگل ۳ هزار مترمربع است که این میزان بسته به نوع گونه درختی و شرایط محیط تغییر می‌کند.

جنگل‌های استان سمنان را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد :

(الف) جنگل‌های طبیعی (ب) جنگل‌های دست کاشت

(الف) جنگل‌های طبیعی استان : به سه دسته تقسیم می‌شوند :

۱- جنگل‌های پهن برگ ۲- جنگل‌های سوزنی برگ ۳- جنگل‌های کویری و بیابانی

۱- جنگل‌های پهن برگ : این جنگل‌ها در حاشیه شمالی استان سمنان و ادامه جنگل‌های کوهستانی شمال کشور (هیرکانی)

است که در مجاورت استان‌های مازندران و گلستان قرار دارند.

فصل رویش نهال‌ها در این جنگل‌ها حدود پنج ماه در سال است که اکثراً طی این مدت نهال‌های کوچک بر اثر چرای دام‌ها از

بین می‌روند. جنگل‌های پهن برگ اغلب دارای گونه‌های درختی و درختچه‌های نسبتاً پراکنده مانند بلوط، ممرز، راش، افرا و... هستند.

بیشتر بدانیم

جنگل ابر : این جنگل در ۴۵ کیلومتری شمال شاهرود و در مسیر جاده شاهرود - آزاد شهر قرار دارد و

قسمتی از جنگل‌های باستانی هیرکانی است. جنگل ابر به عنوان باریک‌ترین قسمت از رشته کوه‌های البرز مرز میان

دو اکوسیستم نیمه بیابانی و جنگلی است به گونه‌ای که می‌توان در این جنگل درختان سوزنی برگ را در کنار درختان

پهن برگ مشاهده کرد که این امر در گونه‌های جانوری هم تأثیر گذاشته است. آنچه این جنگل را از دیگر جنگل‌های

موجود در کشور متمایز می‌سازد، وجود پوشش جنگلی پهن برگ با تنوع مناسب و چشم‌انداز زیبا در فاصله نزدیکی

از مناطق استپی است.

۲- جنگل‌های سوزنی برگ :

این جنگل‌ها در دامنه‌های جنوبی رشته

کوه البرز قرار گرفته و گونه شاخص آن

اُرس است. از گونه‌های دیگر این جنگل

پیرو، مای مرز، زرشک و بادام وحشی

را می‌توان نام برد. در بعضی از مناطق

استان به علت چرای بی‌رویه دام تجدید

حیات اُرس به خطر افتاده است و به

همین علت نهال‌های جوان اُرس را کمتر

می‌توان مشاهده کرد.

شکل ۲۳-۱ جنگل اُرس در شمال شهرستان دامغان

شکل ۲۴-۱- جنگل کویری در جنوب شهرستان سمنان

۳- جنگل‌های کویری و بیابانی: این

جنگل‌ها در نواحی مرکزی و جنوبی استان قرار گرفته‌اند. عمده‌ترین گونه‌های درختی و درختچه‌ای تشکیل دهنده این جنگل‌ها گیاهان خشکی‌پسند و شورپسند مانند: تاغ‌زارهای طبیعی، گز، پسته وحشی و بادام کوهی است.

در استان سمنان ۳۵۲۰۰۰ هکتار جنگل طبیعی وجود دارد. به علت قرار گرفتن در نواحی کوهستانی و بیابانی با شیب زیاد و حساسیت این مناطق نسبت به فرسایش، به عنوان جنگل‌های تجاری قابل بهره‌برداری نیستند. از تولیدات جنگل‌های طبیعی استان که مورد استفاده روستاییان حاشیه جنگل است می‌توان به هیزم، میوه‌های جنگلی، از جمله ازگیل، ولیک، زرشک و گلایی وحشی اشاره کرد.

ب) جنگل‌های دست‌کاشت: این جنگل‌ها به صورت مصنوعی توسط انسان کاشته می‌شود، که شامل درختانی مانند سرو، کاج، اقاقیا، اکالیپتوس و... است. این جنگل‌ها در اطراف شهرهای بزرگ استان به وجود آمده‌اند. اهمیت جنگل‌های استان سمنان:

۱- تعدیل آب و هوا

۲- تشکیل و جلوگیری از فرسایش خاک (آبی

و بادی)

۳- جذب آب‌های جاری

۴- کنترل سیلاب

۵- تقویت سفره‌های آب‌های زیرزمینی

۶- کاهش آلودگی هوا

۷- گذران اوقات فراغت

شکل ۲۵-۱- پارک جنگلی در اطراف شهرهای استان سمنان

۲- مراتع

استان سمنان یکی از قطب‌های دامداری و مرتعداری کشور به حساب می‌آید و از نظر اقتصادی و تأمین مواد پروتئینی در کشور، جایگاه خاصی دارد.

مراتع استان سمنان را می‌توان به دو قسمت مراتع ییلاقی و قشلاقی تقسیم کرد :

الف) مراتع ییلاقی : این مراتع در حاشیه شمالی استان واقع شده‌اند و از پوشش گیاهی مرغوب و متنوعی مانند : گون، چوبک، درمنه، آویشن و... برخوردارند. با توجه به کوهستانی بودن این مناطق و نقش آنها در حفاظت از خاک، جذب آب و استفاده از گیاهان دارویی اهمیت ویژه‌ای دارند.

شکل ۲۶-۱- مراتع ییلاقی در شمال شهرستان دامغان

ب) مراتع قشلاقی : این مراتع نسبتاً مرغوب، در حاشیه شمالی دشت کویر واقع شده‌اند. گونه‌های گیاهی این مراتع معمولاً گیاهان خشکی پسند و شور پسند، مانند خارشتر، اسپند، گز و... است. در سال‌های اخیر، نهادهای دولتی با کمک روستاییان و عشایر اقدام به ترمیم و احیای بخشی از مراتع تخریب شده استان کردند.

شکل ۲۷-۱- مراتع قشلاقی خوار و توران در شهرستان شاهرود

برای مطالعه

جدول ۴-۱- تقسیم‌بندی مراتع استان از نظر درجه‌بندی پوشش گیاهی

انواع مراتع از نظر درجه‌بندی	میزان وسعت به هکتار	موقعیت جغرافیایی	نوع پوشش گیاهی
درجه یک	۵۱/۰۰۰ هکتار	نوار شمالی استان سمنان و دامنه‌های جنوبی البرز	گیاهان خوش خوراک و ریز و انواع گیاهان دارویی و...
درجه دو	۱۶۰/۰۰۰ هکتار	در ارتفاعات شمالی استان بین ۱۸۰۰ تا ۲۰۰۰ متر ارتفاع از سطح دریا	انواع گیاهان خوش خوراک (نرمة و برگ آردی)، گیاهان کوتاه قد و خاردار
درجه سه	۲/۳۳۶/۰۰۰ هکتار	در حاشیه شمالی دشت کویر استان	تاغ، گز، قیج، اسپند، خارشتر، شور، گون و درمنه

عوامل تخریب مراتع استان

- ✓ عدم تعادل بین دام و ظرفیت مراتع
- ✓ بوته‌کشی توسط روستاییان به منظور تأمین سوخت
- ✓ تبدیل مراتع به دیم‌زارها
- ✓ جاده‌سازی غیر اصولی و غیرضروری
- ✓ استخراج معادن و ایجاد شهرک‌های صنعتی در محدوده مراتع
- ✓ آلودگی ناشی از فعالیت کارخانه‌هایی مانند گچ، سیمان، نمک و آهک

شکل ۲۸-۱- تخریب مرتع

فعالیت

- ۱- جنگل‌های پهن برگ را با جنگل‌های کویری و بیابانی استان مقایسه نمایید.
- ۲- به نظر شما گیاهان شوری پسند و خشکی پسند چه ویژگی‌هایی دارند که با محیط سازگارند؟
- ۳- برداشت شما از شکل ۱-۲۸ چیست؟

۱ خرداد
روز جهانی تنوع زیستی

۴- مناطق حفاظت شده استان

با توجه به فراهم بودن ویژگی‌های طبیعی استان، زیست‌بوم‌های بسیار متنوع و قابل توجهی را می‌توان در آن مشاهده کرد.

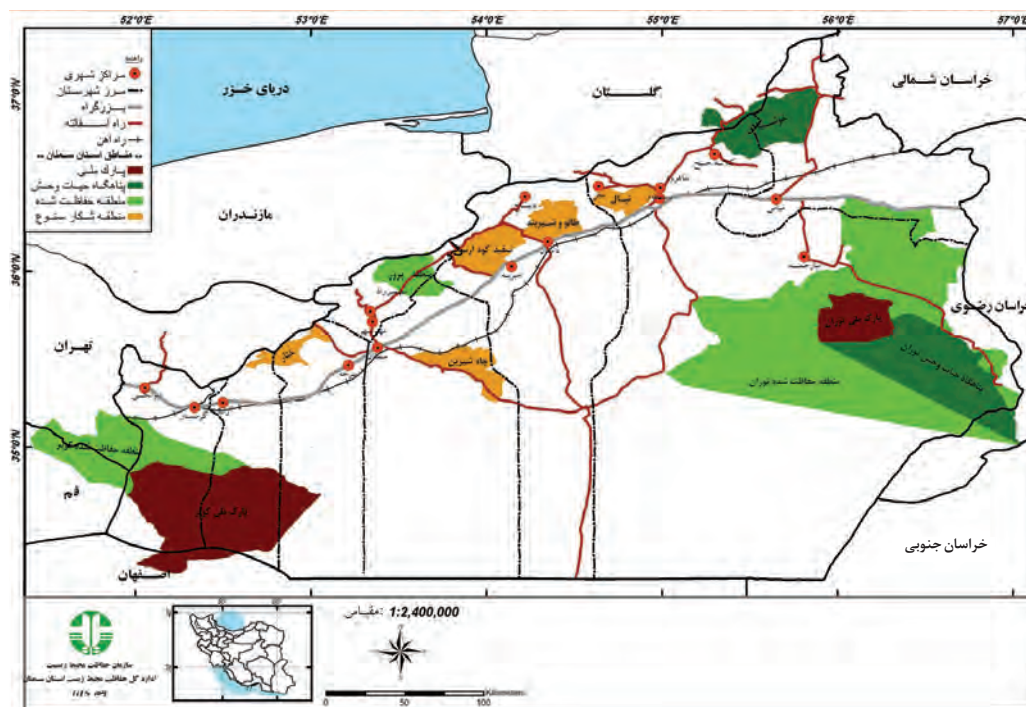
آیا می‌دانید

۲۳ هزار کیلومتر مربع (۲۵ درصد) از مساحت استان مناطق تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست کشور است!

۲۰ درصد از مناطق چهارگانه کشور در استان سمنان واقع شده که از این نظر رتبه اول را در کشور داراست و میزبان گونه‌های نادر و در معرض خطر انقراض جانورانی نظیر یوزپلنگ آسیایی، گورخر آسیایی، هوبره، وزغ کویری، زاغ بور و... است.

سازمان حفاظت محیط‌زیست استان برای حفظ زیست‌بوم‌های طبیعی، مناطقی را با عناوین پارک ملی، منطقه شکار ممنوع، منطقه حفاظت شده، ذخیره‌گاه زیست کره و پناهگاه حیات وحش مشخص کرده و تحت مدیریت خود قرار داده است. در چنین مناطقی شکار، تعلیف دام و قطع گیاهان به جز در موارد استثنایی ممنوع است.

جغرافیای طبیعی استان

شکل ۲۹-۱ نقشه مناطق تحت مدیریت حفاظت محیط زیست استان سمنان

شکل ۳۰-۱ نمونه ای از گونه های جانوری پارک ملی کویر مرکزی

مناطق تحت مدیریت محیط زیست استان

عبارت اند از :

۱- پارک ملی کویر مرکزی : این منطقه

در جنوب شهرستان گرمسار و آرادان واقع شده که بزرگ ترین پارک ملی کشورهای خشک بوده و به دلیل تنوع پوشش گیاهی و زندگی جانوری به افریقای کوچک نیز مشهور است. از لحاظ تنوع گونه های جانوری و گیاهی از مراکز عمده مطالعات زیستی کشور محسوب می شود.

۲- منطقه شکار ممنوع خُناز : این

منطقه بین شمال غربی شهرستان سرخه و شمال شرقی شهرستان آرادان واقع شده است و از تنوع گونه های گیاهی و جانوری قابل توجهی برخوردار است.

۳- منطقه شکار ممنوع چاه شیرین : در جنوب شرقی شهرستان سمنان واقع شده و به دلیل وجود کوه صخره‌ای و بکر بودن، زیستگاه مناسبی برای حیات وحش به‌شمار می‌رود و از نظر پوشش گیاهی و زندگی جانوری از تنوع بالایی برخوردار است.

۴- منطقه حفاظت شده پرور : این منطقه در شمال شرقی شهرستان مهدی شهر قرار گرفته که دارای سیمای جذاب طبیعی و جلوه‌های زیبایی از شاهکارهای خلقت بوده و به علت کوهستانی بودن از آب و هوای دلپذیری برخوردار است. وجود آب معدنی، بوی گیاهان گل‌دار و... گردشگران و مشتاقان به طبیعت را از اواسط بهار تا پایان تابستان، به سوی خود جلب می‌کند.

شکل ۳۱-۱ نمونه‌ای از گونه‌های جانوری منطقه حفاظت شده پرور

۵- منطقه شکار ممنوع سفید کوه آرسک : این منطقه در محدوده سفید کوه آرسک در جنوب رشته کوه البرز و شمال منطقه دشتی دامغان واقع شده است. با توجه به شرایط آب و هوایی، پوشش گیاهی منطقه از تنوع نسبتاً خوبی برخوردار است. از آنجایی که این منطقه بخش‌های دشتی و کوهستانی دارد، زیستگاه مناسبی برای گونه‌های مختلف جانوری است.

۶- مجموعه ذخیره‌گاه زیست کره توران : مجموعه توران واقع در جنوب شرقی شهرستان شاهرود بزرگ‌ترین ذخیره‌گاه زیست کره ایران است. با توجه به شرایط خشک و بیابانی منطقه، از تنوع گونه‌های گیاهی و جانوری بی‌نظیری برخوردار است. از دیرباز به‌عنوان ذخیره‌گاه تنوع زیستی (اعم از گیاهی و جانوری) از اهمیت ملی، منطقه‌ای و جهانی برخوردار بوده و هم‌اکنون نیز به‌عنوان یکی از بقایای زیستگاه‌های حساس یوزپلنگ آسیایی مورد توجه کارشناسان ایرانی و بین‌المللی تحت مطالعه قرار دارد. بالاترین جمعیت گورخر ایرانی استان در این منطقه وجود دارد. این منطقه همه ساله پذیرای پژوهشگران داخلی و خارجی متعددی است.

شکل ۳۲-۱. یوزپلنگ، نمونه‌ای از گونه‌های جانوری زیست‌کره توران

۷- پناهگاه حیات وحش خوش ییلاق: این منطقه در شمال شرقی شهرستان شاهرود و شمال غربی شهرستان میامی واقع شده است که به دو بخش دشتی و کوهستانی تقسیم می‌شود. از آنجایی که این منطقه بین کویر و جنگل‌های پهن برگ خزری قرار دارد از تنوع زیستی بالایی برخوردار بوده و هریک از این بخش‌ها دارای تنوع پوشش گیاهی و حیات وحش ویژه‌ای است.

۸- منطقه شکار ممنوع تپال: این منطقه در غرب شهرستان شاهرود واقع شده است. دره‌های طولانی و عمیق، صخره‌های بلند، ارتفاعات ممتد و به هم پیوسته از جذابیت‌های آن است. اهمیت این منطقه از لحاظ زیست‌بوم گونه‌های حیات وحش است.

برای مطالعه

۹- یوزپلنگ آسیایی (ایرانی): یوزپلنگ آسیایی یکی از اعضای خانواده گربه‌سانان است. این گونه یکی از نادرترین گربه‌سانان جهان به‌شمار می‌رود. این جانور که زمانی زیستگاه آن در اکثر مناطق دشتی غرب آسیا پراکنده بود، بیش از ۲۰ سال است که ایران آخرین پناهگاه آن در دنیا به‌شمار می‌رود. جمعیت یوزپلنگ در ایران حداقل ۵۰ قلاده است. یوزپلنگ دارای دست و پای بلند، بدنی کشیده و باریک، شکم بالا آمده، سر کوچک و گرد، پوزه کوتاه، گوش‌های کوتاه و گرد است. رنگ پشت این حیوان زرد متمایل به نارنجی - قرمز و زیر بدنش سفید است و موهای زیر و نسبتاً بلندی دارد. سطح بدن یوزپلنگ از خال‌های گرد، سیاه و توپر پوشیده است. در ناحیه صورت این حیوان دو نوار سیاه رنگ دیده می‌شود که از گوشه چشم به سمت گوشه دهان امتداد دارد که خط اشک نامیده شده و یکی از مهم‌ترین شاخص‌های یوزپلنگ محسوب می‌شود.

از بین رفتن شدید طعمه‌های این حیوان، نبود طرح‌های حفاظتی و عدم شناخت مردم و شکارچیان از ارزش اکولوژیک این گربه‌سان، آن را با کاهش شدید و بحران جمعیت روبرو کرده است. به پیشنهاد سازمان حفاظت از محیط‌زیست در جام جهانی فوتبال ۲۰۱۴ برزیل، پیراهن‌های اعضای تیم ملی ایران به تصویر یوزپلنگ ایرانی مزین شد. این حیوان میراث طبیعی کشورمان به حساب می‌آید. پارک ملی خارتوران و منطقه حفاظت شده ضامن آهو استان سمنان از زیست‌بوم‌های یوزپلنگ ایرانی محسوب می‌گردد.

شکل ۳۳-۱

برای مطالعه

جدول ۵-۱- معرفی محدوده‌های حیات وحش و زیستگاه‌های استان سمنان

شهرستان	نام منطقه	وسعت (هکتار)	گونه‌های مهم جانوری	گونه‌های مهم گیاهی
گرمسار و آرادان	پارک ملی کویر مرکزی	۴۶۲۲۱۲	یوزپلنگ آسیایی، گربه و روباه شنی، کاراکال، خرگوش، قوچ و میش، کبک، چکاوک، شاهین، جغد کوچک، پرندگان مهاجر و ...	تاغ، گز، قیج، گون، خارشتر و ...
سرخه و آرادان	منطقه شکار ممنوع خنار	۳۶۴۷۶	پلنگ، گربه وحشی، روباه، گراز، کل و بز، قوچ و میش، پرندگان شکاری، کبک، تیهو و ...	زرشک، گون، درمنه، گز، اُرس و ...

مهدی شهر	منطقه حفاظت شده پرور	۶۴۵۶۳	خرس قهوه‌ای، پلنگ، آهو، قوچ، گربه وحشی، کبک، عقاب، دلیجه و...	اُرس، زرشک، گون، کنگر، کاسنی، آویشن، متکا و...
دامغان	منطقه شکار ممنوع سفید کوه آرسک	۶۶۰۰۰ ۵۲۰۰۰	پلنگ، گربه وحشی، خرس قهوه‌ای، آهو، پرندگان شکاری، کبک، تیهو و...	اُرس، گون، درمنه، افرا و...
شاهرود و میامی	مجموعه ذخیره‌گاه زیست‌کره توران (پارک ملی، پناهگاه حیات وحش و منطقه حفاظت شده)	۱۴۴۱۵۲۳	قوچ، میش، گورخر، یوزپلنگ، کاراکال، کفتار، زاغ بور، کبک، تیهو، هوبره و پرندگان شکاری، مهاجر و...	اسکنبیل، درمنه، تاغ، اشنیان، کاروانکُش
شاهرود و میامی	پناهگاه حیات وحش خوش‌بیلاق	۱۵۰۰۵۷	گربه پالاس، خرس قهوه‌ای، مرال، آهو، کبک، هوبره، باقرقره، پرندگان شکاری، مهاجر و...	بلوط، راش، افرا، درمنه، قیچ، ولیک و...
شاهرود	منطقه شکار ممنوع تپال	۳۵۰۰۰	کل و بز، قوچ و میش، پلنگ، خرس قهوه‌ای، کبک، تیهو، پرندگان شکاری و...	درمنه، گون، اُرس، افرا و...
سمنان	منطقه شکار ممنوع چاه شیرین	۶۸۲۸۰	کل، بز، قوچ، میش، جبیر، آهو، پرندگان شکاری، کبک و...	درمنه، گون، بادام کوهی و...

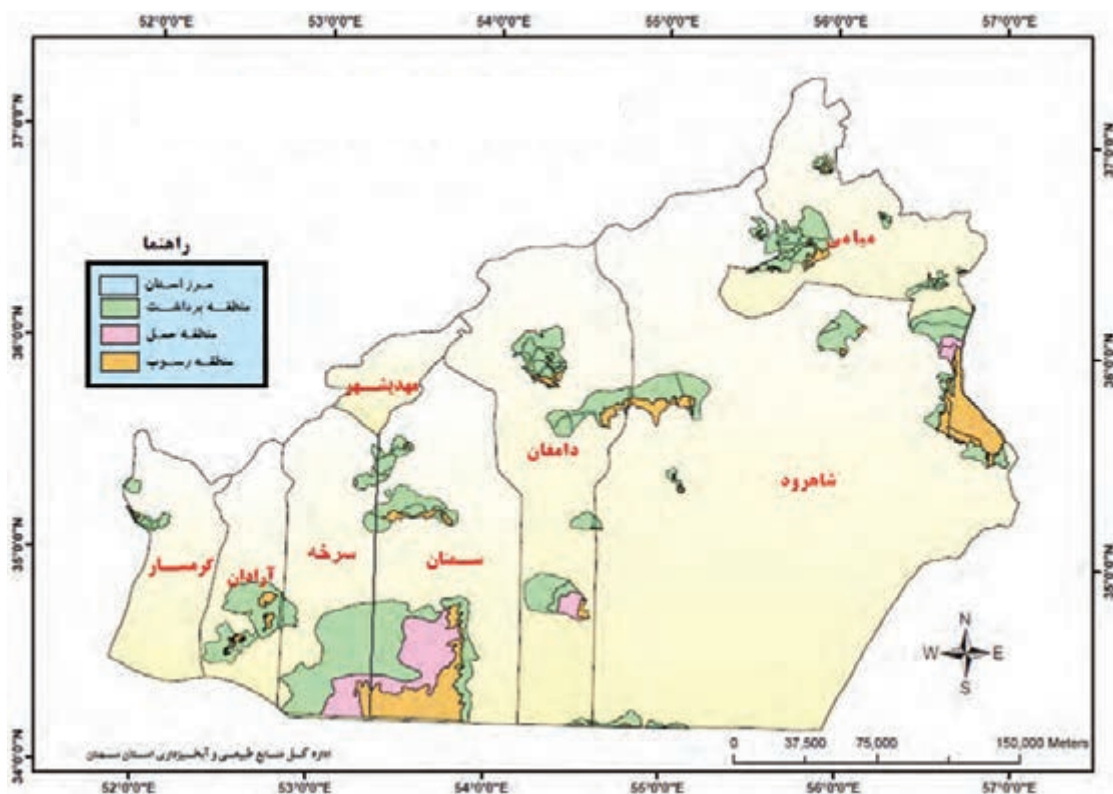
فعالیت

درباره منطقه حفاظت شده شهرستان محل زندگی خود تحقیق کرده و مطالبی را به کلاس ارائه نمایید.

۲۷ خرداد
روز جهانی مبارزه با
بیابان‌زایی

۵- بیابان‌های استان

بخش عمده‌ای از مساحت استان سمنان (حدود ۵۵ درصد) را مناطق بیابانی و کویری تشکیل می‌دهد و بیابان سراسر بخش جنوبی و بخشی از شرق استان را دربر گرفته است.

شکل ۳۴-۱ نقشه مناطق در معرض فرسایش بادی استان سمنان

برای مطالعه

بیابان و کویر به کجا گفته می شود؟

در فرهنگ اصطلاحات جغرافیایی، برای بیابان و کویر تعاریف متعددی به کار برده شده است.

متداول ترین تعریف بیابان و کویر

بیابان منطقه ای است گرم یا سرد که کمبود بارش و تبخیر شدید ویژگی بارز آن است و از نظر زندگی جانوری و پوشش گیاهی، بسیار فقیر است.

کویر به زمین های رُسی پف کرده یا شور زار یا نمک زاری گفته می شود که گیاهان نمی توانند در آنجا رشد کنند.

جدول ۶-۱- وسعت کویرها و تپه های ماسه ای استان

کویر رُسی	کویر نمکی	تپه های ماسه ای	جمع بر حسب هکتار
۲/۲۶۱/۲۹۸	۱/۳۱۴/۶۸۸	۲۷۲۰۰۰	۳/۸۴۷/۹۸۶

جغرافیای طبیعی استان

عوامل ایجاد و گسترش بیابان‌های استان سمنان : مهم‌ترین عوامل پیدایش و گسترش بیابان‌های استان را می‌توان به دو دسته طبیعی و انسانی تقسیم کرد :

۱- عوامل طبیعی

❖ فشار زیاد جنب حاره‌ای

❖ احاطه شدن توسط کوه‌ها و دوری از

دریاها

❖ شوری زمین و عبور آب‌هایی که از

گنبد‌های نمکی می‌گذرند و به دشت‌های جنوبی استان

می‌ریزند.

شکل ۳۵-۱ نقش جریان‌های سطحی در حمل املاح نمکی

۲- عوامل انسانی

❖ آبیاری زمین‌های کشاورزی به شیوه‌های

سنتی و استفاده از آب شور

❖ کندن بوته‌ها و درختان و استفاده از آنها

به عنوان مواد سوختنی

❖ بهره‌برداری غیر اصولی از زمین و عدم

رعایت تناوب در کشت

❖ چرای بیش از حد

❖ استفاده بی‌رویه از آب‌های زیرزمینی

شکل ۳۶-۱ تأثیر عوامل انسانی (کندن بوته‌ها به عنوان مواد سوختنی)

پیامدهای بیابان‌زایی

* افزایش درجه شوری و کاهش حاصلخیزی خاک

* افزایش جریان‌های سطحی و خطر بروز سیل

* نابودی پوشش گیاهی و منابع تولید علوفه

- * نابودی حیات وحش
- * افت سطح آب‌های زیرزمینی
- * افزایش پدیده مهاجرت
- * افزایش آلودگی هوا و مشکلات ناشی از آن
- * تخریب راه‌های ارتباطی

شکل ۳۸-۱- نمونه‌ای از چشم‌انداز کویری

شکل ۳۷-۱- نمونه‌ای از اشکال فرسایش بیابانی

راه‌های مقابله با بیابان‌زایی در استان

- ۱- تثبیت ماسه‌های روان از طریق کاشتن گیاهان مقاوم در برابر خشکی مانند تاغ، گز، اسکنبیل و...
- ۲- بهره‌برداری اصولی از چراگاه‌ها با توجه به ظرفیت آنها در زمان مناسب
- ۳- ایجاد بادشکن جهت تثبیت ماسه‌های روان

شکل ۳۹-۱- ایجاد بادشکن، یکی از راه‌های مقابله با بیابان‌زایی

جغرافیای طبیعی استان

قابلیت‌های بیابان: اگرچه وجود بیابان در استان موجب محدودیت‌هایی شده، اما به نوعی توانمندی‌هایی را نیز به همراه دارد که با استفاده از روش‌های منطقی، علمی و مطابق با شرایط محیطی می‌تواند به‌عنوان ثروت به‌شمار آید.

شکل ۴۱- پرورش شتر در بیابان

شکل ۴۰- استفاده از انرژی خورشیدی

برای مطالعه

جدول ۷-۱- برخی از قابلیت‌های بیابان‌های استان

نوع توانمندی	ویژگی‌ها	نوع بهره‌برداری
انرژی خورشیدی	ساعات بسیار زیاد آفتابی، انرژی پاک و تمام نشدنی	تولید برق
انرژی باد	وزش بادهای دائمی با سرعت زیاد، پاک و ارزان قیمت بودن آن	تولید برق
هرز آب‌ها	بارندگی شدید و کوتاه مدت، جاری شدن سیلاب، هزینه‌اندک جهت کنترل آن	تقویت سفره‌های آب زیرزمینی
معادن	نمک، گچ، سنگ‌های زینتی و ساختمانی و مواد معدنی دیگر	صنعتی، تجاری
گردشگری	تپه‌های ماسه‌ای، کویرهای رسی و نمکی، ریگزارها و جنگل‌های بیابانی	ایجاد مؤسسات گردشگری و برگزاری تورهای چند روزه
گیاهان دارویی	اِشنان، درمنه، خارشتر، آویشن، هندوانه ابوجهل، کتیرا و...	صنایع دارویی، غذایی، بهداشتی و آرایشی
ورزشی	فضاهای وسیع و اغلب خالی از جمعیت یا کم جمعیت	اتومبیل‌رانی، موتورسواری، کویر نوردی
نجوم	آسمان صاف و درخشان و اغلب بدون ابر	مطالعات نجومی، رصد ستارگان و اجرام آسمانی
نظامی	وسعت زیاد، کمی جمعیت یا خالی از جمعیت	آموزش‌های نظامی، آزمایش سلاح‌های نظامی (دور برد)، صنایع دفاع
پرورش شتر و شتر مرغ	وسعت زیاد، وجود مراتع	تولید گوشت و پشم شتر، تولید گوشت، تخم و پر شتر مرغ

برای مطالعه

شتر داری : قرار گرفتن نقاطی چون روستاهای خوار و توران، طرود و سطوه در اقلیم کویری زمینه مناسبی را جهت پرورش شتر فراهم آورده است.

تغذیه شترها از پوشش گیاهی کویر در تمام طول سال انجام شده و ساریان ها تنها وظیفه سرکشی و هدایت این دام را به عهده دارند . گوشت شتر قسمتی از نیاز مردم به پروتئین به خصوص استان سمنان را تأمین می کند . تهیه فراورده دامی از شیر شتر رایج نبوده و تنها در برخی موارد جهت درمان برخی بیماری ها خوردن دوغ شتر توصیه می شود . از پشم شتر در تهیه انواع سربوش ها، شال، دستکش و نیز در بافت انواع گلیم، جانماز، سفره آردی و غیره استفاده می شود .

فعالیت

در حال حاضر چه استفاده هایی از دشت کویر به عمل می آید؟

درس ۵ مشکلات و مسائل محیطی استان

مخاطرات طبیعی استان

استان سمنان با توجه به شرایط جغرافیایی از جمله: وسعت، موقعیت، ویژگی‌های اقلیمی و مشخصات زمین‌شناسی، محل وقوع پدیده‌های متنوع آب و هوایی و زمین‌شناسی است. فعالیت‌های کوهزایی و زمین‌ساختی در استان سمنان اگرچه منشأ برکات و توانمندی‌های بسیاری چون تنوع ناهمواری‌ها شده است اما شاهد برخی مخاطرات طبیعی نظیر زمین‌لرزه با منشأ درون‌زمینی و پاره‌ای دیگر چون خشکسالی، سیل، یخبندان و... با منشأ آب و هوایی (برون‌زمینی) هستیم.

در این درس با برخی از مهم‌ترین مخاطرات طبیعی استان آشنا می‌شویم.

الف) زمین‌لرزه

دلایل اصلی وقوع زمین‌لرزه در ایران به ویژه استان سمنان عبارت‌اند از:

● واقع شدن استان در حاشیهٔ کمربند کوهزایی آلپ - هیمالیا (البرز)

● حرکت صفحهٔ عربستان به سمت صفحهٔ ایران

● وجود گسل‌های فعال

این گسل‌ها به دو دسته تقسیم می‌شوند:

۱- **گسل‌های اصلی (فعال یا خطرناک):** گسل‌های اصلی به این دلیل خطرناک‌اند که بیشترین مراکز جمعیتی، اقتصادی و

شکل ۴۲-۱. زلزله کوه زر - شهرستان دامغان

صنعتی استان در مسیر یا اطراف آنها قرار دارند و عبارت‌اند از: گسل میامی، طرود، سمنان و

۲- **گسل‌های فرعی (فعال و کم خطر):** گسل‌های فرعی از مراکز جمعیتی، اقتصادی و صنعتی استان فاصله دارند؛ لذا بروز زلزله در مسیر این گسل‌ها فاجعه و خرابی به بار نمی‌آورند به همین دلیل خطرناک نیستند و عبارت‌اند از: گسل درونه (دشت کویر)، البرز، بشم و

آیا می‌دانید

براساس مطالعات انجام شده مشخص شده که حدود ۶۴ گسل در محدوده استان واقع‌اند که ۱۷ گسل سابقه فعالیت و لرزه‌خیزی داشته و طولی بیش از ۱۰ کیلومتر دارند.

زلزله بزرگ قومس در سال ۲۴۲ هجری قمری یکی از مهم‌ترین زلزله‌های منطقه بوده و در برخی از کتب درباره آن مطالبی آمده است. نویسنده کتاب تاریخ زلزله‌های ایران، تلفات انسانی این زلزله را در ایالت قومس ۲۰۰ هزار نفر ذکر کرده که ۴۵ هزار نفر آن از شهر صد دروازه (دامغان امروزی) بوده‌اند.

در زلزله تاش - مجن که حدود ۱۱۰ سال پیش رخ داد (به بزرگی ۷/۲ ریشتر)، از جمعیت ۲۰۰ نفری روستای تاش ۱۴۰ نفر کشته شدند و خسارات فراوانی به روستاهای منطقه وارد آمد. برخی از مهم‌ترین زلزله‌های دوره معاصر را در جدول ۸-۱ مطالعه نمایید.

برای مطالعه

جدول ۸-۱- چند مورد از مهم‌ترین زلزله‌های دوره معاصر استان

ردیف	محل وقوع زلزله	بزرگی زلزله	سال وقوع
۱	طرود (شاهرود)	۷/۲	۱۳۳۱
۲	شهرستان مهدی شهر	۵/۵	۱۳۶۸/۱۰/۳۰
۳	دشت کویر (سمنان)	۴/۱	۱۳۸۳/۱/۲۵
۴	حوالی شهرستان میامی	۴/۲	۱۳۸۴/۶/۱۲
۵	دشت کویر (گرمسار)	۴/۵	۱۳۸۶/۲/۲۱
۶	حوالی شهرستان آرادان	۴/۹	۱۳۸۶/۸/۲۸
۷	حوالی کلاته خیج (شاهرود)	۴/۳	۱۳۸۷/۷/۷
۸	کوه زر - طرود (جنوب شهرستان‌های دامغان و شاهرود)	۵/۹	۱۳۸۹/۶/۵
۹	کوه زر - طرود (جنوب شهرستان‌های دامغان و شاهرود)	۵	۱۳۹۱/۶/۶

راهکارهای مقابله با خسارات ناشی از زلزله

- ۱- تدوین برنامه مدیریت بحران و مشخص کردن شرح وظایف تمامی سازمان‌ها برای امداد و نجات حادثه دیدگان
 - ۲- تأکید بر آموزش همگانی و ارتقای فرهنگ ایمنی در برابر زلزله
 - ۳- دقت کافی در مکان‌یابی مناسب مراکز جمعیتی و صنعتی
 - ۴- اجرای برنامه مقاوم سازی ساختمان‌های مسکونی، تجاری و صنعتی
 - ۵- اجرای دقیق قوانین و آیین‌نامه و استانداردهای فنی در ساخت و سازها
- ب) سیل: بیشتر مراکز جمعیتی استان در کوهپایه‌ها و مجاورت مجاری عبور موقتی و فصلی آب‌ها واقع شده‌اند. بنابراین سیل به عنوان یکی از عوامل خسارت‌زا به زمین‌های کشاورزی، تأسیسات صنعتی، زیربنایی، واحدهای دامی و سکونتگاه‌های شهری و روستایی و گاه موجب تلفات انسانی است.
- علاوه بر آن، هر ساله به دلیل بارندگی‌های شدید و کوتاه مدت، سیلاب‌ها هزاران متر مکعب خاک را از داخل حوضه‌های آبخیز استان فرسایش می‌دهند و از دسترس خارج می‌کنند.

برای مطالعه

جدول ۹-۱- برخی از مناطقی که در اثر جاری شدن سیل آسیب دیده‌اند

ردیف	سال وقوع سیل	مکان
۱	۱۳۷۹	شهر مجن (شهرستان شاهرود)
۲	۱۳۸۱ تا ۱۳۸۹	روستای فولادمحله و چاشم (شهرستان مهدی شهر)
۳	۱۳۸۲	منطقه عبدال آباد (شهرستان سرخه)
۴	۱۳۸۱ و ۱۳۸۴	روستاهای بنه کوه (شهرستان گرمسار)
۵	۱۳۸۵	روستاهای آهوانو و آستانه (شهرستان دامغان)
۶	۱۳۸۱ و ۱۳۸۴	رامه (شهرستان آرادان)
۷	۱۳۸۹	شهرستان میامی

راه‌های پیشگیری از جاری شدن سیل در سطح استان

- ۱- گسترش و احیای پوشش گیاهی در حریم رودخانه‌ها و اطراف شهرها و روستاها
- ۲- کاهش سرعت حرکت آب‌های جاری از طریق ساختن بندها، سدها و پلکانی کردن زمین‌های شیب‌دار
- ۳- جلوگیری از تعرض مردم به حریم رودخانه‌ها
- ۴- استفاده از نظرات جغرافی‌دانان در مکان‌یابی سکونتگاه‌های شهری و روستایی
- ۵- رعایت اصول فنی و مهندسی در اجرای فعالیت‌های عمرانی

شکل ۴۳-۱- خسارت‌های ناشی از وقوع سیل در شهرستان شاهرود

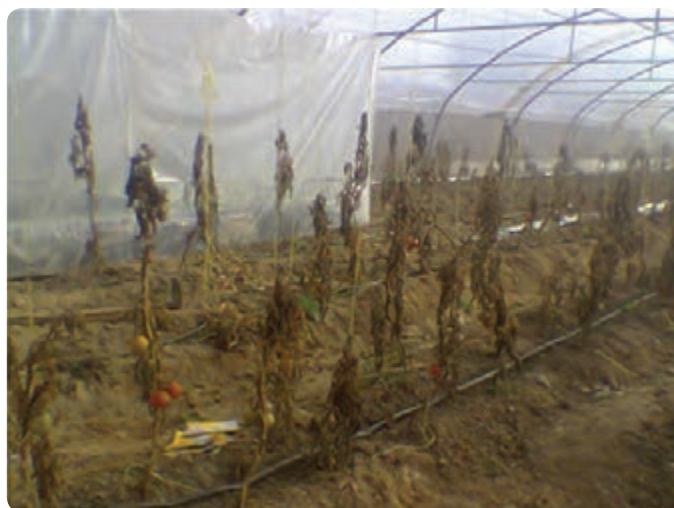
- پ) خشکسالی : استان سمنان به دلیل شرایط خاص طبیعی، از استان‌های خشک و بسیار خشک کشور محسوب می‌شود. از این رو، پدیده خشکسالی در این استان سابقه‌ای دیرینه دارد و اغلب مناطق استان با این خطر مواجه‌اند.
- پیامدهای خشکسالی در استان :** از مهم‌ترین پیامدهای خشکسالی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد :
- کاهش ذخایر آب‌های سطحی و زیرزمینی
 - تخریب منابع طبیعی (خاک، پوشش گیاهی، حیات جانوری)
 - وقوع طوفان‌های گرد و غبار
 - کاهش تولید محصولات کشاورزی
 - تشدید هجوم آفات و امراض گیاهی به مزارع و باغات

برای مطالعه

اثرات خشکسالی در شهرها و روستاهای واقع در مجاورت کویر شدت بیشتری دارد که مهم ترین نواحی عبارت اند از:

شهر و روستاهای منطقه بیارجمند، خوار و توران از شهرستان شاهرود، روستاهای شهرستان میامی، روستاهای جنوب شهرستان دامغان مانند: (معبد، یزدان آباد، معلمان، حسینیان، رشم و...) و روستاهای جنوب شهرستان های سمنان و گرمسار.

شکل ۴۴-۱- اثرات سرمازدگی

راه های مقابله با خشکسالی
۱- اجرای طرح های آبخیزداری
۲- احداث سد

شکل ۴۵-۱- بند سنگی روستای فولادمحله
در شهرستان مهدی شهر

ت) سرمازدگی : در تعریف کلی سرمازدگی، به وقوع پدیده افت ناگهانی دما، خارج از زمان مورد انتظار اطلاق می شود. پدیده سرمازدگی زمانی رخ می دهد که افزایش زودرس دما در اواخر زمستان، موجب رویش و گل دهی درختان مثمر می شود. به دنبال آن کاهش نابه هنگام دما در اواسط بهار، سبب یخ زدگی جوانه ها و شکوفه ها می شود. این پدیده به ویژه در مناطق حاشیه شمالی استان مشهود است.

پیامدهای سرمازدگی در استان

- ۱- از بین رفتن سرشاخه های درختان میوه
- ۲- کاهش تولیدات محصولات باغی و زراعی
- ۳- کاهش درآمد مردم مناطق خسارت دیده

سایر مخاطرات طبیعی

علاوه بر مخاطرات ذکر شده، استان سمنان با پدیده های زمین لغزه، طوفان و صاعقه (به ویژه در مناطق کوهستانی)، حرکت شن های روان، گرد و غبار ناشی از طوفان های شن کویر مرکزی، گرمزدگی، هجوم آفات و امراض گیاهی نیز روبه روست.

شکل ۴۶-۱- زمین لغزه در روستای بادله کوه، شهرستان دامغان

فعالیت

- ۱- چگونه می توان از تعرض مردم به حریم رودخانه ها جلوگیری کرد؟
- ۲- هدف از اجرای طرح های آبخیزداری چیست؟
- ۳- به نظر شما خطر سرمازدگی بر اثر ورود کدام توده هوا رخ می دهد؟

مسائل زیست محیطی استان : مسائل زیست محیطی یکی از مشکلات بزرگ جامعه بشری محسوب می شود. افزایش بی رویه جمعیت، رشد و توسعه شهرنشینی، صنعت و عوامل دیگر بر سرعت نابودی منابع طبیعی و تخریب محیط زیست می افزاید که ابعاد مختلف این مشکلات را می توان به شرح زیر مورد بررسی قرار داد :

برای مطالعه

بحران‌های جهانی زیست محیطی از قبیل نابودی جنگل‌ها، مراتع و آلودگی هوا، آب، خاک، افزایش دمای کره زمین و تغییرات آب و هوا، باران‌های اسیدی و تخریب لایه اُزن زنگ خطری است که جمله معروف «تنها یک زمین داریم» را به گوش همگان زمزمه می‌کند. فعالیت‌های انسانی بدون توجه به تأثیر آن بر محیط زیست موجب بحران‌های زیست محیطی شده است، لذا جهت حفظ محیط زیست و زندگی بر روی کره زمین چاره‌ای جز رعایت اصول زیست محیطی در کلیه فعالیت‌های انسانی وجود ندارد.

۲۹ دی
روز هوای پاک

ث) آلودگی هوا : هرچند تصور عمومی بر این است که آلودگی هوا خاص شهرهای بزرگی مانند تهران است، ولی شهرهای استان سمنان نیز با این مشکل روبه‌رو هستند.

آلودگی هوای استان از دو منبع ناشی می‌شود :

الف) عامل طبیعی : وجود گرد و غبار در هوای استان در فصول گرم سال

ب) عوامل انسانی

* آلودگی‌های ناشی از صنایع (واحدهای تولید گچ و واحدهای شیمیایی)

* آلودگی ناشی از تردد وسایل نقلیه درون شهری و برون شهری (به دلیل قرارگیری استان در مسیر جاده ارتباطی تهران -

مشهد)

* منابع گرمای خانگی

شکل ۴۷-۱- یکی از کارخانه‌های گچ در استان سمنان

* واحدهای کوچک تولیدی (نمک کوبی ها، پودر سنگ های معدنی، کوره های آجر پزی و...) گرچه آلودگی هوا در سطح استان به مرحله بحرانی نرسیده است، اما به دلیل رشد فعالیت های انسانی و رعایت نکردن مقررات زیست محیطی، در آینده شاهد آلودگی هوای بیشتری خواهیم بود.

برای مطالعه

جدول ۱۰-۱ واحدهای بالقوه آلاینده هوا در استان سمنان

آجر پزی	آسفالت	گچ	روغن تصفیه دوم	سیمان	کود شیمیایی	تولید اسید	سایر موارد	جمع
۸۲	۸	۴۰	۳۸	۱	۳۴	۵	۲۸	۲۶۱

شکل ۴۸-۱ کارخانه ریسندگی شهرک صنعتی سمنان

ج) آلودگی صوتی: یکی از انواع آلودگی ها، آلودگی صوتی است. آلودگی صوتی؛ یعنی ایجاد سر و صدای اضافی ناشی از فعالیت های انسانی در محیط زندگی ما که منجر به ناراحتی های روحی، روانی و عصبی در انسان می شود. مهم ترین منابع آلودگی صوتی استان عبارت اند از:

- * تردد بیش از حد وسایل نقلیه سنگین
- * تردد زیاد قطار از مجاورت مناطق

مسکونی

* انواع صنایع به ویژه کارگاهی (آهنگری،

سنگ بری و...)

* ساخت و سازها و تخلیه مصالح ساختمانی

چ) آلودگی آب: به دلیل محدودیت منابع آبی به خصوص رودهای دائمی و پایین بودن سطح آب های زیرزمینی، در حال حاضر مشکل آلودگی منابع آب در استان به طور جدی مطرح نیست. با این وصف منابع آبی اندک استان در معرض انواع آلودگی ها قرار دارند.

- مهم‌ترین منابع آلوده‌کننده آب‌های استان عبارت‌اند از :
- فاضلاب صنعتی (صنایع غذایی، کاشی و موزائیک و...)
- فاضلاب کارگاهی (رنگرزی پارچه، آبکاری‌ها و...)
- فاضلاب شهری و روستایی
- فاضلاب کشاورزی (وارد کردن سموم دفع آفات گیاهی و کودهای شیمیایی)

برای مطالعه

تصفیه‌خانه شهرک صنعتی سمنان به منظور جمع‌آوری فاضلاب‌های صنعتی واحدهای تولیدی مستقر در شهرک، سال ۱۳۸۱ احداث شد. این تصفیه‌خانه ظرفیت تصفیه‌پذیری ۲۴۰۰ مترمکعب در شبانه‌روز را در فاز اول داراست و هم‌اکنون پساب به دست آمده از این تصفیه‌خانه جهت مصارف مختلف به خصوص آبیاری فضاها و سبزی و اخیراً با طرح سیستم استفاده مجدد و تصفیه پیشرفته جهت برخی مصارف صنعتی مورد استفاده قرار می‌گیرد. همچنین در سایر شهرک‌های صنعتی استان نیز تصفیه‌خانه احداث شده و یا در حال احداث است.

۲ اردیبهشت
روز زمین پاک

شکل ۴۹-۱. یکی از تصفیه‌خانه‌های فاضلاب شهرک‌های صنعتی استان

بیشتر بدانیم

امروزه روش‌های تصفیه مختلفی برحسب نوع فاضلاب و شرایط محل و استفاده مجدد از پساب در کشور گسترش یافته است که از میان آنها سه روش لجن فعال، لاگون هوادهی و برکه تثبیت بیشتر در کشور توسعه داده شده‌اند. در شهرهای مختلف استان سمنان هر سه نوع روش تصفیه مورد استفاده قرار گرفته است. روش لجن فعال و برکه تثبیت در شهر مهدی‌شهر مورد استفاده قرار گرفته است و در شهرهای شاهرود و سمنان از لاگون هوادهی برای تصفیه استفاده شده است.

برای مطالعه

جدول ۱۱-۱ واحدهای بالقوه آلاینده آب در استان سمنان

کشتارگاه دام و طیور	آبجاری	پارک زنی	کارواش (قالی شویی، خدماتی)	صنایع غذایی	کاشی	شیمیایی	دانه بنی‌شن و ماسه	سایر موارد	جمع
۱۴	۱۱	۶	۱۶	۲۶	۶	۶۰	۳۴	۱۲	۱۸۵

ح) آلودگی خاک: با توجه به محدودیت منابع خاک مساعد در سطح استان و لزوم جلوگیری از آلودگی این منبع با ارزش، بررسی این موضوع دارای اهمیت است.

مهم‌ترین منابع آلوده کننده خاک استان عبارت‌اند از:

❖ **عامل طبیعی:** (افزایش املاح در خاک نواحی مرکزی و جنوبی استان به دلیل عبور جریان‌های سطحی آب از تشکیلات نمکی)

❖ **عوامل انسانی**

– پخش فاضلاب‌های صنعتی در محیط

– ورود سموم دفع آفات و کودهای شیمیایی

– پخش زباله‌های خانگی و بیمارستانی

– پخش ضایعات کارگاه‌های کوچک (اسیدسازی، گرس‌سازی و...).

آلودگی ناشی از پسماندها (زباله): بهره‌برداری انسان از طبیعت جهت رفع نیازهای روزمره منجر به بروز پدیده‌ای

تحت عنوان پسماند شده است که مجدداً به طبیعت برمی‌گردد. با توجه به افزایش جمعیت و بهره‌برداری روزافزون از منابع، موجب تولید زباله بیشتر و روش‌های نادرست جمع‌آوری و دفع آنها در اطراف شهرها و روستاهای استان شده است. این امر منجر به ایجاد انواع آلودگی‌ها در محیط‌زیست می‌شود.

جغرافیای طبیعی استان

از مهم‌ترین پسماندها می‌توان به پسماندهای صنعتی، کشاورزی، بیمارستانی، پسماندهای خانگی (تر و خشک) و نخاله‌های ساختمانی اشاره کرد.

علاوه بر آلودگی‌هایی که در بالا ذکر شد به موارد دیگری از قبیل: آلودگی الکترو مغناطیس (عبور خطوط انتقال نیروی فشار قوی برق) و آلودگی بصری حاصل از مناظر زشت تخلیه زباله در حاشیه مراکز جمعیتی استان نیز باید اشاره کرد.

برای مطالعه

اخيراً جهت دستیابی به رویکردهای پیشگیرانه آلودگی‌های زیست محیطی در صنایع بخشی به نام بهره‌وری سبز مطرح شده که با اجرای آن توسط واحدهای صنعتی به دفع صحیح آلاینده‌ها با تکیه بر مصرف بهینه منابع، کمک شایانی می‌کند که این امر مهم در اصل پنجاهم قانون اساسی نیز مطرح شده است:

در جمهوری اسلامی، حفاظت از محیط زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌شود. از این رو، فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیر قابل جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است.

فعالیت

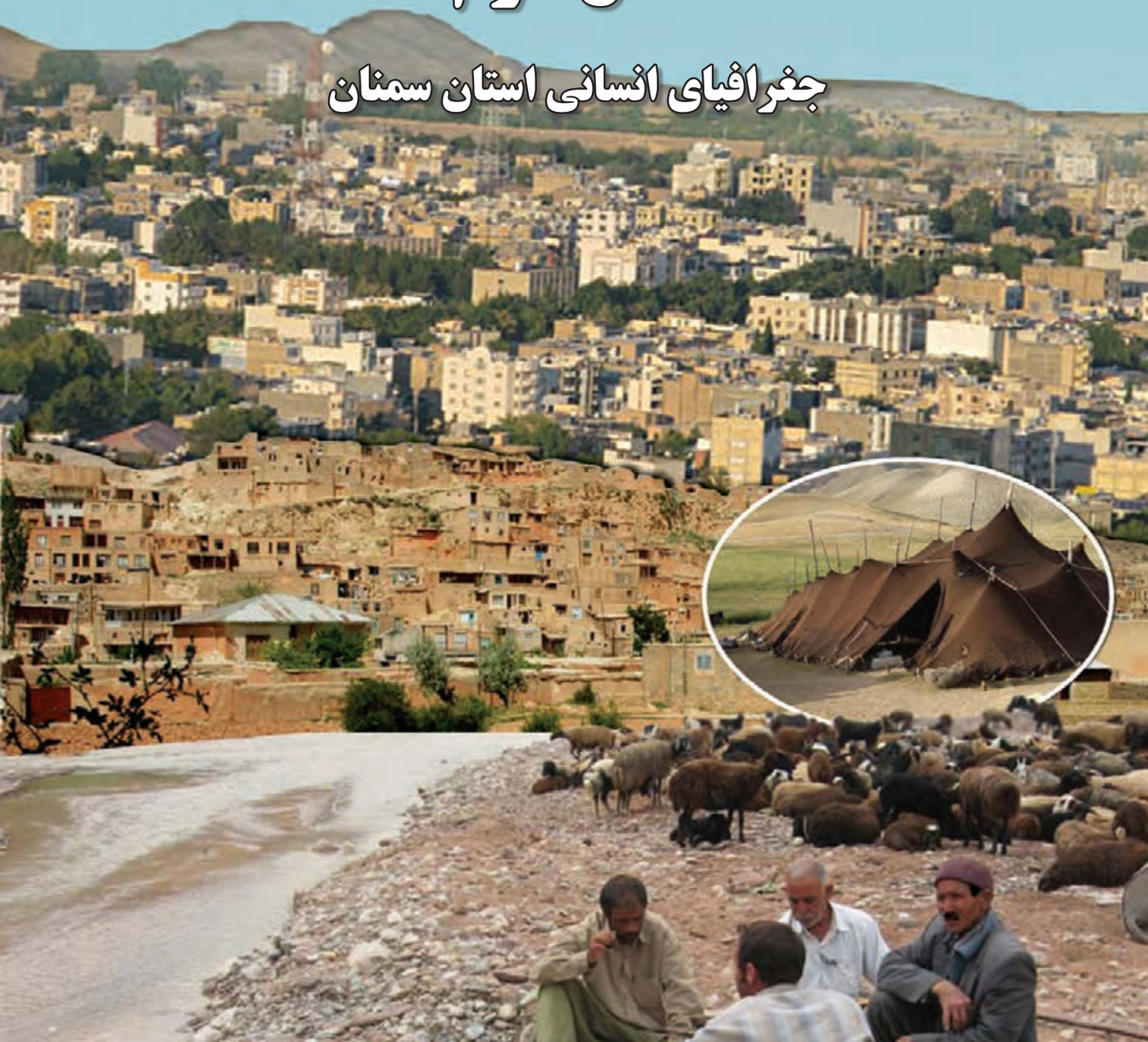

- ۱- منشأ گرد و غبار موجود در هوای استان چیست؟
- ۲- صنایع مربوط به تولید مصالح ساختمانی به چند طریق می‌توانند موجب آلودگی هوای استان شوند؟
- ۳- راه‌های مقابله با آلودگی صوتی را بنویسید.
- ۴- چرا به پسماند (زباله) «طلای کثیف» می‌گویند؟

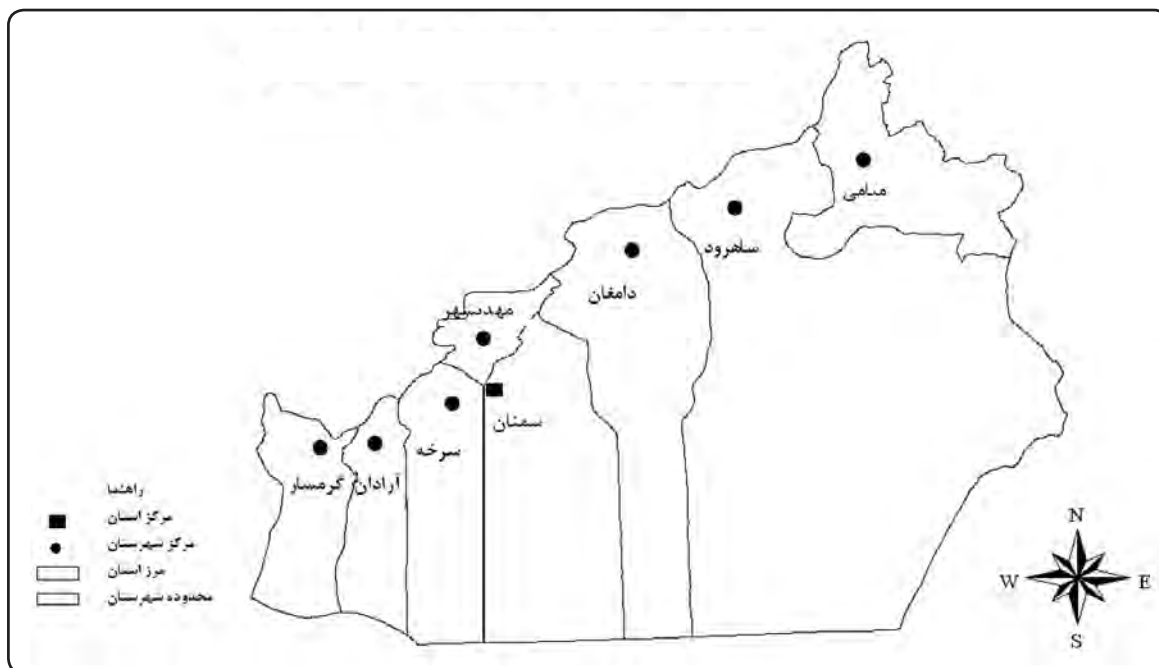
فصل دوم

جغرافیای انسانی استان سمنان

درس ۶ تقسیمات سیاسی استان

بر اساس آخرین تقسیمات کشوری، استان سمنان ۸ شهرستان، ۲۰ شهر، ۱۵ بخش و ۳۱ دهستان دارد. شهرستان‌های این استان عبارت‌اند از: سمنان (مرکز استان)، شاهرود، دامغان، گرمسار، مهدی شهر، آرادان و میامی در سال‌های اخیر برخی از نقاط روستایی به شهر تبدیل شده‌اند. مانند: درجزین در شهرستان مهدی شهر.

شکل ۱-۲- نقشه تقسیمات سیاسی استان به تفکیک شهرستان‌ها

فعالیت

- ۱- شما در شهرستان بخش شهر دهستان روستا زندگی می‌کنید؟
- ۲- شهرستان شما از چند بخش، شهر و دهستان تشکیل شده است؟

برای مطالعه

جدول ۱-۲- تقسیمات سیاسی استان سمنان - پاییز ۱۳۹۲

شهرستان	مرکز شهرستان	بخش	مرکز بخش	دهستان	مرکز دهستان	شهر
آرادان	آرادان ۴۶۹۷۵/۱۰۳۶۹۴ مورخ ۱۳۹۰/۵/۱۷	مرکزی	آرادان	حسین آباد کردها	حسین آباد کردها	آرادان
				داورآباد		
		کهن آباد	کهن آباد	کهن آباد	کهن آباد	کهن آباد
				فروان		
دامغان	دامغان	امیر آباد	امیر آباد	تویه دروار	دروار	امیریه
				قهاب رستاق		
				قهاب صرصر		
		مرکزی	دامغان	حومه	برم قلعه پایین	دامغان
				دامنکوه		دیباج
				رودبار	کلاته رودبار	کلاته
				کلاته رودبار		۴۶۲۰۱/۳۸۶۶ مورخ ۱۳۹۰/۱/۱۴
سمنان	سمنان	مرکزی	سمنان	حومه	علاء	سمنان
سرخه	سرخه	سرخه	سرخه	لاسگرد	لاسجرد	سرخه
				هفدر	مومن آباد	
شاهرود	شاهرود	مرکزی	شاهرود	حومه	رودیان	شاهرود
				دهملا	دهملا	رودیان
				طرود	طرود	
		بسطام	بسطام	خرقان	قلعه نو خرقان	بسطام
				کلاته های غربی	خیج	کلاته خیج
				بیارجمند	خانخودی	بیارجمند
		بیارجمند	بیارجمند	خوار توران	زمان آباد	

جغرافیای انسانی استان

گرمسار	گرمسار	مرکزی	گرمسار	حومه	کردوان	گرمسار
ایوانکی	ایوانکی	ایوانکی	ایوانکی	ایوانکی	چشمه نادی	ایوانکی
مهدیشهر	مهدیشهر ۳۶/۱۶۰۰/۲۸۰۳۸۰ کی مورخ ۸۶/۱۰/۲	مرکزی	مهدیشهر	درجزین	درجزین	مهدیشهر
درجزین		شهمیرزاد	شهمیرزاد	پشتکوه	فولاد محله	شهمیرزاد
میامی	میامی ۴۰/۱۱۵۰/۳۶۰۸۰ ت مورخ ۱۳۹۰/۶/۶	مرکزی	میامی	کلاته های شرقی	بکران	میامی
رضوان		کالپوش	رضوان	فرومد	فرومد	رضوان
				نردین	نردین	

جدول ۲-۲- وضعیت تقسیمات کشوری استان

ردیف	واحد تقسیمات کشوری	تعداد سال ۹۱
۱	دهستان	۳۱
۲	بخش	۱۵
۳	شهرستان	۸
۴	شهر	۲۱

درس ۷ شیوه‌های زندگی در استان

اشکال سکونت در استان

در استان سمنان همانند سایر مناطق کشور سه نوع شیوه زندگی رواج دارد که در این درس با برخی از ویژگی‌های آنها آشنا می‌شویم.

۱- زندگی عشایری: کوچ نشینی اولین الگوی زیست بشر در کره زمین محسوب می‌شود. از دیرباز در استان سمنان ایلات و طوایف مختلفی وجود داشته‌اند. جمعیت عشایر استان سمنان بسیار اندک است که نزدیک به ۲/۴ درصد از کل جمعیت استان و ۱/۲ درصد جمعیت عشایر کوچنده کشور را شامل می‌شوند.

چهار رکن اصلی عشایر عبارت است از: انسان، دام، مرتع و چادر که با حذف هریک از آنها، الگوی زیست عشایر تغییر خواهد کرد.

با توجه به تغییر شیوه زندگی کوچ نشینی و روی آوردن بسیاری از کوچ نشینان به زندگی یکجانشینی، هنوز هم بعضی از خانوارهای ایلات، به زندگی عشایری خود ادامه می‌دهند.

عشایر استان به دو گروه عمده تقسیم می‌شوند:

- ۱- عشایر کوچنده
- ۲- عشایر نیمه کوچنده

شکل ۲-۲- سیاه چادر مسکن عشایر

بیشتر بدانیم

۱- عشایر کوچنده: گروهی از عشایر که در بیلاق و قشلاق استقرار دارند، کوچنده تلقی می‌شوند. در این گروه، خانواده‌های عشایر در مدت اقامت در بیلاق و قشلاق همراه دام هستند. زمینه اصلی فعالیت این گروه دامداری است، اگرچه در قشلاق با زراعت همراه است. تأمین غذای دام در بیلاق متکی به مراتع بوده و در قشلاق تعلیف دستی اهمیت بیشتری دارد؛ مانند عشایر شهرستان گرمسار.

۲- عشایر نیمه کوچنده: در این دسته از عشایر، خانواده‌ها در بیلاق، گله‌ها را همراهی می‌کنند و در قشلاق خانواده‌ها در شهر ساکن می‌شوند؛ مانند عشایر سنگسری در شهرستان مهدی شهر.

شکل ۳-۲- عشایر شهرستان گرمسار

بیشتر بدانیم

برخی از ایلات و طوایف استان سمنان عبارت‌اند از:

۱- سنگسری	۲- پروری	۳- افتری
۴- الیکایی	۵- اصائلو	۶- پازوکی
۷- عرب	۸- خوار و توران	۹- چوداری (چوبداری)
۱۰- عشایر پل ابریشم	۱۱- عشایر طرود	۱۲- هداوند
۱۳- عشایر چهارده	۱۴- عشایر کلاته (دامغان)	

مناطق ییلاقی و قشلاقی عشایر/استان

(الف) مناطق ییلاقی (سردسیر): این مناطق به محدوده زیست و قلمرو جغرافیایی که عشایر، دوره گرم سال را در آن به سر می‌برند، گفته می‌شود.

مدت استقرار عشایر در ییلاق از اواسط خرداد ماه تا اواسط شهریور ماه است. به علت محدودیت مراتع ییلاقی در سطح استان، بخش قابل توجهی از عشایر استان در دوره ییلاقی به استان‌های تهران و مازندران کوچ می‌کنند.

(ب) مناطق قشلاقی (گرمسیر): به محدوده زیست و قلمرو جغرافیایی که عشایر بخشی یا تمام دوره سرد سال را در آن می‌گذرانند، قشلاق گویند. مدت استقرار عشایر در قشلاق طولانی‌تر از ییلاق است و از اواخر شهریور تا اواسط فروردین، یعنی حدود ۷ ماه طول می‌کشد.

لازم به ذکر است که عشایر حدود ۲ ماه از سال را در حین جابه‌جایی از مناطق ییلاقی به قشلاقی و بالعکس از مراتع در حال گذر، جهت تعلیف دام استفاده می‌کنند که به آن میان‌بند می‌گویند.

مناطق قشلاقی عشایر استان شامل نواحی جنوبی استان مانند خوار و توران، بیارجمند، طرود، سرکویر، جنوب گرمسار، ایوانکی و بخش‌هایی از استان‌های گلستان، خراسان شمالی و غرب استان خراسان رضوی است.

شکل ۴-۲- روستای پلکانی جوین در شهرستان سرخه

۲- زندگی روستایی: روستاهای استان سمنان از نوع متمرکز و به شکل شعاعی (در اطراف منبع آب)، طولی (در امتداد رود یا جاده) و پلکانی (در نواحی کوهستانی) استقرار یافته‌اند.

مصالح ساختمانی که برای ساختن خانه‌های روستایی هر منطقه به کار می‌رود به محیط جغرافیایی آن منطقه بستگی دارد.

(الف) در مناطق گرم و خشک استان، بیشتر از خشت و گل و با سقف‌های گنبدی یا مسطح به ساخت خانه‌ها اقدام می‌کنند.

(ب) در برخی نواحی مرطوب‌تر نیز از خشت و سنگ جهت ساخت بناها استفاده کرده و سقف خانه‌ها را اغلب به صورت شیروانی می‌سازند.

(پ) در مناطق کوهستانی از سنگ، گل و چوب برای ساخت خانه‌ها استفاده می‌کنند.

در برخی از روستاهای این استان به دلیل نزدیکی به شهر و دسترسی آسان‌تر به مصالح، ساختمان‌های زیادی به سبک معماری شهری ساخته شده است.

منبع درآمد روستاییان استان سمنان متنوع است. بخش عمده درآمد آنان از راه زراعت، باغداری، دامداری و صنایع دستی است.

محصولات مهم کشاورزی استان عبارت است از: پسته، انار، گردو،

شکل ۵-۲- روستای متمرکز کاورد در شهرستان مهدی شهر

شکل ۶-۲ پسته از محصولات باغی شهرستان دامغان

آلو، انگور، زردآلو، سیبزمینی، پنبه، گندم و دانه‌های روغنی.

محصولات جالیزی مانند: خریزه، طالبی، بادمجان و هندوانه.

صنایع دستی روستاییان استان سمنان قالی بافی، گلیم بافی، جاجیم بافی، نمد، دست بافته‌های سنتی و ... است.

به نظر شما نقش روستا در اقتصاد استان چیست؟

۳- زندگی شهری : به طور کلی بیشتر شهرهای استان سمنان در کوهپایه‌های جنوبی البرز واقع شده‌اند. علل عمده این امر

عبارت است از :

۱- دسترسی به منابع آب

۲- آب و هوای مناسب

۳- حاصلخیزی خاک

۴- سهولت در ارتباط به سبب شیب ملایم و همواری زمین

بیشتر شهرهای استان سمنان قدمت تاریخی دارند. در این شهرها، بافت قدیمی در بخش مرکزی و بافت جدید در مجاور بافت

قدیم و اطراف شهر مشاهده می‌شود.

شکل ۷-۲ دو نمونه از بافت شهری استان

بافت قدیم و بافت جدید از چند نظر با هم تفاوت دارند :

* در بافت قدیمی، اغلب کوچه‌ها و معابر، تنگ و باریک و پر پیچ و خم است، اما در بافت جدید خیابان‌های وسیع و میدان‌های

بزرگ به چشم می خورد. دلایل وجود کوچه های تنگ و باریک و پر پیچ و خم در بافت قدیم استان چه بوده است؟
 * در بافت قدیمی نوع مصالح ساختمانی خشت، گل، سنگ و چوب است اما در بافت جدید سنگ، آجر، سیمان، تیر آهن و... به کار رفته است.

شکل ۹-۲- بافت جدید شهری

شکل ۸-۲- بافت قدیم شهری

شکل ۱۰-۲- نمایی از طراحی و ضخامت دیوار خانه های قدیمی در برابر گرما و سرما

* سقف خانه ها در بافت قدیم اغلب گنبدی شکل و نیمه استوانه ای است در حالی که بافت جدید سقف های مسطح دارد.

از نکات قابل توجه در معماری قدیمی این نواحی، تأثیر تغییرات سالیانه یا فصلی آب و هوا در ساخت نقاط مسکونی و انواع فضاهای زیستی بوده است. برای مثال، مردم اغلب نواحی استان برای مقابله با مشکلات آب و هوایی (اختلاف درجه حرارت، وزش باد و...) در طول سال، ساختمان ها را طوری می ساختند که با گرما و سرما تماس کمتری داشته باشند و از سوی دیگر در طراحی و

ساخت فضاهای مسکونی در بافت قدیم به دیوارهای ضخیم و بلندی برمی خوریم که در کنار یکدیگر به صورت فشرده ساخته شده اند و به شکل توده و قلعه ای درآمدند که علاوه بر اینکه مانع نفوذ گرما و سرمای شدید می گردند از نظر دفاع در برابر حملات مهاجمان نیز اهمیت ویژه ای داشته اند.

آگاهی از ویژگی‌های جمعیت چون تعداد، تراکم، توزیع جغرافیایی، ساختمان سنی، ساختمان جنسی، مهاجرت، نرخ رشد و... در برنامه‌ریزی اقتصادی و اجتماعی اهمیت ویژه‌ای دارد و سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان اقتصادی و اجتماعی باید به این ویژگی‌ها توجه داشته باشند.

ویژگی‌های کلی جمعیت استان

تعداد جمعیت: در سرشماری عمومی سال ۱۳۹۰ کل کشور، جمعیت کل استان سمنان ۶۳۱۲۱۸ نفر بوده است. تغییرات جمعیتی در شهرستان‌های استان طی سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۹۰ به شرح جدول زیر بوده است.

برای مطالعه

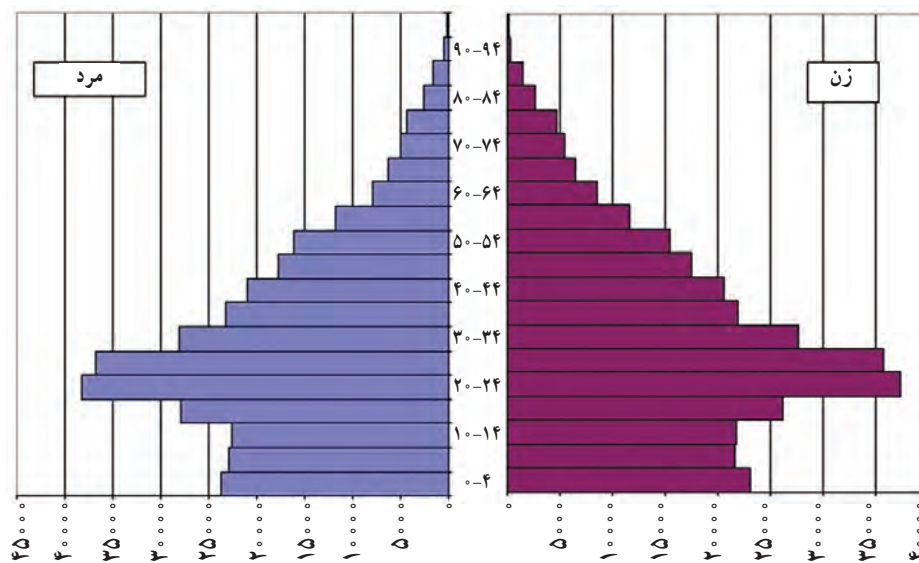

جدول ۲-۳- تعداد و توزیع جمعیت استان به تفکیک شهرستان‌ها ۹۰-۱۳۵۵

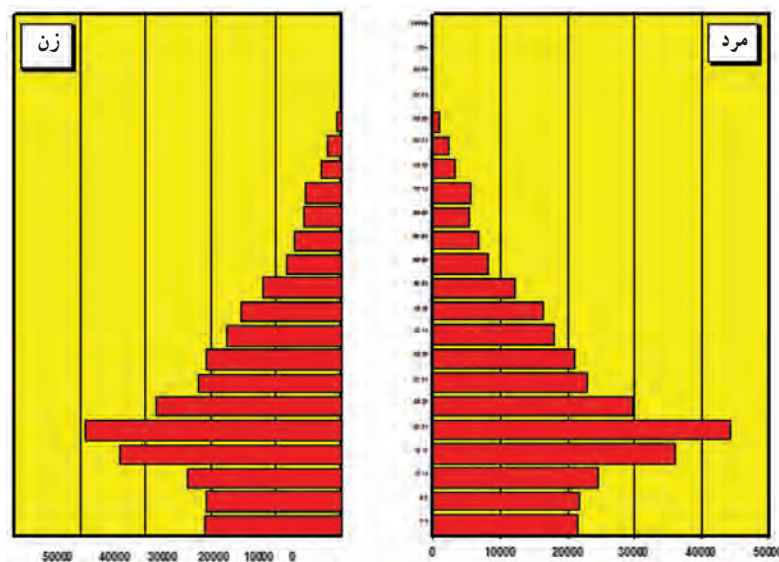
شهرستان	۱۳۵۵		۱۳۶۵		۱۳۷۵		۱۳۸۵		۱۳۹۰	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
کل استان	۲۸۹۴۶۳	۱۰۰/۰۰	۴۱۷۰۳۵	۱۰۰/۰۰	۵۰۱۴۴۷	۱۰۰/۰۰	۵۸۹۷۴۲	۱۰۰/۰۰	۶۳۱۲۱۸	۱۰۰/۰۰
آرادان	۱۸۲۲۸	۶/۳۰	۱۳۲۵۱	۳/۱۸	۱۶۶۲۷	۳/۳۲	۱۵۵۱۷	۲/۶۳	۱۵۵۷۵	۲/۴۷
دامغان	۴۷۹۱۶	۱۶/۵۵	۶۷۸۰۸	۱۶/۲۶	۷۸۷۵۸	۱۵/۷۱	۸۴۶۸۰	۱۴/۳۶	۸۶۹۰۸	۱۳/۷۷
سرخره	۱۳۲۴۷	۴/۵۸	۱۲۸۴۶	۳/۰۸	۱۳۰۹۲	۲/۶۱	۱۴۲۴۹	۲/۴۲	۱۴۸۵۳	۲/۳۵
سمنان	۳۸۱۳۵	۱۳/۱۷	۷۰۶۱۳	۱۶/۹۳	۱۰۱۷۱۱	۲۰/۲۸	۱۴۰۵۱۲	۲۳/۸۳	۱۶۷۴۰۷	۲۶/۵۲
شاهرود	۱۰۵۱۴۱	۳۶/۳۲	۱۴۹۰۲۳	۳۵/۷۳	۱۸۴۹۹۶	۳۶/۸۹	۱۹۶۸۹۸	۳۳/۳۹	۲۰۱۵۷۲	۳۱/۹۳
گرمسار	۲۵۱۳۰	۸/۶۸	۴۴۹۱۴	۱۰/۷۷	۵۱۲۲۰	۱۰/۲۱	۶۳۱۰۲	۱۰/۷۰	۶۵۷۴۹	۱۰/۴۲
مهدی‌شهر	۱۵۱۹۳	۵/۲۵	۲۳۷۸۰	۵/۷۰	۲۷۵۲۷	۵/۴۹	۳۶۸۵۷	۶/۲۵	۴۱۸۹۶	۶/۶۴
میامی	۲۶۴۷۳	۹/۱۵	۳۴۸۰۰	۸/۳۴	۲۷۵۱۶	۵/۴۹	۳۷۹۲۷	۶/۴۳	۳۷۲۵۸	۵/۹۰

ساختمان سنی جمعیت : جمعیت کمتر از ۱۵ سال استان در سال ۱۳۹۰، ۲۱/۴۹ درصد است که این میزان نسبت به سرشماری دوره قبل کاهش یافته است.

شکل ۱۱-۲- هرم سنی جمعیت استان سمنان ۱۳۹۰

شکل ۱۲-۲- هرم سنی جمعیت استان سمنان ۱۳۸۵

ساختمان جنسی جمعیت : نسبت جنسی در استان ۱۰۲ است یعنی در مقابل هر ۱۰۰ نفر زن، ۱۰۲ نفر مرد وجود دارد که در مقایسه با نسبت جنسی کل کشور (هر ۱۰۰ نفر زن، ۱۰۲ مرد)، تفاوت چندانی مشاهده نمی شود.

جغرافیای انسانی استان

نرخ رشد : در سال‌های اخیر با توجه به سیاست‌های کنترل جمعیت، میزان نرخ رشد جمعیت استان به $۱/۳۷$ + درصد رسیده است که رشد متوسطی را نشان می‌دهد این نرخ رشد در مناطق روستایی $۰/۴۳$ - درصد و در مناطق شهری $۱/۹۳$ + درصد بوده است. چرا نرخ رشد در مناطق روستایی منفی است؟

برای مطالعه

جدول ۴-۲- نرخ رشد جمعیت استان سمنان به تفکیک شهرستان ۱۳۵۵-۱۳۹۰

شهرستان	۱۳۵۵-۶۵	۱۳۶۵-۷۵	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۸۵-۹۰
کل استان	۳/۷۲	۱/۸۶	۱/۶۴	۱/۳۷
آرادان	-۳/۱۴	۲/۳۰	-۰/۶۹	۰/۰۷
دامغان	۳/۵۳	۱/۵۱	۰/۷۳	۰/۵۲
سرخه	-۰/۳۱	۰/۱۹	۰/۸۵	۰/۸۳
سمنان	۶/۳۵	۳/۷۲	۳/۲۸	۳/۵۶
شاهرود	۳/۵۵	۲/۱۹	۰/۶۳	۰/۴۷
گرمسار	۵/۹۸	۱/۳۲	۲/۱۱	۰/۸۳
مهدی شهر	۴/۵۸	۱/۴۷	۲/۹۶	۲/۶۰
میامی	۲/۷۷	-۲/۳۲	۳/۲۶	-۰/۳۶

میزان باسوادی : استان سمنان از نظر سواد دارای وضعیت بسیار مطلوبی است. $۸۸/۶۰$ درصد از کل جمعیت استان در سال ۱۳۸۵ باسوادند که این میزان $۳/۹۹$ درصد از میزان باسوادی کل کشور بیشتر است.

برای مطالعه

جدول ۵-۲- میزان باسوادی در کل کشور و استان سمنان ۱۳۸۵

کشور	کل	شهری	روستایی
کشور	۸۴/۶۱	۸۸/۹۳	۷۵/۰۹
استان سمنان	۸۸/۶۰	۹۱/۸۵	۷۸/۹۳

پیش‌بینی جمعیت استان : با توجه به رشد جمعیت استان ۱/۳۷+ درصد در سال ۱۳۹۰ و با فرض ثابت بودن نرخ رشد، میزان مولید و مرگ و میر، طبق پیش‌بینی، جمعیت استان در سال ۱۴۰۰ بالغ بر ۷۲۳ هزار نفر می‌رسد. همچنین به دلیل جوان بودن جمعیت استان در آینده با افزایش جمعیت روبه‌رو خواهیم شد.

تراکم نسبی : تراکم نسبی جمعیت استان سمنان با توجه به وسعتی برابر ۹۷۴۹۱ کیلومتر مربع و جمعیتی حدود ۶۳۱۲۱۸ نفر در سال ۱۳۹۰ در هر کیلومتر مربع ۶/۵ نفر است. این رقم نشان می‌دهد که استان سمنان از استان‌های با تراکم خیلی کم جمعیت است.

برای مطالعه

جدول ۶-۲- تراکم نسبی استان به تفکیک شهرستان ۱۳۹۰

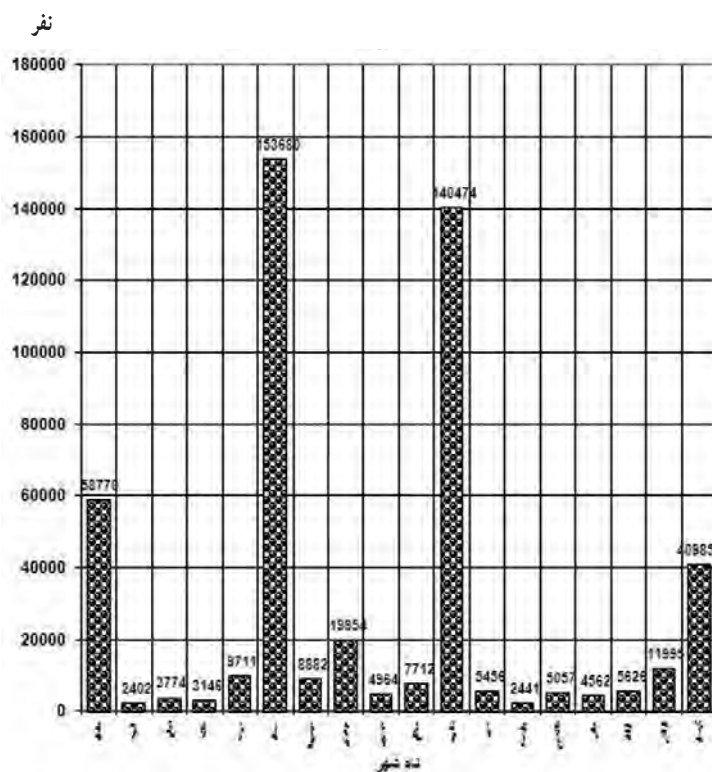
شهرستان	جمعیت (نفر)	مساحت (کیلومتر مربع)	تراکم نسبی (نفر در کیلومتر مربع)
کل استان	۶۳۱۲۱۸	۹۷۴۹۱	۶/۵
آرادان	۱۵۵۷۵	۴۳۲۹	۳/۶
دامغان	۸۶۹۰۸	۱۴۰۳۳	۶/۲
سرخه	۱۴۸۵۳	۹۲۲۲	۱/۶
سمنان	۱۶۷۴۰۷	۱۱۰۱۷	۱۵/۲
شاهرود	۲۰۱۵۷۲	۴۳۴۰۵	۴/۶
گرمسار	۶۵۷۴۹	۵۱۸۲	۱۲/۷
مهدی‌شهر	۴۱۸۹۶	۱۹۴۳	۲۱/۶
میامی	۳۷۲۵۸	۸۳۵۶	۴/۵

عوامل مؤثر بر توزیع جغرافیایی جمعیت استان : استان سمنان را می‌توان از نظر پراکندگی جمعیت به دو بخش تقسیم کرد؛ بخش شمالی استان به علت مساعد بودن شرایط طبیعی بیشترین جمعیت را در خود جای داده است. در حالی که بخش مرکزی-جنوبی با دارا بودن شرایط نامطلوب طبیعی تقریباً خالی از سکنه است.

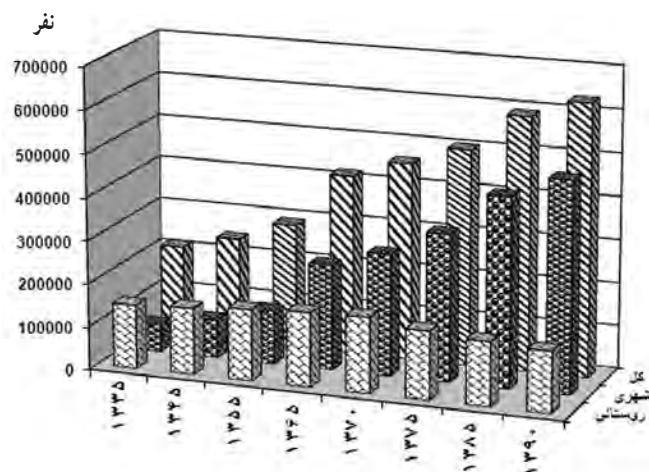
برای مطالعه

جمعیت شهری و روستایی : طبق سرشماری سال ۱۳۹۰ تعداد ۴۸۹۴۹۱ نفر از جمعیت استان در نقاط شهری و ۱۴۱۷۲۷ نفر در نقاط روستایی زندگی می‌کرده‌اند. این آمار نشان می‌دهد بیشتر جمعیت استان، شهرنشین‌اند.

شکل ۱۳-۲- نمودار جمعیت شهری استان ۱۳۹۰

شکل ۱۴-۲- نمودار تعداد کل جمعیت استان سمنان، شهری و روستایی ۱۳۳۵-۹۰

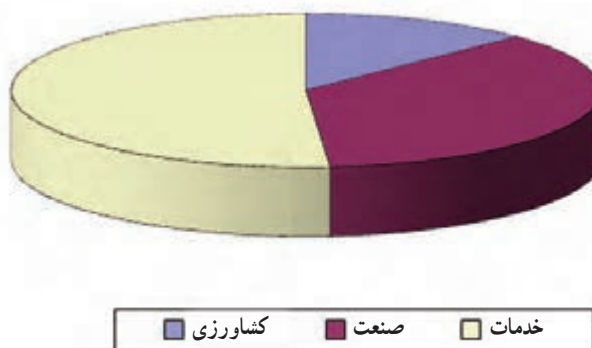

جمعیت و اشتغال : با بررسی نمودار شاغلان استان به این نتایج می‌رسیم :

الف) میزان شاغلان در بخش کشاورزی در سال‌های اخیر همانند دوره‌های قبل روند کاهشی داشته است.

ب) میزان شاغلان در بخش صنعت از رشد متوسطی برخوردار بوده است.

پ) میزان شاغلان در بخش خدمات در سال‌های اخیر روند رو به رشد داشته است.

شکل ۱۵-۲- توزیع نسبی شاغلان استان سمنان بر حسب گروه‌های عمده فعالیت اقتصادی، آبان ماه ۱۳۸۵

مهاجرت : در طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ تعداد ۷۲۰۹۸ نفر مهاجر وارد استان شده و ۴۷۹۷۴ نفر از استان خارج شده‌اند.

بنا بر این، تعداد خالص مهاجرت در استان سمنان ۲۴۱۲۴ نفر بوده است.

انواع و علل مهاجرت در استان

۱- مهاجرت از روستا به شهر : که به دلایل زیر صورت می‌گیرد :

▲ نابرابری میزان درآمد شهرنشینان نسبت به روستاییان

▲ برخورداری شهرها از امکانات بهتر آموزشی، بهداشتی، رفاهی و فرصت‌های شغلی

▲ شرایط نامساعد طبیعی در روستاها به ویژه در حاشیه دشت کویر

۲- مهاجرت از مناطق مختلف استان به استان‌های دیگر و بالعکس : به دلایل جست‌وجوی کار بهتر، انتقال شغلی،

تحصیل، انجام خدمت وظیفه و وابستگی‌های فAMILI

۳- مهاجرت فصلی : کشاورزان داخل استان و برخی از استان‌های همجوار، به ویژه استان‌های شمالی در فصل‌های سرد

سال برای کسب درآمد بیشتر

۴- مهاجرت روزانه : رفت و آمد روزانه عده زیادی از مردم روستاها و شهرهای کوچک به مراکز شهری استان به منظور

کار، تحصیل و ...

فصل سوم

ویژگی‌های فرهنگی استان سمنان

درس ۹ آداب و رسوم مردم استان

تاکنون از فرهنگ تعاریف متعدد و کم و بیش مشابه ارائه شده است. در یکی از تعاریف آمده است فرهنگ به نحوه و روش زندگی هر قوم و گروه که برای رفع نیازهای اساسی و نظم بخشیدن به زندگی اجتماعی خود بر می‌گزینند، گفته می‌شود. بر این اساس فرهنگ در متن زندگی انسان همیشه جریان دارد. آمیختگی فرهنگ باستانی و اسلامی در کشور عزیزمان ایران موجب غنای فرهنگی این ملت شده است. فرهنگ هر ملت دارای ویژگی‌هایی است که آن را از سایر ملل جهان متمایز می‌کند بنابراین فرهنگ هر ملت هویت آن ملت را تشکیل می‌دهد.

با توجه به وسعت و گستردگی واژه فرهنگ در این مختصر سعی شده بخشی از آن با عنوان فرهنگ عامه یا ادبیات شفاهی مورد بررسی قرار گیرد.

فرهنگ عامه یا ادبیات شفاهی در لغت به معنای دانش توده مردم است و در اصطلاح به کلیه مفاهیمی که زندگی توده مردم را از تولد تا مرگ در بر می‌گیرد گفته می‌شود و شامل آداب و رسوم، باورها، عادات، قصه‌ها، ترانه‌ها، مثل‌ها، مثل‌ها، چستان‌ها، لطیفه‌ها، پندارها، لالایی‌ها و ... که سینه به سینه از پدران و مادران به ما رسیده و برای همه طبقات مردم کاربرد دارد. در این درس سعی شده است تا با برخی از اشکال و ویژگی‌های فرهنگ عامه استان سمنان به اختصار آشنا شویم.

زبان و انواع گویش‌های محلی

گویش به معنای گفتار است و شکل‌گیری گویش‌ها در زبان‌های مختلف ناشی از عوامل جغرافیایی، تاریخی و فرهنگی است. بنابراین گویش‌ها همیشه در حال دگرگونی بوده و موجب پیدایش شاخه‌های زبانی متعدد می‌شود که نتیجه آن پدید آمدن زبان خاص است که با زبان اولیه کاملاً متفاوت است.

زبان رسمی مردم استان سمنان مانند همه ایرانیان فارسی دری (پهلوی) است اما به لحاظ گستردگی و تحولات عوامل فوق از تعدد و تنوع گویش‌ها و لهجه‌های خاصی برخوردار است.

بیشتر بدانیم

❖ سمنان: گویش سمنانی مرتبط با زبان‌های ماد و پارت است از افراد کمی که به این گویش صحبت می‌کنند می‌توان حدس زد که بسیاری از خصوصیات زبانی ایران باستان در این گویش حفظ شده است. گویش سمنانی و لهجه‌های اطراف، به ۵ دسته تقسیم می‌شود. گویش‌ها و لهجه‌های پنج‌گانه عبارتند از سمنانی، سنگسری، شهرزادی، لاسجردی و سرخه‌ای، گویش سمنانی از همه قدیمی‌تر است. ضمناً شناختن اصول و قواعد و نیز تهیه دستور صرف و نحو کامل، دقیق و صحیح آن، کار بسیار دشواری است.

بنابراین گویش سمنانی یکی از دسته زبان‌های ایرانی شرقی است که در ادوار باستان در بخش شمال شرقی ایران رواج یافته و هم اکنون نیز در بین مردم شهر سمنان رایج است. این گویش به سبب پیشینه تاریخی، قواعد دستوری ویژه، پیچیدگی و نفوذ ناپذیری در طول قرون گذشته از دیر باز در کانون توجه برخی پژوهشگران و زبان‌شناسان بوده است.

این گویش چنان با سایر گویش‌های ایرانی تفاوت دارد که ایرانیان می‌گویند می‌توانیم بدون تحصیل و اطلاع قبلی تمام گویش‌های ایرانی، مانند مازندرانی و گیلکی و غیره را بفهمیم، اما وقتی اهل سمنان به زبان خود سخن می‌گویند مطلقاً از آن چیزی در نمی‌یابیم.

از آنجا که تلفظ کلمات در هر محله از شهر سمنان متفاوت می‌باشد بنابراین تلفظ اهالی محله اسفنجان سمنان بنا به قدمت دیرینه آن محله پایه کار آوا نوشت اصطلاحات و مثل‌ها بین محققین قرار گرفته است که تفاوت‌های تلفظی واژه‌ها ناشی از تفاوت آوایی مابین محله‌هاست.

✱ **شاهرود**: بومیان اصیل علاوه بر زبان فارسی، به گویش شاهرودی نیز صحبت می‌کنند. گویش‌های دیگر شهرستان شاهرود مربوط به گروه‌های انسانی مهاجر است. میامی، مهاجران آذری و ترک‌های منطقه کالپوش و روستای ابر به زبان ترکی سخن می‌گویند. بلوچ‌های منطقه کالپوش و کردهای منطقه پل ابریشم نیز به گویش بلوچی و کردی و بجنوردی صحبت می‌کنند، ولی به زبان فارسی آشنایی کامل دارند.

✱ **دامغان**: زبان مردم شهرستان دامغان نیز گونه‌ای از زبان اصیل فارسی است که با لهجه مردم خراسان پیوستگی دارد.

این گویش در تمامی مناطق این شهرستان یکسان تکلم نمی‌شود.
الف) در مناطق شمالی شهرستان دامغان (به استثنای شهر دیباج) به دلیل هم‌جواری با استان مازندران با اندک تفاوت، مردم به لهجه مازندرانی سخن می‌گویند.

ب) روستاهای جنوبی حاشیه کویر (به استثنای روستای کوه زر) تحت تأثیر مناطق مرکزی ایران بوده و به فراوانی لغات و واژه‌های آن مناطق را در تکلم آنان می‌توان دید.

پ) زبان روستاهای شرقی دامغان نیز به گویش شاهرودی نزدیک است.

✱ **گرمسار**: زبان و لهجه محلی متداول در بین گرمساری‌ها لهجه رازی است که با اندکی تفاوت اهالی نواحی اطراف تهران، ری، شمیران و ورامین نیز به آن صحبت می‌کنند، اما ساکنان شهرها و روستاهای مناطق کوهستانی البرز با لهجه‌ای آمیخته از لهجه‌های رازی و مازندرانی سخن می‌گویند. از زبان‌های محلی دیگر شهرستان گرمسار می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

ترکی که اقوام اصنانلو و پازوکی با آن صحبت می‌کنند. زبان اصنانلو شبیه ترکی زنجان و زبان اقوام پازوکی شبیه ترکی آذربایجان است. اقوام الیکایی نیز به زبان محلی مخصوص خود تکلم می‌کنند.

❖ **مهدی شهر (سنگسر):** زبان سنگسری را نیز عضوی از شاخه زبان‌های شمال غربی ایران می‌دانند که خود شاخه‌ای از زبان‌های هند و ایرانی است. دکتر معین اعتقاد داشت که لهجه سنگسری رابطه نزدیکی با لهجه لاسجردی دارد. اهالی این منطقه زبان فارسی را نیز به خوبی تکلم می‌کنند، ولی در بین خود ترجیح می‌دهند که با لهجه سنگسری صحبت کنند. لهجه مردم شهر در جزین نیز بیشتر با زبان سنگسری قرابت دارد. در نواحی شمالی شهرستان مهدی شهر مناطقی چون شهمیرزاد و روستاهای این بخش مانند (فولاد محله، چاشم و...) به دلیل مجاورت به استان مازندران با اندک تغییری به لهجه مازندرانی سخن می‌گویند.

ضرب المثل

بخش مهمی از ادبیات و فرهنگ عامیانه استان سمنان ضرب المثل است. مردم هر سرزمین از جمله این استان به طور عادت در گفت‌گوی روزمره از مثل‌های گوناگون برای رساندن آسان‌تر مقصود به مخاطب استفاده می‌کنند. پیشینیان ما نیز از هر رویداد تاریخی، اجتماعی، اقتصادی و ... زندگی خویش درسی گرفته و تجربه‌ای آموختند و نتیجه آن را به صورت مثل، پند و اندرز زندگی خویش و دیگران ساخته و از نسلی به نسل دیگر انتقال داده‌اند. ضرب‌المثل‌ها؛ سخنان کوتاه، شیرین همراه با طنز و کنایه تأثیر بسیار زیادی در اذهان عموم مردم نسبت به دیگر سخن‌ها دارند. در ادبیات و فرهنگ عامیانه استان سمنان به مثل‌های بسیاری برمی‌خوریم که در اغلب گویش‌ها با کمی تغییر ادا می‌شوند که در زیر به چند نمونه از آنها اشاره می‌شود.

بیشتر بدانیم

ضرب المثل‌ها

سمنان: لُوقَم تَل سیر مناکِر، التفات زیاد می‌کند. لقمه شکم را سیر نمی‌کند ولی لطف و محبت را زیاد می‌کند. (کنایه از تأثیر یک کار کوچک در بروز مهر و محبت).

سرخه: رَگ ماجین سِرا خاک، سانگینه. خاک خانه مادر زن، سنگین است. (کنایه از ماندن داماد در خانه مادر زن).

مهدی شهر: پُولو زینگو، دُشاهور تُو. اول صدای زنگ پول، سپس سرکشیدن شیر توت یا انگور (کنایه از حسابگری).

شهمیرزاد: پائیز شُوء تَه چین خوار، و سنا باهار یاد دار. ای که شب‌های پاییز ته چین می‌خوری، گرسنگی فصل بهار را به یاد داشته باش. (کنایه از آینده نگری).

شاهرود: سنگ سنگین هیچ وقت اُتوک پاهنخوره. کنایه از انسان‌های باوقار و بزرگ که هرگز مورد تحقیر قرار نمی‌گیرند.

ویژگی‌های فرهنگی استان

میامی: چارقده سرم شمش (نام پارچه قدیمی که با آن روسری می‌دوختند)، دادم به نیم من کشمش، ای سال برنگردی، پارسال برنگردی. (کنایه از آرزو نکردن خاطرات نحس سال گذشته با از دست دادن متاع گرانبها دارد).

گرمسار (الیکایی): اِشترِ پوستِ خَرِ بارِ دَر. پوستِ شترِ بارِ خراست. (کنایه از تحقیر یک فرد بزرگ).
دامغان: نگه به دست ننه کن مثل ننه غریله کن. (کنایه از کسب مهارت و تجربه از بزرگترها).
آرادان: صبحِ زودپرست و روزی گیر. یعنی صبحِ زود بلند شو تا از روزی بی‌نصیب نشوی.

باورها

مردم استان سمنان همانند سایر نقاط ایران به برخی علائم و نشانه‌هایی که در پیرامون محیط زندگی خویش دیده باور داشته‌اند؛ چرا که این علائم و نشانه‌ها در موقعیت‌های گوناگون به نیاکان آنها الهام شده است و در طول هزاران سال از نسلی به نسل دیگر منتقل گشته و امروزه نیز به آنها باور دارند.

برای مطالعه

- در زیر به بعضی از این گونه باورها در زندگی روزمره اشاره می‌شود.
- به خارش در آمدن کف دست راست انسان، (نشانه وارد شدن پول به کیسه، دخل، جیب است).
- پشت سر هم قرار گرفتن چند استکان و نعلبکی بدون دخالت عمدی (نشانه ورود میهمان به آن خانه است).
- هاله یا خرمن زدن دور کره ماه (نشانه ریزش برف و باران در فصل زمستان است).

آداب و رسوم

به طور کلی هر فرهنگی دارای دو جنبه جدا از هم است:

(الف) فرهنگ مادی: به آن بخش ملموس فرهنگ که به صورت ابزار، عناصر و اشیا گفته می‌شود، مانند سبک معماری، صنایع دستی و ...

(ب) فرهنگ غیر مادی: به آن بخش از فرهنگ که به هنر، فرهنگ معنوی، ارزش‌ها و اعتقادات مربوط می‌شود، مانند: آداب و رسوم، اعیاد، عزاداری‌ها اطلاق می‌شود.

بیشتر بدانیم

از مهم‌ترین آداب و رسوم مردم استان سمنان می‌توان به موارد زیر اشاره کرد :

❖ آداب و رسوم مربوط به سوگواری شامل : عزاداری ماه محرم، تعزیه خوانی، روضه خوانی، دستجات عزاداری، زنجیر زنی، نخل بندان و نخل گردانی، علم بندان و علم گردانی، آتش زدن خیمه‌ها، شام غریبان، قوم بنی‌اسد، بزرگداشت رحلت حضرت رسول اکرم (ص) و شهادت ائمه (ع)، ایام فاطمیه و ...

❖ آداب و رسوم مربوط به اعیاد مذهبی شامل : اعیاد فطر، قربان، غدیر، میلاد حضرت محمد (ص) و ائمه اطهار (ع)، عید مبعث، نیمه شعبان و ...

شکل ۱-۳- مراسم تعزیه خوانی ایام محرم در استان

❖ آداب و رسوم مربوط به تولد تا مرگ : چله‌بری، چله‌شویی، ختنه‌سوران و ...

❖ آداب و رسوم مربوط به تحویل سال نو شامل : خانه‌تکانی، آماده کردن سبزه، سمنو پزان، چهارشنبه‌سوری، نوروز خوانی، مراسم تحویل سال نو، دید و بازدید ایام عید، سیزده بدر و ...

❖ آداب و رسوم مربوط به ازدواج شامل : بله برون، خنچه و حنا بندان، عقدکنان، جشن عروسی، مراسم مادر زن سلام، پاتختی و ...

بازی‌های محلی استان

❖ پر کردن اوقات فراغت یکی از دلایل پرداختن به بازی‌های محلی است. در گوشه و کنار استان سمنان به اقتضای شرایط مکانی و زمانی بازی‌های محلی بین کودکان و نوجوانان و گاهی اوقات با همراهی بزرگ‌ترها با اندک تفاوت به اجرا در می‌آیند. برخی از این بازی‌ها برخلاف ورزش‌های امروزی، احتیاج به زمین یا محل خاص، اسباب

ویژگی‌های فرهنگی استان

و لوازم ورزشی مخصوص ندارند. این بازی‌ها در کوچه و خیابان، در اتاق و حیاط خانه، بین راه، مدرسه، حتی در کلاس درس و... عملی است.

از نتایج مثبت این گونه بازی‌ها می‌توان به تحرک، شادابی، همکاری و تعاون، احترام به قوانین و بزرگ‌ترها، اجتماعی شدن، تلاش در جهت کسب موفقیت اشاره کرد.

از جمله بازی‌های محلی استان سمنان می‌توان به: یه قل دو قل، تخم مرغ بازی، الک دولک، گردو بازی، هفت سنگ، قلعه گیری، پازن بازی، کولی دادن، لی لی، گرگم به هوا و... اشاره کرد.

جلوه‌هایی از فرهنگ استان سمنان (فرهنگ مادی)

● یکی از شکل‌های فرهنگ استان سمنان، فرهنگ مادی یا ملموس است که می‌توان در سبک معماری، هنرهای سنتی و... مشاهده کرد.

● **معماری:** به ساخت بنا و پرداختن به ظاهر و نمای ساختمانی هنر معماری می‌گویند که ریشه در فرهنگ هر قوم دارد. معماری استان سمنان نیز مانند معماری ایران آمیخته‌ای از فرهنگ باستانی و اسلامی است که در هر منطقه با توجه به شرایط محیطی و مصالح نمود پیدا می‌کند. از جمله می‌توان به نوع گنبدها، طاق‌ها و نقوش به کار رفته در بناهای تاریخی استان اشاره کرد که گویای سبک خاص معماری ایرانی و اسلامی است.

شکل ۲-۳- معماری سنتی (طاق‌های آجری) در سمنان

● خانه‌های قدیمی شامل سردرب خانه‌ها، نقوش روی در و کوبه، فضاهای زیستی اندرونی و بیرونی شامل: هشتی، دهلیزها، ستون‌های چوبی و غیرچوبی، اتاق‌هایی با گچ‌بری‌ها و نقاشی‌های زیبا و پنجره‌های مشبک با شیشه‌های رنگی، طاقچه‌ها

و رف‌های کوچک، اجرای انواع سقف به صورت گنبدی، مسطح، شیب‌دار و ... می‌توان برشمرد.

شکل ۳-۳- نقوش روی در و انواع کوبه

شکل ۳-۴- فضاهای زیستی اندرونی، سازگار با محیط و بادگیر در شاه‌رود

بیشتر بدانیم

پوشش لباس

پوشاک مردم استان به نحوی با وضعیت آب و هوایی منطقه ارتباط دارد. امروزه لباس‌های معمول اغلب زنان و مردان این استان همان کت و شلوار، پیراهن برای مردان و چادر، مانتو و شلوار و پیراهن برای زنان است. بنابراین، مردم استان سمنان کمتر از لباس‌های محلی استفاده کرده و لباس‌های معمول روز که در همه مناطق

شکل ۵-۳- پوشش لباس زنان عشایر الیکایی در شهرستان گرمسار

ایران مورد استفاده است در این خطه از کشور نیز رواج دارد. از مهم‌ترین لباس‌های محلی مردان و زنان استان سمنان در گذشته می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

لباس‌های محلی مردان شامل: سرپوش مردانه، تن‌پوش تابستانی مردانه، تن‌پوش زمستانی مردانه و پاپوش مردانه، کت چقا، شلوار کمری، گیوه و ...

لباس‌های محلی زنان شامل: چارقد، پیراهن کمر چین‌دار، شلیته، تنبان، جلیقه، اُرسی، جادر محلی و ...

جلوه‌هایی از فرهنگ استان سمنان

نمد مالی: از جمله صنایع دستی که قدمتی دیرینه در استان سمنان دارد، نمد مالی است. وضعیت فعلی تولید نمد در استان سمنان از نظر کمی و کیفی بسیار مطلوب است و مراکز تولید نمد در استان، شهرستان سمنان، دامغان و روستای ابرسیج شاهرود است. مواد اولیه مصرف شده در نمد مالی پشم است. آنچه در نمد مالی می‌توان مشاهده کرد، ذوق و هنر، به همراه تحرک تولید کننده است. تولیدات این زحمت‌کشان علاوه بر استفاده شخصی به روستاهای شمالی استان و استان مازندران ارسال می‌شود.

چاپ قلمکار: چاپ قلمکار، گونه‌ای از چاپ سنتی روی پارچه بافته شده است. برای نخستین بار، قلم‌کارسازان ایرانی برای دسترسی به تولید بیشتر و ایجاد هماهنگی و یکنواختی نقش‌ها، استفاده از مهره‌های چوبی را جایگزین استفاده از قلم مو ساخته‌اند. برای فراهم آوردن امکاناتی به منظور استفاده مردم، قلم کار را که در گذشته فقط برای روی پارچه‌های پشمی و ابریشمی انجام پذیر بود بر انواع پارچه از قبیل متقال، کتان، چلوار و کرباس انجام دادند. در حال حاضر چاپ قلمکار به وسیله قالب‌های چوبین که نقوش برجسته دارد انجام می‌شود. مهم‌ترین مرکز این صنعت، در استان در شهرستان دامغان قرار دارد که ماهانه مقادیر هنگفتی انواع رومیزی، پرده، سفره و سایر مصنوعات قلمکار تولید و برای صدور به خارج از کشور آماده می‌کند.

قالی بافی: قالی دست رنج گمنام ترین و رنجکش ترین مردمان این سرزمین است و شاید همین گمنامی سرپنجه‌های هنرمندان است که چهره افتخار ملی را بر صفحه روزگار حک کرده است.

می‌توان فرش دستباف را آینه تمام نمای افکار، احساسات، روحیات و خلق و خوی مردمی دانست که به کار تولید مشغول‌اند. قالی بافی و تولید قالی و قالیچه از دیر باز جزء تولیدات مهم استان سمنان به شمار می‌رفته است. شهرستان مهدی شهر و شاهرود از مراکز مهم تولید قالی و قالیچه در استان به‌شمار می‌روند.

دارهای قالی اکثراً در استان عمودی است و قالی بافان بیشتر مواد اولیه خود را از خارج از استان تأمین می‌کنند. در مناطق عشایر نشین استان از پشم گوسفندان به عنوان مواد اولیه قالی بافی استفاده می‌شود.

گلیم بافی: گلیم به عنوان نخستین زیرانداز بشر، دارای سابقه بسیار طولانی است. گلیم که در مقایسه با قالی دارای شیوه بافتی آسان‌تر است و به همان نسبت قیمت ارزان‌تری دارد، هنری در انحصار روستاییان و عشایر به حساب می‌آید. بافت گلیم خاص دختران و زنان خانه‌دار است و همین هنرمندان بی نام و بی ادعا هستند که به کمک سرپنجه‌های خویش نقوشی اعجاب انگیز می‌آفرینند. روستاهای شهرستان گرمسار، سمنان، سرخه، مهدی شهر، دامغان و شاهرود از مراکز تولید گلیم در استان به‌شمار می‌آیند.

سفالگری و سرامیک: سفال از

مهم‌ترین و قدیمی‌ترین دست ساخته‌های بشر است. آثار سفالی برخلاف آثار یافته شده فلزی و چوبی در زیر خاک فاسد نمی‌شود و به خاطر این ویژگی به اطلاعات گویایی درباره صنایع دستی اقوام گذشته می‌توان پی برد. صنعت سفالگری در استان سمنان از قدمت بالایی برخوردار است. به‌طوری که دکتر اریک اشمیت هنگام حفاری در اطراف دامغان امیدوار به کشف شهر افسانه‌ای هکاتوم پلیس یا شهر صد دروازه بود، اگرچه موفق به کشف بقایای شهر مورد نظرش

شکل ۳-۶ دو نمونه از صنایع دستی استان

نشد، ولی به مجموعه‌ای از بهترین فراورده‌های صنعتگران دو تا سه هزار سال قبل از میلاد مسیح دست یافت. این فراورده‌ها شامل کوزه‌های بزرگ با نقوش هندسی و به رنگ خاکستری و نخودی بودند. از آنجا که زمینه‌های لازم برای صنعت سفالگری در اکثر نقاط استان فراهم بوده، این صنعت با وجود فراز و نشیب‌های تاریخی، به حیات خویش ادامه داده است.

ویژگی‌های فرهنگی استان

شکل ۷-۳- نمونه‌هایی از صنایع دستی استان سمنان

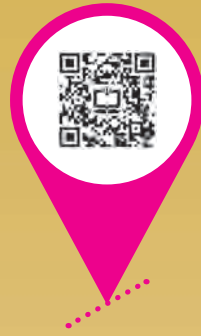
دستبافت‌ها : نساجی در استان سمنان قدمت چندین هزار ساله دارد به طوری که طی حفاری‌هایی که توسط باستان‌شناسان در تپه حصار دامغان انجام گرفت «دکتر اریک اشمیت» یک میله مفرغی را کشف کرد که مخصوص تابیدن نخ‌های نازک بود و می‌تواند دلیلی بر پیشرفت صنعت بافندگی در سه هزار سال قبل از میلاد باشد. مردمان این سرزمین پارچه‌های مورد نیاز خویش را با دست‌های هنرآفرین خود تهیه می‌کردند که از نظر تنوع رنگ، نقش، طرح و شیوه‌های بافت شگفت‌انگیز بود. دستبافی شامل تولید پرده‌های سنتی، هنری، حوله، شال گردن و پارچه‌های متقال زیر ساخت قلمکار است که در استان رایج است. علاوه بر آن جاجیم، چادر شب، پلاس و چوقا (چوخا) که عمدتاً توسط روستاییان و عشایر تولید می‌شود که بخشی از صنایع دست بافت مردم استان به‌شمار می‌رود. ماهانه مقادیر قابل توجهی از این تولیدات به استان‌های دیگر ارسال می‌شود. شهرستان سمنان به‌ویژه شهرستان سرخه، شهرستان مهدی‌شهر، شهمیرزاد، فولاد محله و روستاهای شهرستان دامغان و روستاهای اطراف بسطام از مراکز تولیدات جاجیمچه و دستبافت استان به‌شمار می‌روند.

صابون پزی : صابون پزی از فنون سنتی رایج در شهرستان شاهرود است که قدمت آن به یک‌صد سال قبل باز می‌گردد. مواد اولیه در پخت صابون پیه (گوسفندی و گاوی)، تیزاب، روغن کرچک، روغن پنبه دانه و روغن کنجد است. مخلوطی از مواد فوق را به درون باتیل بزرگی می‌ریزند. این مواد موجب لطافت و کف بیشتر صابون می‌شود. پس از پخت، مقداری نمک به مواد فوق افزوده تا صابون از آب جدا شود. پس از پخت کامل صابون مایع را درون حوضچه‌های سیمانی ریخته و پس از سرد شدن آن را برش زده و در مقابل آفتاب خشک می‌کنند.

فعالیت

یکی از داستان‌ها یا افسانه‌های محل زندگی خود را به زبان محلی برای دوستانتان بازگو کنید.

فصل چهارم

پیشینه تاریخی استان سمنان

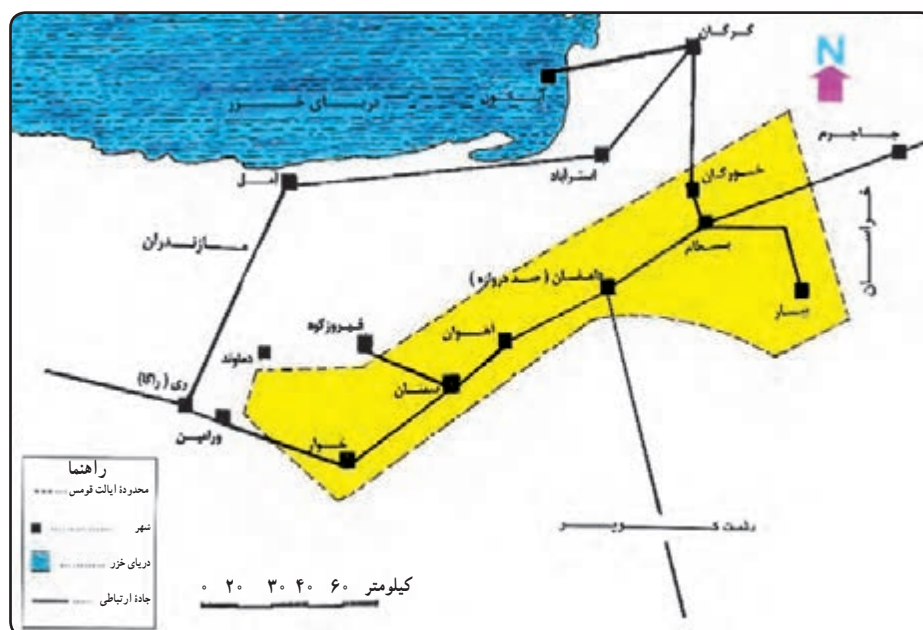

درس ۱۰ پیشینه تاریخی استان

استان سمنان پیش از تقسیمات سیاسی جدید ایالت قومن نامیده می‌شد. استاد واسیلی بارثولد، نگارنده کتاب تذکره جغرافیای تاریخی ایران بر این باور بود که ایالت کومش به پارسی، کومس و به عربی قومن همان سرزمینی است که ایزیدور خاراکی به نام «قومیسن» از آن یاد کرده است.

شهرهای ایالت قومن عبارت‌اند از: دامغان، بسطام، سمنان، خوار که شهر دامغان از معروف‌ترین شهر ایالت قومن به‌شمار می‌رفت و جغرافی دانان قدیم دامغان را مرکز این ایالت دانسته‌اند و از سایر شهرها آبادتر و پرجمعیت‌تر بوده است.

شکل ۱-۴- نقشه قدیم ایالت قومن

جاده ابریشم که زمانی در مسیر ۸۰۰۰ کیلومتری خود از کشور چین تا ایران و روم امتداد داشته و دنیای شرق و غرب آن روز جهان را به هم پیوند می‌داد و سراسر ایالت قومن را در بر می‌گرفت فقط منحصر به حمل کالا و مبادلات اقتصادی نبوده است؛ بلکه بزرگ‌ترین و اصلی‌ترین عامل تبادل فرهنگی و انتقال ویژگی‌های شهرنشینی، سیاسی، قومی، زبانی و دینی در طول مسیر به‌شمار می‌رفته است. این جاده که شرق و غرب عالم اسلام را نیز به هم وصل می‌کرده است در زمان رونق و رواج خود در داخل ایران به نام جاده خراسان مشهور بوده است.

شکل ۲-۴- جاده سنگ فرش جهت عبور کاروان ها در جنوب گرمسار

بیشتر بدانیم

نظر به اینکه اکتشافات باستان‌شناسی به روش علمی و کامل در این استان صورت نگرفته است. بنابراین نمی‌توان به‌طور دقیق تعیین کرد که این استان از چه زمانی مسکونی بوده و یا شهر سازی و شهر نشینی از چه زمانی شروع شده و یا اینکه آریایی‌ها از چه تاریخی به این سرزمین آمده و اقامت گزیدند، ولی یافته‌های پراکنده و اطلاعات اندک نشانگر آن است که اصولاً قبل از آمدن اقوام آریایی‌ها شاخه پارتی به این ایالت و حتی از ۷۰۰۰ سال قبل از میلاد بعضی از نواحی این استان تحت سکونت اقوام بومی این سرزمین‌ها بوده است و حفاری‌های محدود در برخی مناطق استان نظیر سنگ چخماق شاهرود، تپه دلازیان سمنان، تپه حصار دامغان و محوطه باستانی خرنده مهدی‌شهر این نظریه را تأیید می‌کند.

وجه تسمیه قومس بر اساس منابع تاریخی

✱ محمد حسن خان صنیع الدوله در مطلع الشمس می‌گوید: «پوشیده نباشد که شاهرود و بسطام و سمنان و دامغان همه در خاک قومس واقع شده و قومس مُعَرَّب کوه مس است چون در غالب کوهستان این ناحیه، معدن مس بوده که به این اسم معروف شده است».

✱ عبدالرفیع حقیقت در تاریخ قومس نقل می‌کند: «کومش در اول کُومه شَه بوده، چون کومه در لغت یعنی پناهگاهی ست که از چوب یا نی می‌ساختند و شکارچیان (پادشاه) برای کمین کردن شکار و زارعین برای حفاظت از زراعت خود در آن می‌نشستند».

✱ این ایالت فاقد رودهای دائمی بوده است. بنابراین مردم این نواحی برای دسترسی به آب اقدام به حفر قنات یا کاریز می‌کردند.

به همین دلیل، این ایالت به نام کومش و مردم آن، کومشی (چاه کن) نامیده می‌شدند.

✱ احتمالاً نام قومس از رشته کوه البرز گرفته شده است؛ زیرا این نام از دو کلمه (کوه + مَس) تشکیل شده است. که مَس در زبان بسیاری از مردم ایالت قومس به معنای بزرگ و عظیم تلقی می‌شود و مَس ترین به معنای بزرگ ترین است و با توجه به اینکه رشته کوه البرز در شمال این ایالت به شکل زنجیره‌ای ممتد و کشیده با قله‌های مرتفع قرار دارد در نتیجه به این ایالت نام کوه مَس دادند.

بیشتر بدانیم

قومس پیش از اسلام : منطقه قومس در دوران باستان به ویژه در روزگار هخامنشیان، اشکانیان و ساسانیان از جایگاه نظامی، بازرگانی و ارتباطی ویژه‌ای برخوردار بوده است.

کوروش هخامنشی پس از گشودن آسیای صغیر (ترکیه) به شرق ایران رفت و بین سال‌های ۵۳۰-۵۴۶ پیش از میلاد در آن نواحی نبرد کرد و از سوی شرق و جنوب تا رود سند تاخت و ایالت‌های بسیاری را فتح کرد. در این زمان قومس همانند پلی ایالت‌های راگا (ری)، خراسان و استرآباد (گرگان) را به هم پیوند می‌داد و مهم ترین راه ارتباطی موجود در زمان پادشاهی داریوش بزرگ، بوده است.

در بهار ۳۲۴ پیش از میلاد در روزگار پادشاهی داریوش سوم آخرین پادشاه هخامنشی، اسکندر مقدونی به ایران لشکر کشید و پس از نبرد ایسوس و ارپیل، در ۳۳۱ پیش از میلاد، شکست سختی به سپاه ایران وارد ساخت. داریوش سوم به ماد و سپس به شرق ایران رفت و به گفته آریان، تاریخ نگار یونانی، بسوس والی باختر و برازانت والی رُخج (قندهار) و زرنگ (سیستان)، داریوش را دستگیر و زخم‌های سختی به وی زدند و او را کشتند. مورخان غربی محل کشته شدن داریوش سوم را در ایالت قومس بین گرمسار تا دامغان می‌دانند.

پس از درگذشت اسکندر در سال ۳۲۳ پیش از میلاد، کشمکش‌های سختی بین جانشینان او روی داد و امپراطوری بزرگ وی را به چند بخش تقسیم کردند. فیلیپ، والی پارت شد و ایالت بابل نیز به سلوکوس، سردار سرشناس مقدونی واگذار شد، که وی بنیانگذار حکومت سلوکی در ایران شد.

سلوکیان حدود ۶۰ شهر در شرق و ایالت پارت بنا کردند. یکی از این شهرها آپاما (لاسجرد کنونی) است که در ۳۴ کیلومتری سمنان واقع شده و توسط بلاش اول (پادشاه اشکانی) بنا نهاده شد. و دیگری شهر هکاتوم پلیس (صد دروازه) یا دامغان امروزی است. این شهرها توسط حاکمان سلوکی اداره می‌شد. اشکانیان، ایالت‌های ایران را به ۱۸ بخش پهناور تقسیم کردند، که یکی از آن‌ها کُمِسن شامل نواحی سمنان و دامغان کنونی بود. پس از به روی کار آمدن حکومت ساسانی، پتیشخوارگر یکی از ایالت‌های ساسانیان بود که منطقه قومس جزو آن بوده و برخی از فرمانروایان ساسانی در آن حکمرانی می‌کردند.

شکل ۳-۴ — مرقد مطهر یحیی بن موسی بن جعفر (ع) در شهر سمنان

قومس پس از اسلام

الف) دوره اسلامی: در ۶۵۱ میلادی، ایران به دست مسلمانان افتاد و شهرهای بزرگی چون ری فتح شد. در زمان خلافت عمر مسلمانان به سمت ایالت قومس رهسپار و شهرهای سمنان، دامغان، بسطام و... را تصرف کردند.

از مهم ترین رویدادهای منطقه سمنان در زمان عباسیان، سفر حضرت امام رضا (ع) به مرو و توقف آن حضرت در سمنان است که در ۲۰۱ هجری قمری، از مدینه به بغداد آمد و از راه همدان، نهاوند، قم و ری وارد سمنان شدند. به دستور وی حضرت یحیی بن موسی بن جعفر (ع) برای ارشاد مردم، در سمنان مستقر شد که بعدها توسط مأموران حکومت عباسی به شهادت رسید و مرقد مطهر ایشان در بخش مرکزی این شهر واقع شده است.

بیشتر بدانیم

محمود غزنوی در ۳۸۸ هجری قمری به حکومت رسید و خراسان را گشود. در ۴۲۰ هجری قمری، با کمک منوچهر بن قابوس، برای فتح ایالت جبال، به سوی قومس و ری پیش روی کرد و پس از چند روز توقف در قومس و دیدار با شیخ ابوالحسن خرقانی، به ری رفت و آل بویه را برانداخت.

پس از مرگ محمود غزنوی، طغرل، نوه سلجوق در سال ۴۲۶ هجری قمری از ماوراءالنهر به خراسان یورش برد و در ۴۲۹ هجری قمری مسعود غزنوی را شکست داد و به حکومت رسید. وی پس از خراسان به طبرستان، گرگان، قومس، ری، همدان، آذربایجان و... دست یافت.

ابن اثیر می نویسد: «در این یورش سمنان، دامغان، خوار و برخی روستاهای ری تاراج شد و بسیاری از مردم نیز کشته شدند».

ایالت قومس در سده های ۶ و ۷ هجری قمری یکی از کانون های مهم اسماعیلیه بود، به طوری که در این ایالت حدود ۱۵۰ دژ در اختیار این گروه بوده است. یکی از مهم ترین دژها، دژ گرد کوه یا گنبدان کوه دامغان بوده که در پیشینه تاریخی اسماعیلیان، جایگاه ارزنده ای پیدا کرده بود. فرمانروایان آل باوند همواره در کشمکش و نبرد با آنان بودند. باوندها از اواخر دوران ساسانی حدود ۱۴۰ سال در تمامی مازندران، گیلان، ری و قومس حکمرانی کردند تا اینکه سلطان محمد خوارزم شاه در سال ۶۰۶ هجری قمری آنان را برانداخت.

ب) قومس در دوران مغولان و تیموریان: یورش مغولان در ۶۱۶ هجری قمری به ایران به منظور انتقام

گرفتن از کار ناپسند سلطان محمد خوارزم شاه به دنبال کشتار بازرگانان مغول در ۶۱۵ هجری قمری از بزرگ‌ترین رویدادهای تاریخ ایران زمین است؛ زیرا این یورش به پایه‌ای از گرفتاری و ویرانی منجر شد که آثار شوم آن تا سده‌ها بر جای بود. لشکریان مغول جهت دنبال کردن سلطان محمد خوارزم شاه از راه دامغان و سمنان به ری رسیدند. سپاهیان مغول پس از کشتار و چپاول در دامغان به سمنان رفتند و در آنجا پیر علمدار و پیر نجم الدین دادبخش و مردم بسیاری را کشتند و به خوار و ری نیز خسارت جانی و مالی زیادی وارد آوردند. سلطان جلال الدین خوارزم شاه در ۶۲۴ هجری قمری، اسماعیلی‌ها را سرکوب کرد و مغولان را در قومس شکست داد و در سال ۶۲۸ هجری قمری کشته شد. هولاکو خان در اواخر ۶۵۳ هجری قمری، از راه بلخ و خواف به خراسان آمد و از آنجا به خرقان و بسطام رفت و سرانجام گرد کوه دامغان فتح شد و حاکم اسماعیلی قومس تسلیم شد. تیمور لنگ در ششمین یورش خود به ایران بین سال‌های ۷۹۹-۷۹۴ هجری قمری، بار دیگر ایالت‌های قومس، ری، خوزستان و نواحی خرم‌آباد، بروجرد، قزوین و سلطانیه را فتح کرد و چپاول بسیار کرد. کلاویخو، سفیر اعزامی اسپانیا به ایران که از قومس دیدن کرده بود، از کشتار تیمور یاد کرده می‌نویسد: «در بیرون دامغان به فاصله یک تیر پرتاب، دو برج دیدیم که بلندی آنها به قدر یک سنگ پرتاب بود، هر دو آنها با استخوان سر انسان ساخته شده بود». پس از تیمور، جانشینان او بر ایالت قومس حکومت کردند. قابل ذکر است در دوره ایلخانان مغول که شکل فتودالی داشته است برخی از وزرای آنها سمنانی بوده‌اند.

ج) قومس در دوران صفویان و افشاریان: در اواخر دوران تیموری ایالت قومس و فیروزکوه در دست امیرحسین

کیای چلابی بود که پس از مقاومت در برابر صفویان از آنها شکست خورد.

شاه عباس صفوی (۱۰۳۸-۹۹۶) هجری قمری که از طریق اصفهان، جندق و قومس پیاده به مشهد مسافرت کرده بود برای ایجاد ارتباط بین شهرها و آبادی‌ها در سراسر کشور، فرمان‌هایی صادر کرد. در ایالت قومس نیز به دلیل قرار گرفتن در مسیر زیارتی مشهد مقدس دستور ساخت راه‌ها، کاروانسراها، آب انبارها، پل‌ها و بناهای عام‌المنفعه بسیاری را داد.

شکل ۴-۴- نمونه‌ای از کاروانسرای شاه عباسی ایوانکی در شهرستان گرمسار

بیشتر بدانیم

در اواخر حکومت صفوی سردار نادر قلی برای نجات ایران از جمله اصفهان از دست افغان‌ها در خراسان قیام کرده و با تهماسب میرزا پس از گشودن مشهد برای رفع آشوب اشرف افغان با سپاهیان خود رهسپار اصفهان شد و در مهماندوست دامغان، سردره خوار و مورچه خورت اصفهان جنگ‌هایی رخ داد و نادر قلی پیروز شد. در دوران نادر شاه، ایالت قومس جزو قلمرو او بود و حاکمانی از سوی نادر شاه بر این ایالت گمارده می‌شدند.

(د) قومس در دوران زندیان و قاجاریان: پس از مرگ نادر شاه افشار، در سال ۱۱۷۲ هجری قمری کریم‌خان زند با عنوان وکیل الرعایا ۲۹ سال در ایران حکومت کرد. اما در این مدت ایالت قومس شامل نواحی خوار، سمنان، دامغان، شاهرود و بسطام را هم چنان در اختیار خاندان قاجار قرار داد.

پس از مرگ کریم‌خان زند در سال ۱۱۹۳ هجری قمری، آقا محمد خان از شیراز به سوی ایالت قومس حرکت کرد. در این منطقه با گرد آمدن شمار زیادی از قاجارها سرانجام توانست ایالت قومس و ایالت‌های جنوبی دریای خزر را به دست آورد.

پس از آقا محمد خان، برادر زاده‌اش فتحعلی شاه به پادشاهی رسید. وی به منطقه قومس، به‌ویژه دامغان، که زادگاهش بود، توجه بسیاری داشت و به سه برادر سمنانی به نام‌های ذوالفقارخان، اسماعیل خان و مطلب خان عنایت خاصی کرد و آنها را والی سه ولایت قومس گمارد. گسترش شهر شاهرود، ایجاد ساختمان مسجد شاه و کاروانسرای کنار آن و بازار عمومی شهر سمنان از آثار وی است.

در دوره مشروطه، در اثر ستم‌ها و بیدادگری‌های حکومت، مردم آزاده ایالت قومس به رهبری شادروان سید ابوطالب حسینی شریعت پناهی، عارف وارسته و دانشمند بزرگ این منطقه بر ضد حکومت خودکامه قاجار قیام کردند.

شکل ۵-۴- بازار سرپوشیده سمنان

درس ۱۱ دفاع از ایران اسلامی

در سال ۱۳۵۷ با خیزش و انقلاب اسلامی مردم ایران به رهبری حضرت امام خمینی (ره) رژیم ستم شاهی سرنگون شد و جمهوری اسلامی به همت مبارزان به ویژه شهدای گرانقدر پایه گذاری شد. مسئولین و مردم ایران بعد از رهایی از حکومت طاغوت در پی ساختن کشور بودند که دشمنان از هر سو به دنبال تضعیف و نابودی انقلاب اسلامی برآمدند. یکی از این توطئه‌ها تحریک و تشویق صدام رئیس جمهور وقت عراق برای حمله به ایران بود؛ رژیم بعثی عراق به نیابت از دشمنان انقلاب اسلامی، در تاریخ ۱۳۵۹/۶/۳۱ جنگ را به ایران تحمیل کرد. ارتش بعث عراق آن چنان به پیروزی امید داشت که به استمداد ۱۲ لشکر و ۲۰ تیپ مستقل در سراسر مرز دو کشور وارد کشورمان شد. به دنبال تجاوز دشمن، ارتش، سپاه و نیروهای مردمی به فرمان حضرت امام خمینی (ره) به مقابله با آن پرداختند تا دشمن را سر جای خود بنشانند.

سپاه و بسیج در دفاع مقدس

به فرمان رهبر کبیر انقلاب اسلامی نیروهای مردمی بعد از ثبت نام و آموزش‌های نظامی توسط سپاه به صورت داوطلبانه در قالب بسیج به کمک نیروهای ارتش و سپاه شتافتند. با ورود بسیج به صحنه‌ها تحولی عظیم در جبهه‌ها رخ داد. بسیجیان استان سمنان نیز مانند دیگر مردم کشور برای دفاع از اسلام و کشور از همان روزهای نخست تجاوز عازم جبهه‌های نبرد شدند؛ هر روز که از جنگ می‌گذشت، بر تعداد نفرات اعزامی اضافه می‌شد تا اینکه نیروهای بسیجی در قالب گروهان‌ها و گردان‌ها به جبهه اعزام شدند. در سال ۱۳۶۲ در قالب طرح لبیک یا خمینی بیش از ۲۵۰۰ نفر از استان عازم صحنه‌های نبرد شدند. در خرداد ماه ۱۳۶۵ با تشکیل تیپ مستقل ۱۲ قائم (عج) در استان شور و شوق عجیبی مردم و رزمندگان را فرا گرفت و به همت مسئولان و پشتیبانی همه جانبه مردم در مدت کوتاهی تیپ آماده مقابله با دشمن بعثی شد. سیل اعزام نیروهای رزمنده از استان سرازیر شدند تا با وحدت و اتحاد، خودآگاهی بالای خود را به اثبات برسانند به طوری که در شهریور ماه ۱۳۶۵ بزرگ‌ترین اعزام به استعداد بیش از ۳۰۰۰ نفر از استان اتفاق افتاد. یکی دیگر از نمونه‌های مهم اعزام رزمندگان استان در آخرین روزهای تیر ماه ۱۳۶۷ به دنبال پیام حضرت امام (ره) و عملیات منافقین در غرب ایران از درون خاک عراق از مسیر کرمانشاه به سمت تهران بود. در مدت سه روز بیش از ۱۷۰۰ نفر از استان به اردوگاه صادقیین اعزام شدند.

شکل ۴-۶- اعزام نیروهای مردمی از استان

روزنامه‌ها نوشتند: گروه کثیری از نیروهای تازه نفس رزمی طی یک اقدام سریع و فوق‌العاده از استان سمنان راهی جبهه‌های خون و شرف میهن اسلامی‌ان شدند.

نیروهای رزمنده سریعاً سازماندهی شده و در همان اولین شب اعزام در گردنه «چهار زبر» که بعدها به «تنگه مرصاد» معروف شد به مقابله با منافقین پرداختند و برگ زرین افتخار دیگری برای استان به ارمغان آوردند.

مقام معظم رهبری در سفر به استان سمنان در سال ۱۳۸۵ فرمودند:

«تیپ قائم (عج) در عملیات مرصاد مهم‌ترین نقش را ایفا کرد، شنیدم که نقش تیپ قائم (عج) در عملیات مرصاد آن‌چنان بود که اگر نبود، دشمن ممکن بود تا کرمانشاه پیش بیاید آنکه ایستاد تیپ قائم (عج) بود. اینها در تاریخ می‌ماند».

در مجموع، رزمندگان سپاه و بسیج استان به تعداد ۲۹۰۰۰ نفر در ۲۵ عملیات آفندی مهم و چندین منطقه پدافندی به دفاع از میهن اسلامی پرداختند و تعداد ۱۸۰۰ نفر از آنان به فیض شهادت نائل آمدند.

ارتش و لشکر ۵۸ ذوالفقار

پس از انقلاب اسلامی این یگان تشکیل و در دوران جنگ تحمیلی با حضور خود در بیش از ۱۱ عملیات آفندی حضور یافته و همچنین در خطوط پدافندی غرب و جنوب کشور نقش مهمی را ایفا کرد.

تقدیم بیش از ۱۷۰۰ شهید گرانقدر و تعداد کثیری جانباز و آزاده بیان کننده حماسه آفرینی این لشکر است همچنین تعداد ۴۵۰ نفر از نیروهای کادر و سربازان وظیفه استان که در یگان‌های مختلف ارتش بودند به فیض شهادت نائل آمدند. این یگان بعد از پایان جنگ تحمیلی در استان استقرار یافته است و مشغول انجام مأموریت‌های محوله است. یکی از رده‌های ارتش مستقر در ۴۰ کیلومتری شهر سمنان، پایگاه نیروی هوایی و مرکز آموزش هوایی است.

جهاد سازندگی

جهاد سازندگی یکی از نهادهایی که بعد از انقلاب اسلامی با هدف رسیدگی به روستاییان و آبادانی کشور تأسیس شد به دنبال تحمیل جنگ به کمک رزمندگان اسلام شتافت و وارد جبهه‌ها شد. از وظایف مهم جهاد انجام کارهای مهندسی بود.

جهاد استان در دوران دفاع مقدس علاوه بر خدمات به روستاها در پشت جبهه جنگ نیز با ۳ گردان مهندسی رزمی در جهت پشتیبانی از رزمندگان اقدامات زیر را انجام دادند:

شکل ۷-۴- پشتیبانی جهاد سازندگی از جبهه‌های نبرد حق علیه باطل

احداث خاکریز، نصب پل، احداث جاده، بازسازی روستاها و شهرهای آسیب دیده به ویژه احداث جاده استراتژیک در عملیات طریق القدس در منطقه بستان و جاده سید الشهدا (ع) در جزیره مجنون از موارد مهم آن است. همچنین مدیریت قرارگاه حمزه سید الشهدا (ع) بر عهده جهاد استان بوده است که پذیرای ۱۲۰۰۰ نفر از رزمندگان جهادی استان و ۱۳۰۰۰ نفر از سایر استان‌ها بوده است. در مجموع تعداد ۱۱۳ نفر از رزمندگان جهاد سازندگی در طول ۸ سال دفاع مقدس به شهادت رسیدند.

سایر سازمان‌ها

شهربانی، ژاندارمری و کمیته انقلاب اسلامی که وظیفه اصلی آنها انجام خدمات در شهرها بوده است ولی با این وصف در طول ۸ سال دفاع مقدس در جبهه‌ها حضور یافته و با تقدیم ۱۱۶ شهید وظیفه ملی و دینی خود را انجام داده‌اند. سازمان‌ها، ادارات و مردم در دوران دفاع مقدس: سازمان‌ها و ادارات استان نیز هر کدام به نوبه خود نقش پشتیبانی عمومی و تخصصی خود را در جنگ ایفا کردند که در این کتاب امکان پرداختن به همه آنها نیست. سازمان‌هایی مانند جهاد سازندگی، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و... در خصوص بازسازی مناطق جنگی شهرها و روستاهای خوزستان و ایلام، هم چنین اداره کل راه و ترابری استان نیز با احداث جاده در استان‌های جنگی نقش به‌سزایی در امر پشتیبانی عمومی از رزمندگان اسلام ایفا کردند. مردم استان نیز در پناه و اسکان دادن مردم شهرهای جنگ زده به ویژه در اوایل جنگ تحمیلی پیش قدم بوده‌اند.

گفتنی است استان سمنان در دو نقطه از استان (کاروانسرای لاسجرد و اردوگاه اسرای عراقی در جاده سمنان به دامغان) پذیرای اسرای عراقی بوده است. از نکات جالب این که بارها و بارها اسرای این اردوگاه‌ها برای حضور خود و جنگیدن علیه صدام با خون خود امضا کردند.

در این میان نقش مساجد، حسینیه‌ها، مدارس و ستادهای نماز جمعه در خصوص تبلیغ برای حضور در جبهه و پشتیبانی اهمیت دارد. عموم مردم استان اعم از مرد و زن، جوان و پیر با پشتیبانی و حمایت خود از کشور و انقلاب دین خود را ادا کردند. در این بین، نقش دانش‌آموزان هم به واسطه حضور در جبهه و هم پشتیبانی از جنگ بارز و شاخص بوده است که نمونه آن ارسال

پیشینه تاریخی استان

شکل ۸-۴- طرح قلک‌ها و جمع‌آوری و ارسال کمک‌های مردمی به جبهه‌های نبرد حق علیه باطل

۸۵۰۰۰ قلک در ۴ ماه در سال ۱۳۶۵ برای جبهه‌ها بوده است. دانش‌آموزان با تقدیم ۶۳۰ شهید گرانقدر آگاهی و بصیرت خود را به جامعه نشان دادند.

جایگاه استان از نظر حضور در جبهه و ایثار و شهادت

جدول ۱-۴- مقایسه آماری سه استان اول کشور از نظر ایثارگری

ردیف	معیار مقایسه	اصفهان	قم	سمنان	کشور
۱	جمعیت	۳/۲۹۴/۹۱۶	۶۱۶/۹۶۳	۴۱۷/۰۳۵	۴۹/۴۴۵/۰۰۰
۲	آمار شهدا	۲۳/۹۶۵	۵/۵۳۵	۲۸۷۰	۲۳۱/۶۵۵
۳	یک نفر به ازای هر نفر	۱۳۷	۱۱۱	۱۴۵	۲۱۴
۴	اولویت نسبت به تعداد شهدا	۲	۱	۳	-
۵	آمار جانبازان	۴۴/۹۶۰	۱۰/۲۱۱	۷/۵۵۰	۴۵۳/۲۳۵
۶	یک نفر به ازای هر نفر	۷۳	۶۰	۵۵	۱۰۹
۷	اولویت نسبت به جانبازان	۳	۲	۱	-
۸	آمار آزادگان	۳/۴۸۵	۵۵۷	۲۵۸	۴۳/۷۸۸
۹	یک نفر به ازای هر نفر	۹۴۵	۱/۱۰۷	۱۶۱۶	۱/۱۲۹
۱۰	اولویت نسبت به آزادگان	۱	۲	۳	-

۷۲۸/۶۷۸	۱۰/۵۵۵	۱۶/۳۰۳	۷۲/۴۱۰	جمع کل ایثارگران	۱۱
۶۸	۳۹	۳۸	۴۵	یک نفر به ازای هر نفر	۱۲
-	۲	۱	۳	اولویت کل ایثارگران	۱۳

تفسیر

الف) تناسب آمار شهداء : استان قم به ازای هر ۱۱۱ نفر یک شهید، بالاترین رتبه و سپس استان اصفهان به ازای هر ۱۳۷ نفر یک نفر رتبه دوم و استان سمنان به ازای هر ۱۴۵ نفر رتبه سوم را داراست. در صورتی که در کشور به ازای هر ۲۱۴ نفر یک نفر به شهادت رسیده است.

ب) آمار جانبازان : استان سمنان به ازای هر ۵۵ نفر یک نفر جانباز، رتبه اول و استان قم به ازای هر ۶۰ نفر یک نفر، رتبه دوم و استان اصفهان به ازای هر ۷۳ نفر یک نفر جانباز تقدیم اسلام و کشور نموده است و این آمار در سطح کشور یک نفر به ازای ۱۰۹ نفر است.

پ) آزادگان : استان اصفهان به ازای هر ۹۴۵ نفر یک نفر آزاده رتبه اول و استان قم به ازای هر ۱۱۰۷ نفر یک نفر رتبه دوم و استان سمنان به ازای هر ۱۶۱۶ نفر یک نفر آزاده تقدیم نموده است و این آمار در سطح کشور به ازای هر ۱۱۲۹ نفر یک نفر بوده است.

جمع مجموع ایثارگران (شهدا - جانبازان - آزادگان) استان قم دارای رتبه اول و استان سمنان رتبه دوم و استان اصفهان دارای رتبه سوم می باشد.

نتیجه این که رده استان را بین اول تا سوم کشور با اختلاف بسیار زیاد میانگین از کشور.

شهید جابر همدانی
مسئول تبلیغات جبهه و جنگ جنوب کشور

شهید حاج محمود آملانی
مسئول خدمات لشکر ۱۷ طی این ایستگاه (ع)

شهید حسن نوکته یوز
جانشین مسئول کل میراث

شهید حاج مراد شاکلو
فرمانده پشتیبانی جنگ جبهه کردستان

شهید سید احمد لوی
فرمانده میراث ناحیه کرد

شهید سید حسن شاکلو
نماینده مجلس و نماینده امام در روزنامه کیهان

شهید سید ابوالقاسم قاروقه الموسوی دلفانی
نماینده مردم رومین

شهید قمرت آ... ابرینان
مسئول بهداشتی، فرارگاه جبهه

شهید محمد ابراهیم هاشمی
فرمانده توجیه و روان

شهید سید کاظم کاشانی
جانشین معاون کل میراث

شهید حاج غلامحسین بهشتانی
مسئول بهداشتی، فرارگاه جبهه

شکل ۹-۴- تعدادی از شهدای والامقام و شاخص استان در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران

پیشینه تاریخی استان

شکل ۱-۴- عکس و پیمان نامه سه تن از شهدای گرانقدر شهرستان مهدی شهر (شهید علی سراج، مجتبی سعیدی و احمد مختاری)

شهیدان سرافراز استان در بیش از ۲۴۰ گلزار آرمیده‌اند که مردم فهیم و شهید پرور استان چون پروانه دور این شمع‌ها می‌گردند و از فیض وجودشان بهره‌مند می‌شوند.

همچنین ۱۱۵ شهید سرافراز گمنام در ۲۵ مزار میهمان مردم شریف استان هستند. از ۲۹۰۰ شهید استان ۱۲ نفر فرمانده تیپ و بالاتر و ۳۴ نفر فرمانده گردان و ۱۸۰ نفر فرمانده گروهان بوده‌اند.

فعالیت

با توجه به شکل ۹-۴ در خصوص یکی از شهدای محل زندگی خود گزارشی تهیه و در کلاس ارائه کنید.

مشاهیر و فرهیختگان استان سمنان

در دوره معاصر همچون دوران پیشین، استان سمنان کانون بسیاری از بزرگان و فرهیختگان کشور بوده است. این دانشمندان و مشاهیر در زمینه‌های گوناگون علمی، فرهنگی، هنری و... فعالیت می‌کردند. در زیر با برخی از این مشاهیر آشنا می‌شوید: بایزید بسطامی، شیخ ابوالحسن خرقانی، شیخ علاءالدوله سمنانی، ابن یمن فریومدی، میرزا ابوالحسن یغمایی، منوچهری دامغانی، حاج ملا علی سمنانی (حکیم الهی)، علامه حائری سمنانی مازندرانی، آیت‌الله حاج محمود حسینی شاهرودی، دکتر ذبیح الله صفا شه میرزادی و آیت‌الله محمدرضا فیض سرخه‌ای.

بیشتر بدانیم

بایزید بسطامی: بایزید بسطامی ملقب به سلطان العارفین از جمله عرفای نامدار ایران است که در سال ۱۰۱ هجری قمری در خانواده‌ای مذهبی در بسطام دیده به جهان گشود. شخصیت وی چنان مورد توجه اهل دل و صاحبان قلم و اندیشه عرفانی بوده که از او به تعبیری مانند سلطان العارفین، برهان الموحدین، مراد السالکین، برهان المحققین، حجت الخلاق و مرشد السالکین یاد می‌شود.

از نوشته‌های منتسب به ایشان کتاب‌های النور و دستورالجمهور است. بایزید در سال ۱۸۰ هجری قمری از دنیا رفت. آرامگاه ایشان در شهر بسطام در جوار مرقد امام زاده محمد بن صادق (ع) است.

شکل ۱۱-۴- آرامگاه عارف بزرگ بایزید بسطامی، بسطام در شهرستان شاهرود

شیخ ابوالحسن خرقانی: شیخ ابوالحسن خرقانی از عرفای بزرگ در سال ۳۵۲ هجری قمری در روستای خرقان بسطام دیده به جهان گشود. پدر وی کشاورز بود. در آغاز زندگی به تحصیل علوم دینی پرداخت و در حین

تحصیل، به تزکیه نفس اهتمام ورزید و با مجاهدت به مقام های شایانی دست یافت. از جمله رسالاتی که به ایشان منسوب است، نورالعلوم است. این عارف بزرگ در سال ۴۲۵ هجری قمری در هفتاد و سه سالگی در روستای خرقان بسطام دیده از جهان فرو بست.

شکل ۱۲-۴- آرامگاه عارف نامی شیخ ابوالحسن خرقانی روستای خرقان در شهرستان شاهرود

شیخ علاءالدوله سمنانی: شیخ رکن الدین ابوالمکارم احمد بن محمد بن احمد سمنانی بیابانکی ملقب به علاءالدوله عارف نامی و مشهور ایران در سال ۶۵۹ هجری قمری در روستای بیابانک سرخه متولد شد. وی پس از فراگیری علوم چون فقه و حدیث در ۱۵ سالگی به خدمت ارغون از خوانین مغول رسید و تا ۱۰ سال ملازمت و خدمت وی کرد تا اینکه در سال ۶۸۳ هجری به جاذبه ای از جذبات حق دست یافت و به توبه و عبادت و ریاضت پرداخت و به تکمیل تحصیلات علوم ادبی، فقه و حدیث مشغول شد و مراحل سیر و سلوک را طی کرد. شیخ علاوه بر تربیت شاگردان و عرفای نامدار به تألیف و تصنیف قریب به ۶۲ اثر وزین در زمینه عرفان، فقه، ادب، تفسیر و حدیث به زبان فارسی و عربی پرداخت. نحوه تقسیم آب شهر سمنان از جمله ابداعات ایشان بوده است. سرانجام در سال ۷۳۶ هجری قمری در روستای صوفی آباد سرخه دیده از جهان فرو بست.

ابن یمین فریومدی: ابن یمین فریومدی از مفاخر و رجال فرهنگی و ادبی دیار قومس در سال ۶۸۵ در روستای فرومد شهرستان میامی دیده به جهان گشود. ابن یمین شاعری با ایمان و آگاه به فرهنگ اسلامی و سر مست از فیض الهی بوده است. در میان قطعه سرایان ادبی، ابن یمین در انواع فنون شعری و قطعه سرایی صاحب نظر بوده و بیشتر شعرهای او جنبه هدایت و ارشاد داشته است. از ابن یمین ۵۴ نسخه خطی دیوان اشعار شناسایی شده است. ایشان در سال ۷۶۹ هجری قمری از دنیا رفت و در زادگاهش روستای فرومد مدفون گشت.

حاج ملا علی سمنانی (حکیم الهی): حاج ملا علی سمنانی از علمای متبحر و حکمای بزرگ در سال ۱۲۵۳ هجری قمری در سمنان متولد شد. ایشان پس از گذراندن تحصیلات مقدماتی جهت تکمیل دروس به شهرهای

کربلا، نجف، تهران و اصفهان رفته و از محضر علمای مشهور کسب فیض کرد. پس از طی مدارج عالی علمی به زادگاه خویش مراجعت کردند و با تدریس و برگزاری مراسم نماز جماعت و جمعه مردم را هدایت می کردند. ایشان به لحاظ ساده زیستی و زهد و تقوا در میان عامه مردم جایگاه ویژه ای داشت و در علم و حکمت سرآمد روزگار خویش بود. در حکمت، نجوم، در علوم الهی و مسائل اجتماعی نظریه های بسیار روشنی را ابراز می کرد. این حکیم فرزانه ۲۵ اثر داشته که در پی وقوع سیل از بین رفته است. در سال ۱۳۳۳ هجری قمری در سمنان رحلت کرد. آرامگاه او در ضلع غربی میدان امام خمینی (ره) سمنان واقع شده است.

شکل ۱۳-۴- آرامگاه حاج ملا علی حکیم الهی در شهر سمنان

آیت الله العظمی شاهرودی : حضرت آیت الله العظمی حاج سید محمود حسینی شاهرودی از مراجع عالیقدر جهان تشیع در سال ۱۲۹۳ هجری قمری در قلعه آقا عبدالله از توابع شهر بسطام دیده به جهان گشود. دروس مقدماتی را در بسطام فرا گرفت و سپس به مشهد مقدس عزیمت کرده و پس از کسب فیض از محضر استادان آن دیار در سن ۴۰ سالگی به نجف اشرف رهسپار شدند. ایشان در انجام فعالیت های عالم المنفعه چون ساختن بیمارستان و مدارس دینی در نجف نقش به سزایی داشتند. همچنین در جریان های سیاسی کشور مانند قیام ۱۵ خرداد و دستگیری امام خمینی (ره) عکس العمل نشان دادند و با ارسال پیام هایی با مردم ایران اظهار همدردی کردند. آیت الله شاهرودی با ۲۶ اثر در سال ۱۳۹۴ هجری قمری در نجف دعوت حق را لبیک گفتند.

میرزا ابوالحسن یغمایی : میرزا ابوالحسن یغما متخلص به یغمای جندقی یکی از برجسته ترین شاعران و غزل سرایان ایران در عصر قاجار است. وی فرزند ابراهیم قلی، در سال ۱۱۹۶ هجری قمری در روستای خور دیده به جهان گشود.

یغما در عمر نسبتاً دراز خود جز سمنان، قم، کاشان، تهران، هرات، یزد، اصفهان، مشهد و چند شهر دیگر نیز سفر کرد و به اقامت در کاشان بیش از ماندن در دیگر شهرها مایل بود. میرزا ابوالحسن یغما پس از چند سال اقامت در

پایتخت از ماندن در این شهر سیر و دلگیر شد و به سمنان رفت؛ در آنجا خانه‌ای خرید و بر این نیت بود که بقیه عمرش را در این شهر که در دوران جوانی، تلخی‌ها و شیرینی‌ها چشیده بود و خاطره‌ها داشت بگذراند، اما پس از مدتی اقامت به اصرار پسر بزرگش به خور بازگشت. یغما به نوشتن و نگه داشتن اشعار خود سخت بی‌اعتنا بود و رغبتی به ماندن اشعارش نداشت. او شیعه‌ای پاک اعتقاد بود، خاصه به امام سوم حضرت امام حسین (ع) عقیده صافی داشت، از این رو بیشتر دارایی خود را وقف عزاداری بر این امام کرد.

یغما در سال ۱۲۷۶ هجری قمری در ۸۰ سالگی درگذشت و در بقعه امام زاده سید داوود واقع در خور به خاک سپرده شد.

منوچهری دامغانی: منوچهری دامغانی در اواخر قرن چهارم یا سال‌های نخستین قرن پنجم در شهر دامغان دیده به جهان گشود.

این شاعر طبیعت‌سرا و تیزهوش به زبان‌های فارسی و عربی تسلط داشته و از شعرای عرب نیز در اشعار خود تأثیر پذیرفت. این شاعر پرآوازه ادبیات ایران در سال ۴۳۲ هجری قمری از دنیا رفت.

شکل ۱۴-۴ — شهید حجت‌الاسلام سید کاظم موسوی

شهید حجت‌الاسلام سید کاظم موسوی:

سید کاظم موسوی فرزند میرزا موسی در سال ۱۳۱۴ در شهر میامی به دنیا آمد. ایشان در یک خاندان اصیل، مردمی و اسلامی تربیت شد، آموزش دید و به مقام انسانی رسید.

شش ساله بود به مکتب رفت و در سیزده سالگی برای ادامه تحصیل به مشهد رفت و وارد حوزه علمیه مشهد شد.

حجت‌الاسلام سید کاظم موسوی در سال ۱۳۴۲ به تهران رفت و در دانشکده الهیات و معارف اسلامی به ادامه تحصیل پرداخت و در رشته زبان و ادبیات فارسی و عربی فوق لیسانس گرفت.

ایشان پس از پیروزی انقلاب اسلامی به عنوان نماینده امام خمینی (ره) در وزارت آموزش و پرورش

منصوب شدند و در زمان تصدی شهید رجایی، مشاور عالی وزارتخانه بودند. آخرین سمت اداری ایشان معاون وزیر و رئیس سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش و پرورش بودند. حجت‌الاسلام سید کاظم موسوی به همراه حضرت آیت الله شهید دکتر بهشتی در یوم الله هفتم تیر ۱۳۶۰ به درجه رفیع شهادت نایل آمدند.

برای مطالعه

جدول ۲-۴- برخی از مشاهیر و مفاخر فرهنگی، مذهبی و ... استان سمنان

نام مشاهیر و مفاخر	سال تولد	محل تولد	تحصیلات و مدارج علمی	تاریخ وفات	محل دفن
میرزا عباس بسطامی (فروغی بسطامی)	۱۲۱۳ ه.ق	کربلا، سکونت بسطام	شاعر	۱۲۷۴	تهران
سید اشرف جهانگیر سمنانی	۶۸۸ ه.ق	سمنان	عارف بزرگ	۸۰۸ ه.ق	هند
آیت الله عباسعلی شاهرودی	۱۳۲۰ ه.ق	روستای ابرسیج، شهرستان شاهرود	اجتهاد	۱۳۸۳ ه.ق	قم
آیت الله ملا عباسعلی ارسطو	۱۲۲۸ ه.ق	شهرستان سرخه	اجتهاد	۱۳۲۰ ه.ق	سرخه
آیت الله محمد رضا فیض سرخه‌ای	۱۲۹۹ ه.ق	شهرستان سرخه	اجتهاد	۱۳۸۰ ه.ق	سمنان
آیت الله مهدوی دامغانی	۱۲۷۸ ه.ش	دامغان	اجتهاد	۱۴۰۱ ه.ق	حرم امام رضا(ع)
محمد صادق رفعت سمنانی	۱۲۶۱ ه.ش	سمنان	شاعر	۱۳۱۰ ه.ش	شهر ری
دکتر ابوالفضل قاضی شریعت پناهی	۱۳۱۰ ه.ش	سمنان	دکترای حقوق	۱۳۷۷ ه.ش	تهران
محمد باقر بن محمد تقی بن میرزا عبدالرحیم ایوانکی	۱۲۳۴ ه.ق	ایوانکی	عالم روحانی	۱۳۰۱ ه.ق	نخت فولاد اصفهان
آیت الله محمد علی عالمی	۱۳۰۶ ه.ش	روستای حجاجی دامغان	اجتهاد	۱۳۷۸ ه.ش	سمنان
آیت الله حاج میرزا احمد زیارتی	۱۲۸۰ ه.ش	مهدی شهر	اجتهاد	۱۳۵۹ ه.ش	مهدی شهر
نوش آذر اسدی	۱۳۱۱ ه.ش	روستای کهک شهرستان گرمسار	نویسنده	۱۳۸۲ ه.ش	تهران
دکتر حسین کردوانی	۱۳۱۴ ه.ش	شهرستان گرمسار (روستای مندولک)	پزشک	۱۳۷۸ ه.ش	تهران

فعالیت

از زندگی نامه و آثار یکی از شخصیت‌های محل زندگی خود گزارشی تهیه و در کلاس ارائه کنید.

فصل پنجم

توانمندی های استان سمنان

۵ مهر
دوازدهمین جشنواره گردشگری

درس ۱۲ قابلیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری در استان

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ...

بگو: ای پیامبر، در زمین سیر و سفر کنید و ببینید که خداوند چگونه آفرینش را آغاز کرده است...

«سورة عنكبوت، آیه ۲۰»

امروزه گردشگری از ابعاد مختلف مورد توجه است که مهم‌ترین امتیازهای آن عبارت‌اند از:

- بی‌بردن به عظمت آفرینش و درک مفاهیم زیبا شناختی
 - افزایش سطح درآمد
 - بهبود کیفیت سطح زندگی مردم
 - ایجاد فرصت‌های شغلی
 - توزیع عادلانه ثروت در سطح کشور و به دنبال آن ایجاد زمینه‌های توسعه در مناطق کمتر توسعه یافته
 - افزایش سطح معلومات و آگاهی مردم
 - برقراری صلح و تحکیم روابط بین‌المللی
 - توسعه بخش‌های کشاورزی و صنعت
 - تقویت سنت‌های ملی
 - رونق صنایع دستی
 - رفع خستگی جسمی و روحی
- در این درس سعی می‌کنیم تا در مورد قابلیت‌ها و توان‌های استان سمنان در جذب گردشگران و نقش مهم گردشگری در بخش‌های اقتصادی و فرهنگی بیشتر بحث نماییم.

قابلیت‌های موجود استان در توسعه گردشگری

- ۱- واقع شدن بر سر راه چند استان
- ۲- نزدیک بودن به مرکز سیاسی و قطب جمعیتی کشور (تهران)
- ۳- مطلوب بودن نسبی راه‌های ارتباطی استان
- ۴- دسترسی آسان به قطار، اتوبوس و خودروهای کرایه‌ای

شکل ۱-۵- دشت شقایق حسین آباد کالپوش در شهرستان میامی

۵- تعدد جاذبه‌های طبیعی، فرهنگی و اقتصادی - معیشتی.

استان سمنان به دلیل بهره‌مندی از مناظر طبیعی گوناگون و پیشینه تاریخی درخشان می‌تواند به یکی از مراکز مهم گردشگری داخلی و بین‌المللی تبدیل شود. بنابراین، جاذبه‌های گردشگری استان را می‌توان در سه بخش بررسی کرد:

الف) جاذبه‌های طبیعی

ب) جاذبه‌های فرهنگی

پ) جاذبه‌های اقتصادی - معیشتی

الف) جاذبه‌های طبیعی: به پدیده‌هایی که انسان در ایجاد آنها دخالتی نداشته است، جاذبه‌های طبیعی گفته می‌شود.

این استان توان‌های بالقوه زیادی از جمله چشم‌اندازهای کوهستانی، کوهپایه‌ای و دشت کویر دارد و می‌تواند در زمینه گردشگری مورد بهره‌برداری قرار گیرد که عبارت‌اند از:

۱- تنوع آب و هوایی و وجود مناطق ییلاقی البرز: استفاده از هوای معتدل تابستان و چشم‌اندازهای برفی زمستان مناطقی مانند بانه کوه در شهرستان گرمسار، شهمیرزاد در شهرستان مهدی شهر، چشمه علی و کلاته رودبار و تویه دروار در شهرستان دامغان، بسطام در شهرستان شاهرود، کالپوش در شهرستان میامی، امامزاده عبدالله و اروانه در شهرستان سرخه.

شکل ۲-۵- منظره زمستانی با پوشش برفی شهمیرزاد در شهرستان مهدی شهر

۲- **غارها:** غار دق کشکولی (زندان افغان) در شهرستان گرمسار، دربند در شهرستان مهدی شهر، شیربند در شهرستان دامغان، غارهای ناروان و یخان در شهرستان میامی، خواجه قنبر و مُلحدو در شهرستان شاهرود، غار دیو چاه و مَغارِ اختر در شهرستان سرخه.

شکل ۳-۵ - تالار و ستون‌های سنگی زیبای غار دربند در شهرستان مهدی شهر

۳- **آب‌های معدنی و درمانی:** چشمه شاه و عین‌الرشید در جنوب شهرستان گرمسار، تلخاب لاسجرد و آب گرم در شهرستان سرخه، آب معدنی دیباج در شهرستان دامغان و چشمه هفت‌رنگ مجن در شهرستان شاهرود.

شکل ۴-۵ - چشمه هفت رنگ مجن در شهرستان شاهرود

۴- **آبشار:** آبشار روزیه در روستای چاشم از شهرستان مهدی شهر، آبشارهای نام نیک کالپوش در شهرستان میامی و تنگه داستان مجن در شهرستان شاهرود، آبشار نِسروای دیباج در شهرستان دامغان، آبشار رامه در شهرستان آرادان و آبشار جوین در شهرستان سرخه.

شکل ۵-۵ - آبشار رامه در شهرستان آرادان

۱- مَغار: غار طبیعی برای نگهداری پنی‌های پوستی عشایر است.

توانمندی‌های استان

۵- چشمه‌های آب شیرین: نزدیک به ۳۵۰ چشمه در استان جریان دارد که مناظر بدیع و زیبایی را به وجود آورده‌اند؛ مانند چشمه علی دامغان

شکل ۵-۶ - چشمه علی در شهرستان دامغان

۶- رودها: مانند حبله رود گرمسار

۷- کویر نمک

شکل ۵-۷ - کویر نمک

۸- دریاچه مسیله در جنوب غربی استان سمنان

۹- محدوده‌های حیات وحش و زیستگاه‌های گیاهی و جانوری استان

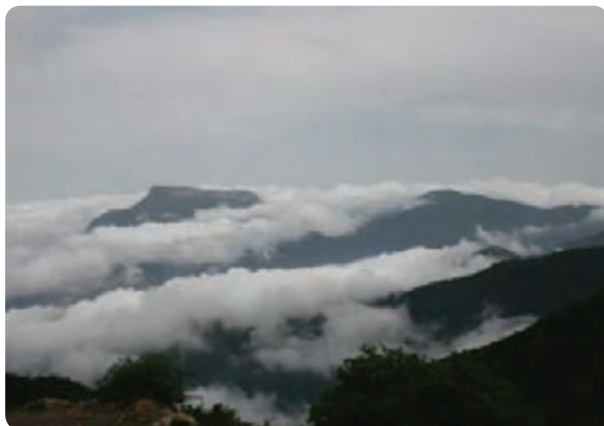

شکل ۸-۵- گور خر آسیایی زیست کره توران در شهرستان شاهرود

۱- پوشش گیاهی و مرتعی مطلوب در برخی از مناطق شمالی استان مانند: جنگل فینسک و رودبارک در شهرستان مهدی شهر، جنگل سیاه خانی، بادلکوه و اسپيرو در شهرستان دامغان، جنگل کالپوش در شهرستان میامی، ابر و اولنگ در شهرستان شاهرود.

شکل ۹-۵- جنگل بادلکوه در شهرستان دامغان

شکل ۱۰-۵- جنگل ابر در شهرستان شاهرود

توانمندی‌های استان

۲۸ اردیبهشت
روز جهانی موزه و میراث

ب) جاذبه‌های فرهنگی : جاذبه‌های فرهنگی به آن دسته از پدیده‌هایی گفته می‌شود که انسان برای رفع نیازهای مادی و معنوی خویش با الهام از طبیعت ایجاد کرده است. استان سمنان به دلیل پیشینه تاریخی چند هزار ساله و قرار گرفتن در مسیر جاده ابریشم دارای جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی بسیاری است. تأثیر آمیختگی فرهنگ اصیل باستانی و فرهنگ اسلامی را می‌توان در بناها و آثار تاریخی استان مشاهده کرد. مساجد قدیمی، زیارتگاه‌ها، برج‌ها و مناره‌ها، حمام‌های قدیمی، قلعه‌ها، آب انبارها، موزه‌ها، صنایع دستی، بازارها، کاروانسراها، آداب و رسوم و تنوع گویش‌ها بخشی از جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی این استان است. مهم‌ترین بناها و آثار تاریخی استان را می‌توانید در جدول ۱-۵ مطالعه کنید.

شکل ۱۲-۵ خانه قدیمی حاج حسنت در شهرستان سرخه

شکل ۱۱-۵ موزه مردم شناسی در شهر شاهرود

شکل ۱۴-۵ مسجد تاریخانه در شهر دامغان

شکل ۱۳-۵ قصر بهرام در شهرستان گرمسار

پ) جاذبه‌های اقتصادی - معیشتی : این نوع جاذبه‌ها به فعالیت‌هایی گفته می‌شود که انسان با ساخت بناها و اشیای خاص ضمن تأمین معاش خود، موجب جلب توجه هر بیننده‌ای نیز می‌شود.

۱- بازارها : بازارهای سرپوشیده سمنان، شاهرود، دامغان، آرادان

- ۲- صنایع دستی: قالی بافی، گلیم بافی، دست بافی، جاجیم بافی، نمد مالی، سرامیک و سفالگری، چاپ قلمکار و ...
- ۳- نمایشگاه‌های صنایع دستی و صنایع جدید
- ۴- ایلات و عشایر استان
- ۵- نظام آبیاری سنتی
- ۶- قنات‌ها

شکل ۱۶-۵ کارگاه تولیدی گلیم و جاجیم در استان

شکل ۱۵-۵ زندگی عشایری در استان

پیشنهادهایی برای توسعه پایدار بخش گردشگری

- ۱- توسعه و پیشرفت زیر ساخت‌های لازم جهت جذب گردشگران داخلی و خارجی
 - ۲- حفظ و مرمت آثار تاریخی
 - ۳- توجه و حفاظت از انواع زیست بوم‌ها
 - ۴- شناسایی و معرفی جاذبه‌های گردشگری و تفریحی استان (چاپ نقشه، بروشور و کتاب‌های راهنما)
 - ۵- ایجاد مراکز آموزش گردشگری
 - ۶- افزایش سطح فرهنگ و آگاهی‌های عمومی در زمینه گردشگری
 - ۷- تغییر کاربری ابنیه تاریخی جهت استفاده گردشگران (موزه، قهوه‌خانه سنتی، مهمانسرا، فرهنگسرا، نمایشگاه و ...)
 - ۸- ایجاد و توسعه مراکز خدماتی و بهداشتی در جوار آثار فرهنگی به ویژه در مسیر راه‌های ارتباطی
 - ۹- نصب تابلوهای راهنما (نام معابر و نقاط دارای جاذبه‌های گردشگری با دو زبان فارسی و انگلیسی)
- نتیجه اینکه با در نظر گرفتن امکانات و توانمندی‌ها و جاذبه‌های طبیعی، فرهنگی، اقتصادی - معیشتی و بهره‌وری بهینه از این امکانات در توسعه گردشگری، در صورت برنامه‌ریزی دقیق و مدون می‌توان در ابعاد اقتصادی و اجتماعی شاهد تحولات چشمگیری در منطقه بود.

۱- در مورد یکی از جاذبه‌های ذکر شده تحقیق نموده و گزارشی (تصویر، عکس، فیلم و...) به کلاس ارائه کنید.

۲- نقش کدام یک از انواع جاذبه‌های گردشگری در رونق اقتصادی شهرستان شما می‌تواند مؤثر باشد؟

برای مطالعه

جدول ۱-۵- برخی از مهم‌ترین آثار ثبت شده استان سمنان در فهرست آثار ملی

شهرستان	آثار و ابنیه
سمنان	مناره مسجد جامع، مسجد جامع، مسجد سلطانی، مسجد ناسار، مسجد جامع زاوقان، دروازه ارگ، حمام و موزه حضرت، کاروانسرای سنگی آهوان، بازار سمنان و شیخ علاءالدوله، خانه تدین، بادگیر خانه رجبی، طاهریان، آرامگاه پیرنجم الدین، حاج ملا علی حکیم الهی، امام زاده یحیی، علی ابن جعفر، علویان، اشرف، سیدالمرسلین، زکریا، سید زین الدین، سید اسد، سیدجلال، ابراهیم و اسماعیل، بقعه پیغمبران، تکیه و حمام و تیمچه و آب انبار ناسار، حمام قلی، حمام و تکیه نجفی، آب انبار توکلی، کوشمغان، سنادره، بالای زاوقان، قاضی، تدین و بهنه، یخچال زاوقان، چوب مسجد، آتشگاه، آسیاب آبی میدان امام حسین، استخر لتیبار، کوشمغان، زاوقان و پارا(آب بخش کن)، تپه دلازیان، برج چهل دختران.
سرخه	آرامگاه شیخ علاءالدوله سمنانی، شیخ محمود، محراب سلجوقی روستای جوبین، مسجد چهل ستون، مسجد امام هادی، مسجد امام حسین، حمام بیرون دژ، آب انبار سرخه، یخچال سرخه، بقعه پیر غریب.
شاهرود	آرامگاه و مسجد بایزید بسطامی، برج مسجد جامع بسطام، مسجد جامع شاهرود و بیارجمند و جیلان و دستجرد، شیخ علی اکبر، آقا، اخیانی‌ها، موزه، مقبره شیخ ابوالحسن خرقانی، امام زاده محمد، کاروانسرای ده ملا، شاه عباسی، جهان آباد، مجموعه بازار، برج و بارو شاهرود و بسطام، برج خشتی مزج، بقعه شیخ عمادالدین، تکیه زنجیری، جیلان، برنجی، بید آباد، دولت بسطام، حمام حاج تقی، بیارجمند، چهار سوق، امیریه، قطری، بزرگ بسطام، خانه یغمایان، عطاردی، آسیاب بدشت، یخچال بدشت، حاج آقا محمد لطفی، بسطام، دولت آباد، سعد آباد، قاسم آباد، بیارجمند، قلعه قارون، بقایای پل حیدر قلی، پل سرچشمه، محراب مصلا، راه آب قدیم شاهرود، تپه سنگ چخماق، پارک موزه.
دامغان	مقبره پیر علمدار، چهل دختران، مسجد تاریخانه، مناره و مسجد دامغان، امام زاده جعفر، ابراهیم، محمد دیباج، برج طغرل (مهماندوست)، گنبد زنگوله، بنای چشمه علی، پیر علمدار، تپه حصار، کاروانسرای دامغان، چنگی، قوشه، سپهسالار امیرآباد، قلعه امیرآباد، دولت آباد، عبدالله آباد، مهرنگار، گیو تنگه، گردکوه، منصورکوه، لبرود، چشمه علی، مدرسه موسویه، بازار دامغان.
گرمسار	کاروانسرای شاه عباسی (قصر بهرام)، قصر عین الرشید، امام زاده عاقب، علی اسماعیل، یحیی، خانه باقری، آب انبار بزرگ، قلعه استاناوند، ظهرآباد، خرابه شهرنه حصار، مسجد امام حسین.

شکارگاه ملا ده (خانه ابراهیم خان)، محوطه باستانی خرنده، امامزاده قاسم زیارت، سید تاج الدین، عبدالله، سید کاظم، ابراهیم، یحیی، علی اکبر، ابوالقاسم چاشم، چهل تن درجین، شیر قلعه، کافر قلعه، پایین قلعه، گل رودبار، سارو، کاروانسرای بشیمین، معماری صخره‌ای لعلوم تخت رستم، برج دیوخانه رودبارک، مسجد جامع شه میرزاد.	مهدی شهر
مسجد آقاییان، جامع فرومد، تکیه حسینی شهر میامی، امامزاده سلطان سید احمد فرومد، آرامگاه ابن یمن فریومدی، شیخ حسن جوری، عمارت شارستان فرومد، قلعه الحاک، محمد آباد پل ابریشم، فرقه اسماعیلیه، کاروانسرای رباط شاه عباسی، میاندشت که شامل سه کاروانسرا بوده (شاه عباسی و دو مورد مربوط به دوره قاجاریه)، عباس آباد، قلعه سنگی انوشیروانی، صدر آباد، آب انبار عمارت میامی.	میامی
امامزاده علی اکبر، شاه نظر، طاهر و مطهر، خلیل الله، عبدالله، ذوالفقار، جعفر، بازار آرادان، آب انبار آرادان و دهنمک، قلعه پاده، یخچال دهنمک، یخچال بازار آرادان.	آرادان

شکل ۱۷-۵- مدرسه موسویه شهر دامغان

شکل ۱۸-۵- شیر قلعه شه میرزاد در شهرستان مهدی شهر

درس ۱۳ توانمندی‌های اقتصادی استان

استان سمنان یکی از قطب‌های مستعد توسعه اقتصادی کشور محسوب می‌شود که در صورت توجه به برخی از توانمندی‌های آن می‌تواند در رشد و توسعه اقتصادی کشور نقش به‌سزایی ایفا کند.

قابلیت‌ها و توانمندی‌های استان سمنان

- ۱- موقعیت بسیار مناسب جغرافیایی
- ۲- وجود منابع معدنی فراوان
- ۳- تنوع توانمندی‌های محیطی
- ۴- نزدیکی به قطب جمعیتی کشور و بازار فروش
- ۵- واقع شدن در مسیر جاده ارتباطی و ترانزیتی تهران - مشهد
- ۶- برخورداری از نیروهای متخصص و کارآمد
- ۷- وجود مراکز متعدد علمی، فنی و تخصصی.

این توانمندی‌ها سبب شده است که استان ما در بخش‌های مختلف از جمله کشاورزی، صنعت معدن و خدمات مورد توجه باشد.

توانمندی‌های کشاورزی^۱: با توجه به برخی مشکلات طبیعی و به‌خصوص کمبود منابع آب در استان سمنان، توسعه بیشتر سطح زیر کشت محصولات زراعی با محدودیت مواجه است. از این‌رو مساحت اراضی کشاورزی استان در مقایسه با بسیاری از استان‌های دیگر کمتر است. اما از نظر میزان تولید در هکتار و کیفیت برخی از محصولات به‌خصوص باغی شهرت دارد.

۱/ **زراعت**: مهم‌ترین کانون فعالیت‌های کشاورزی استان در بخش زراعت را می‌توان مناطق کوهپایه‌ای دانست که عمده‌ترین محصولات زراعی و جالیزی آن شامل: پنبه، گندم، خربزه، هندوانه، طالبی، بادمجان و دانه‌های روغنی است.

شکل ۱۹-۵ آفتابگردان از محصولات زراعی شهرستان میامی

۱- کشاورزی شامل زراعت، باغداری، دامداری و دامپروری، پرورش ماکیان، پرورش زنبور عسل، جنگلداری و پرورش آبزیان است.

۲) **باغده/ری**: با توجه به تنوع شرایط آب و هوایی در استان سمنان محصولات باغی را می‌توان در دو گروه طبقه‌بندی کرد:

- * میوه‌های گرمسیری و نیمه‌گرمسیری مانند: زیتون، پسته، انار، انجیر، خرما و ...
- * میوه‌های معتدل و سردسیری مانند: انگور، گردو، زردآلو، آلبالو، بادام، آلو، گیلان، سیب و ...

از سویی دیگر نزدیک بودن استان سمنان به مرکز جمعیتی ایران زمینه را برای توسعه کشت‌های گلخانه‌ای فراهم نموده است.

شکل ۲۱-۵- زیتون از محصولات باغی استان

شکل ۲۰-۵- گوجه از محصولات گلخانه‌ای استان

شکل ۲۳-۵- گردو از محصولات باغی شهیرزاد، در شهرستان مهدی‌شهر و مناطق شمالی دامغان

شکل ۲۲-۵- انگور از محصولات باغی شهرستان شاهرود

۳) **پرورش دام و طیور**: با توجه به گستردگی، تنوع ناهمواری و آب و هوا، استان سمنان یکی از قطب‌های پرورش دام و طیور در کشور به‌شمار می‌رود. بر این اساس اشکال مختلف پرورش دام و طیور در سطح استان به شرح زیر است:

- * پرورش دام سبک شامل: گوسفند، بز و دام سنگین شامل: گاو، شتر، گاو میش و اسب
- * پرورش طیور شامل انواع مرغ‌های گوشتی، تخم‌گذار، بوقلمون، شتر مرغ، بلدرچین و کبک

توانمندی‌های استان

شکل ۲۴-۵- پرورش مرغ و شتر مرغ در استان

توانمندی‌های بخش صنعت و معدن استان: صنعت از بخش‌های عمده و حساس هر منطقه به‌شمار می‌رود که اهمیت این بخش ناشی از نقش بالا و روزافزون آن در جهت رفع نیاز جامعه به کالاهای ضروری صنعتی، کمک به رشد و توسعه سایر بخش‌های تولیدی و زیربنایی و در نهایت تحقق استقلال اقتصادی را به دنبال دارد.

قابلیت‌های صنعتی استان

- * وجود زمین‌های هموار و بدون عارضه جهت استقرار صنایع بزرگ
- * موقعیت مکانی ویژه جهت استقرار صنایع
- * وجود گمرک و منطقه ویژه اقتصادی جهت صدور کالاهای صنعتی و معدنی در سطح استان
- * وجود امکانات زیربنایی در شهرک‌ها و نواحی صنعتی به عنوان یک فرصت مناسب برای سرمایه‌گذاری و جذب صنایع
- انتقالی از سایر استان‌های همجوار
- * استقرار حدود ۹۰ واحد تولیدی قطعات و صنایع وابسته به خودرو در سطح استان که حدود ۱۲ درصد قطعات خودروسازان را تأمین می‌کنند.

شکل ۲۵-۵- نمونه‌هایی از واحدهای تولیدی - صنعتی استان سمنان

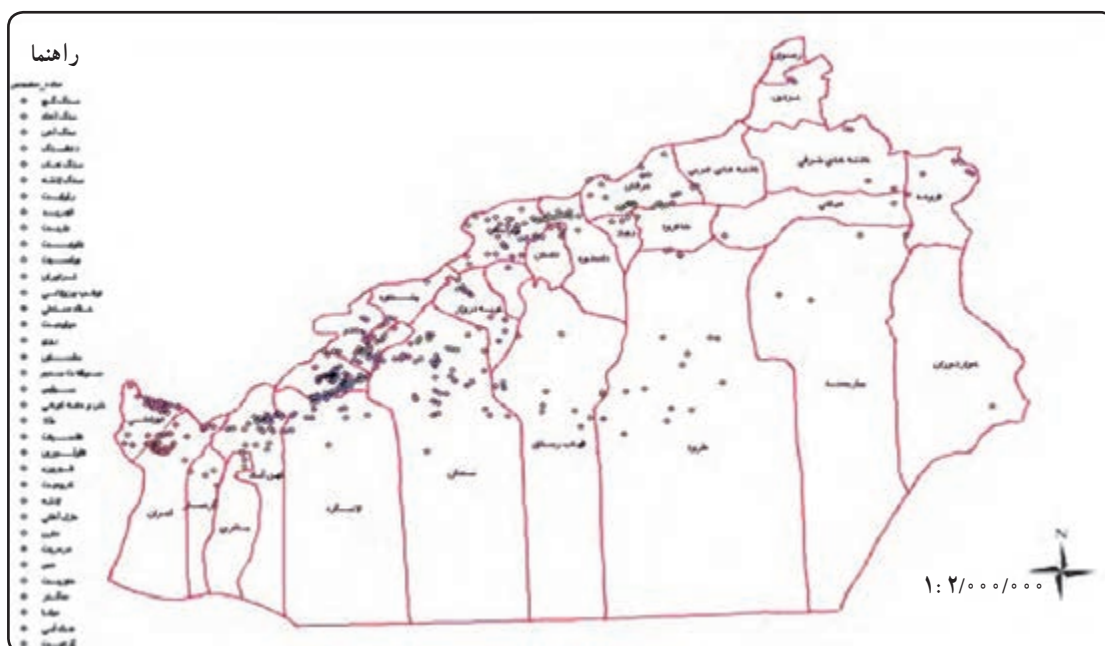
و آهن را نازل کردیم که در آن نیروی شدید و منافی برای مردم است.

«سورة حدید، آیه ۲۵»

معادن: استان سمنان در بخش معدن از قدمت تاریخی برخوردار است، به طوری که در کتب تاریخی از بهره‌برداری معادن مس در دوره هخامنشیان یاد شده است. برای اساس فعالیت‌های معدنی در گذشته نمایانگر پیشینه تاریخی معدن‌کاری در این استان است که به عنوان نمونه می‌توان به معادن متروکه طلا و فیروزه در کوه زر دامغان، مس در سرکوب، بیارجمند و عباس آباد شاهرود و... اشاره کرد.

این استان در برخی از مواد معدنی رتبه ممتاز در سطح کشور دارد. از مهم‌ترین آنها می‌توان به سنگ گچ، سنگ نمک، سیلیس، زغال سنگ، سولفات سدیم، بوکسیت، طلا، کائولن و... اشاره کرد.

به طوری که براساس آمار و ارقام موجود این استان از لحاظ تعداد معادن رتبه دوم^۱ و از نظر میزان استخراج رتبه هفتم^۲ کشور را به خود اختصاص داده است.

شکل ۲۶-۵ نقشه پراکندگی معادن در حال بهره‌برداری استان سمنان

۱- رتبه اول خراسان رضوی

۲- رتبه اول کرمان، دوم یزد، سوم خراسان رضوی، چهارم اصفهان، پنجم تهران

آیا می‌دانید

استان سمنان تأمین‌کنندهٔ ۵۰ درصد نمک، ۴۰ درصد گچ، ۸۵ درصد زئولیت، ۱۰۰ درصد سلسیتین، ۸ درصد سولفات سدیم و ۲۰ درصد کرومیت کشور است.

شکل ۲۷-۵- معدن نمک در شهرستان گرمسار

خدمات: مواهب طبیعی و موقعیت ممتاز جغرافیایی زمینهٔ رشد بخش خدمات را در سال‌های اخیر در استان سمنان به وجود آورده است.

برخی از بخش‌های مهم خدماتی در استان عبارت‌اند از:

حمل و نقل: موقعیت مناسب جغرافیایی ناشی از قرار گرفتن استان سمنان در مسیر ترانزیتی تهران-مشهد و همجواری با استان‌هایی که از وضعیت اقتصادی مطلوبی برخوردارند، شرایط مناسبی را برای گسترش حمل و نقل و استفاده از آن به عنوان یکی از مزیت‌های استان فراهم کرده است.

الف) عبور راه اصلی آسفالت‌دوباندهٔ مواصلاتی آسیای مرکزی-اروپا از استان سمنان

شکل ۲۸-۵- راه آهن دوخطهٔ تهران-مشهد در استان سمنان

ب) اتصال راه‌های مواصلاتی استان‌های شمالی کشور به مرکز و جنوب ایران از طریق استان سمنان
پ) وجود راه آهن دو خطه تهران - مشهد

تجارت و بازرگانی : وجود سوابق طولانی تجارت (عبور جاده ابریشم از ایالت قومس) و مبادلات بازرگانی میان این استان با سایر استان‌ها و حتی کشورهای حوزه دریای خزر علاوه بر رونق بازرگانی استان در جذب گردشگران و ارتقای ارتباطات فرهنگی بین اقوام نیز مؤثر است. در راستای بازرگانی خارجی با تأکید بر صادرات غیرنفتی در حال حاضر تعداد ۵۹ نوع کالا شامل : محصولات کشاورزی، کالاهای صنعتی، مواد معدنی و... از استان سمنان به ۴۰ کشور جهان صادر می‌شود.

شکل ۲۹-۵- دو نمونه از محصولات کشاورزی صادراتی استان

فعالیت ✓

به نظر شما استان سمنان چه توانمندی‌های دیگری دارد که به آنها اشاره نشده است؟

فصل ششم

شکوفایی استان سمنان

پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

درس ۱۴ ✨ دستاوردهای انقلاب اسلامی

استان سمنان علی رغم مجاورت با تهران و برخورداری از توان‌های قابل ملاحظه تا قبل از پیروزی انقلاب اسلامی، در زمینه‌های مختلف از جمله فرهنگی و آموزشی، کشاورزی، صنایع و معادن، انرژی و... از استان‌های کم برخوردار به حساب می‌آمد. خوشبختانه بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، با توجه به قابلیت‌های متعدد طبیعی و انسانی مورد توجه قرار گرفت که پس از گذشت ۴۱ سال از انقلاب به برخی از این دستاوردها در چند بخش به‌طور خلاصه اشاره می‌شود.

- توسعه کشاورزی
- توسعه اقتصادی و صنعت
- توسعه آموزش
- توسعه گردشگری
- ارتقای سطح رفاه اجتماعی و فرهنگی

برای مطالعه

توسعه کشاورزی

با ادغام جهادسازندگی و کشاورزی در تاریخ ۱۴/۱۰/۱۳۷۹ نهاد جهاد کشاورزی توانسته است در بخش راه و توسعه کشاورزی، آب‌رسانی، برق‌رسانی و... به ویژه پشتیبانی در روستاهای محروم تلاش فراوان داشته باشد. این

شکل ۱-۶ پرورش دام به روش علمی در استان

نهاد در طول جنگ تحمیلی با ساختن پل‌ها، معابر، سدها، خاکریزها، فرودگاه، اورژانس، کانال و بیمارستان صحرایی و... خدمات ارزنده‌ای را ارائه داده است. در مقایسه سال ۱۳۵۷ با رقمی معادل ۴۲۱۴۲۶ تن محصولات زراعی و باغی در سال ۱۳۸۷ با استفاده از فناوری‌های روز دنیا و بهره‌گیری از شیوه‌های جدید آبیاری به بیش از ۱۳۰۰۰۰۰ تن رسیده است. از دیگر توفیقات کشاورزی استان می‌توان به تولیدات

گلخانه‌ای و پرورش آبزیان اشاره کرد. تا قبل از پیروزی انقلاب اسلامی هیچ گونه صادرات کشاورزی از استان به عمل نمی‌آمد، در حالی که هم اکنون ۵ میلیون دلار حاصل تلاش کشاورزی استان است. جهاد کشاورزی در بخش دام و طیور با ۲/۲ میلیون واحد دام و با تولید ۳/۳ درصد گوشت قرمز و ۳/۲ درصد گوشت سفید کشور مشغول فعالیت است.

توسعه اقتصادی و صنعت

معادن: استان سمنان از نظر تنوع کانی‌ها و تعداد معادن و میزان صادرات آن یکی از قطب‌های مهم کشور به حساب می‌آید.

استان سمنان در حال حاضر رتبه اول تولید نمک، گچ، سیلیستن و زئولیت، رتبه دوم تولید سولفات سدیم و رتبه سوم از نظر کرومیت را دارد.

قابل ذکر است که بیش از ۳۰ درصد گچ کشور و به عبارتی ۴ درصد گچ جهان از استان سمنان تأمین می‌شود.

میزان استخراج معادن در ابتدای انقلاب اسلامی	میزان استخراج معادن در حال حاضر
۷۷۹۰۰۰	۱۵۰۰۰۰۰

صنایع: از آنجا که استان سمنان به دلیل مجاورت با استان تهران و بازار بزرگ مصرف کشور و همچنین به علت محدودیت استقرار صنایع در شعاع ۱۲۰ کیلومتری تهران علاقه‌مندان زیادی را جهت فعالیت‌های صنعتی و تولیدی به خود جذب کرده و از طرفی امکانات زیر بنایی باعث رشد روز افزون واحدهای صنعتی، تولیدی و خدماتی شده است. لذا سازمان حفاظت محیط

شکل ۲-۶- نمایی از کارخانه فولاد شاهرود

زیست در راستای اصل ۵۰ قانون اساسی توصیه به تجهیز کلیه صنایع به سیستم تصفیه هوا و فاضلاب کرده است و این در حالی است که تا قبل از انقلاب اسلامی، واحدهای صنعتی دارای این تجهیزات محدود بوده‌اند و هم اکنون توسعه واحدهای صنعتی و تولیدی استان از جایگاه بسیار خوبی در کشور برخوردار است.

تا قبل از سال ۵۷ تعداد ۲۷ واحد صنعتی در استان فعال بوده‌اند و در حال حاضر تعداد ۱۰ شهرک صنعتی، ۱۴ ناحیه صنعتی و ۱۵۳۲ واحد فعال در استان وجود دارد.

شکل ۳-۶- نمایش از شهرک‌های صنعتی استان سمنان

حمل و نقل : تا قبل از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، استان سمنان به عنوان یکی از نقاط محروم در بخش راه‌سازی به‌شمار می‌آمد به شکلی که اکثر راه‌های موجود فاقد مشخصات فنی و تک‌بانه بوده و روستاها نیز فاقد مسیر مناسب بوده‌اند.

آنچه در زمینه راه قابل ذکر است برخی پروژه‌های عظیم در دست ساخت و یا پایان یافته است که از آن جمله ارتقای فنی جاده دامغان به اصفهان که استان را به عنوان دالان شمال به جنوب مطرح کرده و تا بندر امیرآباد در شهرستان بهشهر استان مازندران ادامه می‌یابد. همچنین مطالعه طرح بزرگراه امام رضا (ع) که ۵۶۰ کیلومتر آن در استان سمنان قرار دارد و احداث راه اصلی شاه‌رود به آزادشهر و اتمام مسیر سمنان به ساری از طریق کیاسر را می‌توان ذکر کرد.

در زمینه حمل و نقل ریلی نیز با دو خطه شدن مسیر استان ظرفیت آن به بیش از ۵۴۸ درصد افزایش یافته است.

انرژی

گاز: در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی یکی دیگر از دستاوردهای مهم، استفاده از گاز طبیعی است. که توسط متخصصان کشورمان به بهره‌برداری رسیده است. در سال ۱۳۶۹ اولین شهر استان از نعمت گاز برخوردار شد و با تأسیس شرکت گاز هم اکنون بخش عظیمی از شهرها و روستاهای استان از این نعمت خدادادی بهره‌مند شده‌اند.

فراورده‌های نفتی: استان سمنان تا سال ۱۳۵۷ تنها قادر به ذخیره سازی ۳۱ میلیون لیتر بوده است، در حالی که با تلاش‌های انجام گرفته در حال حاضر این امکان به ۱۰۶ میلیون لیتر رسیده است.

برق: در بخش برق اقدامات چشمگیری نسبت به سال‌های آغازین انقلاب مشاهده می‌شود به شکلی که هم اکنون می‌توان به ساخت یک دستگاه پست ۴۰۰ کیلوولت و ۸ دستگاه پست ۲۳۰ کیلوولت اشاره کرد.

شکل ۴-۶- نمایی از سد شهید شاهچراغی در شهرستان دامغان

آب: امور آبرسانی تا پیش از انقلاب اسلامی توسط شهرداری‌ها به انجام می‌رسید، اما پس از پیروزی انقلاب اسلامی از سال ۱۳۷۱ شرکت آب و فاضلاب به شکل رسمی این خدمات را بر عهده گرفت.

پروژه‌هایی نظیر انتقال آب چشمه روزیه به سمنان و نهضت صرفه جویی آب که در جریان سفر مقام معظم رهبری به استان مطرح شد موجب تهیه طرح‌های متعددی در کمیسیون‌های زیربنایی دولت خدمتگزار شده که از جمله نکات بارز در امور آبرسانی استان است.

مخابرات: با توجه به اینکه ارتباطات از اصول پایدار هر کشوری محسوب می‌شود، شرکت مخابرات استان سمنان نیز در راستای تحقق نظام اسلامی اقدامات شگرفی را به مرحله اجرا رسانده است.

از سوی دیگر با پدید آمدن تلفن همراه در جهان و اقصی نقاط کشور، در استان نیز تعداد تلفن‌های همراه افزایش یافت و تعداد سایت‌های BTS را به ۲۰۵ مورد رسانیده و در ۸۷ روستا دفتر ICT دایر کرده است. مطلب قابل ذکر دیگر به روز کردن اطلاعات با فناوری جدید و استفاده از اینترنت همگانی و افزایش پوشش‌های رسانه‌ای و الکترونیک و ماهواره است.

مسکن: تا سال ۱۳۵۷ در استان سمنان در بخش مسکن نیز رکود کشوری حاکم بوده است؛ لیکن پس از پیروزی انقلاب اسلامی طرح‌های تفضیلی و جامع شهری تهیه و گام‌های مؤثری برداشته شده تا جایی که اکنون با

مساحت ۱۸۴۲۹۰ متر مربع در قالب خانه‌های سازمانی، فرهنگی و هنری، دانشگاهی و آموزشی، بهداشتی و درمانی و مسکن ارزان قیمت به انجام رسیده و اکنون بزرگ‌ترین طرح مسکن انبوه برای اقشار کم درآمد تحت عنوان مسکن مهر در قالب ۱۲۷ پروژه و بالغ بر ۱۰۱۰۵ واحد در دست اجراست.

تعاون: پس از پیروزی انقلاب اسلامی در جهت رشد و گسترش فرهنگ تعاون وزارت تعاون تأسیس و ۲۵ درصد از نقش اقتصاد کشور به این وزارتخانه محول شد که این امر باعث هموار شدن راه فعالیت همگانی در جهت تشکیل تعاونی‌ها شد.

در بخش اتحادیه تعاونی‌ها، در سال ۱۳۵۷ تنها یک مورد و هم اکنون به ۲۰ اتحادیه ارتقا یافته است. یکی از برجسته‌ترین اقدامات دولت اسلامی طرح واگذاری سهام عدالت توسط دولت مهرورز نهم است که تحول بنیادی در تأمین درآمد اقشار کم درآمد جامعه بوده و اکنون ۱۷۹۶۶۸ نفر دارای اوراق این سهام‌اند.

توسعه آموزش

آموزش عالی: از زمانی که اولین مرکز آموزش عالی در شهر سمنان تحت عنوان مدرسه عالی تکنولوژی فعالیت خود را آغاز کرد ۳۶ سال می‌گذرد. این مرکز در سال ۵۳ بنا و به صورت هیئت امنایی اداره می‌شد. اما این مرکز پس از پیروزی انقلاب اسلامی به مدرسه عالی تغییر نام یافته و با گسترش فعالیت‌های خود در سال ۶۷ به مجتمع آموزش عالی سمنان تبدیل شد و در نهایت در سال ۷۲ به شکل چشمگیر و ملموس با افتتاح رشته‌های متعدد مهندسی و تربیت دبیر به دانشگاه سمنان ارتقا یافت. بر همین اساس در دیگر شهرستان‌های استان (شاهرود، دامغان، گرمسار، مهدی شهر) و حتی در برخی از شهرها دانشگاه‌های متعدد اعم از دولتی، پیام نور، آزاد، علمی و کاربردی و... در حال فعالیت‌اند. استان سمنان از حیث نسبت جمعیت به دانشجو دارای رتبه اول کشوری بوده که به ازای هر هشت نفر جمعیت استان یک دانشجو در استان مشغول به تحصیل است.

تا قبل از انقلاب در زمینه‌های پشتیبانی از ایده‌های نو و جدید، مرکز خاصی وجود نداشت و در حال حاضر

شکل ۵-۶- دانشگاه علوم پایه سمنان

۲ پارک علم و فناوری در استان مشغول فعالیت است. از سال ۸۷ تعداد ۵۵۰۰ نفر دانشجوی تحصیلات تکمیلی (کارشناسی ارشد - دکترای حرفه‌ای و تخصصی) در مؤسسات آموزش عالی استان مشغول به تحصیل‌اند که نسبت دانشجویان تحصیلات تکمیلی به کل دانشجویان در این سال حدود ۷/۲ درصد است؛ شایان ذکر است در زمینه پذیرش دانشجویان دوره دکتری تخصصی (PHD) در دو دانشگاه سمنان و صنعتی شاهرود رشد بسیار

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

خوبی مشاهده می‌شود که تعداد پذیرش بالغ بر ۱۰۰ نفر است.

آموزش و پرورش: از آنجا که علم‌اندوزی به عنوان یکی از ارکان دین مبین اسلام برشمرده می‌شود، نظام جمهوری اسلامی ایران نیز با تأکیدات رهبر کبیر انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی (ره) و لزوم تأمین نیروهای متخصص و متعهد کشور در سال‌های آتی از همان ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی تأکید خاص بر آموزش و پرورش نونهالان میهن اسلامی‌مان داشته است.

آنچه لازم به ذکر است فعالیت نهضت سوادآموزی در کنار سایر سازمان‌های آموزشی است. این نهاد با آموزش به تمامی اقشار بیسواد در همهٔ سنین به خصوص در نقاط محروم با آماری بیش از ۹۵ درصد دست یافته و حتی در برخی مقاطع سنی مانند ۴۹-۱۰ سال در سال ۸۷ شاهد برگزاری جشن ریشه‌کنی بیسوادی در استان بوده‌ایم.

آموزش فنی و حرفه‌ای: آموزش فنی و حرفه‌ای علاوه بر آموزش، تأمین‌کنندهٔ بخش عظیمی از نیروی کار استان نیز است. در سال ۱۳۵۷ تعداد ۱۴ کارگاه فعال و ۳۲۶۷ کارآموز در استان به ثبت رسیده که هم‌اکنون این رقم به ۷۰ مرکز با تعداد ۶۷۰۷ کارآموز افزایش یافته است.

توسعهٔ گردشگری: حفظ میراث گذشتگان که تا سال ۵۷ تنها شعاری بیش نبوده و دست به غارت این ثروت ملی نیز زده می‌شد، در سال‌های پس از انقلاب اسلامی احیا شده و هر ساله مورد بازدید هزاران نفر از گردشگران داخلی و خارجی قرار می‌گیرد.

استان سمنان در حال حاضر ۶۳۵ بنا و اثر تاریخی، ۴۲۰ اثر تاریخی ثبت شده در فهرست آثار ملی و ۲ موزه را در خود جای داده است.

ارتقای سطح رفاه اجتماعی و فرهنگی

موضوعات فرهنگی: تا پیروزی انقلاب اسلامی استان سمنان فاقد صدا و سیما استانی بوده که به برکت انقلاب اسلامی ضمن بهره‌مندی از شبکه صدا و سیما استانی موارد ذیل هم قابل تأمل است. جدول زیر مقایسه‌ای از وضعیت صدا و سیما در قبل و بعد از انقلاب اسلامی در استان سمنان است.

عنوان	قبل از انقلاب	بعد از انقلاب
فرستنده‌های تلویزیونی	۱	۳۳۴
فرستنده‌های FM	۱	۱۱۸
تعداد دستگاه‌های ماهواره‌ای	—	۸۳

امور کتابخانه‌ها: قبل از انقلاب استان سمنان علی‌رغم پیشینه‌ای قوی در مسائل فرهنگی به‌ویژه فرهنگ

دینی از حداقل‌ها نیز محروم بود که یکی از آن موارد «استفاده و بهره‌مندی آسان از کتاب‌های منتشره» بوده است. سالن‌های ورزشی: توجه به امور مهم و زیربنایی مانند احداث فضاهای ورزشی و تأمین سلامت روحی و جسمی از ویژگی‌های بارز بعد از انقلاب است. فضاهای ورزشی پیش از انقلاب منحصر به ۱۰ سالن و مجموعه ورزشی در استان بوده که این تعداد پس از انقلاب بالغ بر ۲۱۵ مورد شده است. قبل از انقلاب به فضاهای ورزشی روستاها کمتر توجه می‌شده، ولی در حال حاضر صرفاً در سفر مقام معظم رهبری و هیئت دولت بالغ بر ۴۶ واحد ورزشگاهی روستایی احداث شده است. رسیدگی به امور محرومین: یکی از امور مهم که بعد از انقلاب اسلامی در دستور کار قرار گرفت، رسیدگی به امور محرومین و تحت پوشش قرار دادن آنهاست. با عنایت به کم شدن جمعیت روستایی در سال‌های بعد از انقلاب تعداد مراکز بهداشتی و درمانی روستایی نیز رشدی نداشته است. لازم به ذکر است قبل از انقلاب هیچ گونه پایگاه بهداشتی و خانه بهداشت در سطح شهرستان‌ها فعالیتی نداشته است، اما بعد از انقلاب در سطح شهرستان‌های سمنان، گرمسار، دامغان، و مهدی شهر حدود ۶ پایگاه بهداشتی و ۷۳ خانه بهداشت در سطح روستاها تأسیس شده است.

درس ۱۵ چشم‌انداز آینده استان

چشم‌اندازها، مستقل از دامنه و گستره‌ای که ابعاد مختلف زندگی اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی هر کشور را در برمی‌گیرند، همواره افق‌های تازه، نوین و متفاوتی پیش روی برنامه‌ریزان یک کشور می‌کشایند. برای رسیدن به این مهم در ایران نیز همانند سایر کشورهای متمدنی، اقدام به تهیه سند چشم‌انداز گردید.

یکی از مهم‌ترین اهداف در سند چشم‌انداز آینده ایران (افق ۱۴۰۴)، رسیدن به قدرت اول منطقه در تولید ناخالص داخلی و فناوری است. برای قدرت اول شدن باید ویژگی‌هایی داشت از جمله توسعه مبتنی بر علم و دانش، جامعه‌ای برخوردار از امنیت اجتماعی، توزیع متناسب از درآمد و... برای تحقق چنین امری باید قابلیت‌ها و محدودیت‌های استان خود را بشناسیم تا زمینه رشد و توسعه این منطقه از کشور در چشم‌انداز آینده به خوبی روشن شود.

اصلی‌ترین قابلیت‌های توسعه استان

- همجواری با استان‌های بزرگ و مرکز کشور
- برخورداری از ذخایر غنی و متنوع معدنی
- وجود زمین‌های غیر قابل کشت برای توسعه و استقرار صنایع بزرگ
- برخورداری از مراکز آموزش عالی، فنی و حرفه‌ای و...
- دسترسی به بازار مصرف عمده تهران جهت تأمین کالا و خدمات و بالعکس
- برخورداری از تنوع اقلیمی، ذخایر طبیعی، زیست محیطی و جاذبه‌های طبیعی کوهستانی، کویری و تاریخی جهت توسعه فعالیت‌های گردشگری

- توانایی به‌کارگیری انرژی‌های نو و تجدیدپذیر (انرژی خورشیدی و باد)
- برخورداری از پوشش شبکه مخابراتی و قرار گرفتن در کریدور (دالان، مسیر عبور) بین‌المللی فیبر نوری
- برخورداری از انواع مناطق زیست محیطی برای ایجاد مراکز پژوهشی، تحقیقاتی و ژنتیکی
- برخورداری از سطح بالای باسوادی
- امکان توسعه کشت محصولات باغی، گلخانه‌ای و صنعت دام و طیور
- عمده‌ترین تنگناها و محدودیت‌های توسعه
- نامناسب بودن منابع آبی از نظر کمی و کیفی
- کمبود ریزش‌های جوی و طولانی بودن دوره خشکسالی
- غیراستاندارد بودن راه‌های اصلی
- پیشروی بیابان و محدودیت شرایط زیستی

- آسیب پذیری شدید سکونتگاه های شهری و روستایی در مقابل حوادث طبیعی
- آماده نبودن زیر ساخت های شهری برای پذیرش سرریز جمعیت استان های همجوار

فعالیت های گروهی

شما هم به دو مورد دیگر از محدودیت های توسعه استان اشاره کنید.

- با توجه به قابلیت ها و تنگناها، اهداف و راهبردهای بلند مدت توسعه استان بر محورهای زیر استوار است :
الف) بخش صنعت و معدن	ب) گردشگری	پ) خدمات برتر
ت) بخش کشاورزی و منابع آب	ث) امور فرهنگی و اجتماعی	ج) آموزش عالی

برای مطالعه

الف) صنعت و معدن

- توسعه صنعتی با توجه به موقعیت مناسب منطقه و همجواری با تهران
- توسعه و بهره برداری از حداکثر ظرفیت های موجود معدنی
- توسعه صنایع شیمیایی، الکترونیک، ماشین سازی، غذایی و دارویی
- نوسازی نرم افزاری و سخت افزاری صنایع و معادن و بهبود تکنولوژی استخراج مواد معدنی
- توسعه واحدهای صنعتی کوچک با تأکید بر پیوند با صنایع بزرگ و مادر

ب) گردشگری

- توسعه بخش گردشگری با تأکید بر اکوتوریسم و حفاظت از میراث تاریخی و طبیعی استان
- بهره گیری مناسب از جاذبه های فرهنگی، طبیعی، تاریخی و حیات وحش برای توسعه گردشگری در استان

پ) خدمات برتر

- ارتقای کیفیت و کمیت خدمات برتر و زیر ساخت های شهری
- تقویت گمرک و توسعه خدمات بازرگانی
- توسعه و ارتقای محورهای ارتباطی استان با مناطق شمال و جنوب کشور و تمرکززدایی ارتباطی از تهران
- ارتقای جایگاه استان در تولید و انتقال انواع انرژی
- گسترش خدمات بازرگانی نوین با تأکید بر خدمات گمرکی، بانکی، بیمه، حمل و نقل بین المللی کالا

ت) کشاورزی و منابع آب

- تأمین آب لازم برای آب شرب، محیط زیست، صنعت و کشاورزی
- توسعه فعالیت‌های کشاورزی خاص در راستای استفاده بهینه از آب و خاک موجود
- انتقال آب از حوزه‌های همجوار شمالی به استان، کنترل و ذخیره‌سازی آب‌های سطحی و زیرزمینی
- توسعه کشت پسته و زیتون در نواحی مرکزی و جنوبی، گردو در شمال، کشت گلخانه‌ای و فعالیت‌های دام و طیور در سطح استان

- توسعه صنایع بسته‌بندی و فراورده‌های دامی، طیور و آبزیان در استان

ث) امور فرهنگی و اجتماعی

- توسعه و ارتقای زیرساخت‌های ورزشی و نقش ورزش در تأمین سلامت جسمی و روحی افراد و گروه‌های اجتماعی

- توسعه نقش و جایگاه و مشارکت زنان در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و ورزشی در سطح استان

- گسترش و پوشش برنامه‌های صدا و سیما در سطح استان

- ارتقای معرفت دینی، ارزش‌های فرهنگی و ویژگی‌های هویتی استان

- گسترش امکانات فرهنگی و ورزشی در مراکز جمعیتی شهر و روستا

ج) آموزش عالی

- توسعه کمی و کیفی مراکز آموزش فنی و حرفه‌ای، مهارتی و عالی در جهت تأمین نیازهای استان

- ایجاد و توسعه مراکز تحقیقاتی در امور کویرشناسی، فناوری، معدن و صنایع الکترونیک

- گسترش مراکز آموزش عالی علوم پزشکی در مقاطع تحصیلی دکترای تخصصی و فوق تخصصی

- توسعه مراکز آموزش عالی جهت تمرکززدایی دوره‌های کارشناسی از دانشگاه‌های تهران

منابع و مآخذ

- ۱- اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان سمنان، فصلنامه پژوهشی، فرهنگی، هنری، فرهنگ قومس، شماره ۲ و ۳ سال چهارم، سمنان چاپ صادق، سال ۱۳۷۹
- ۲- اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان سمنان، فصلنامه پژوهشی، فرهنگی، هنری، فرهنگ قومس، شماره ۲۷ و ۲۸ سال هشتم، چاپ نقش سایه سال ۱۳۸۵
- ۳- اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان، فصلنامه پژوهشی، فرهنگی، هنری، فرهنگ قومس، شماره ۲۹ و ۳۰، سال نهم، چاپ نقش سایه سال ۱۳۸۴
- ۴- ابوالفدا، تقویم البلدان، تهران، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، سال ۱۳۴۵
- ۵- احسانی، محمدحسین، توان‌شناسی جهانگردی استان سمنان، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد جغرافیا، گرایش مطالعات ناحیه‌ای، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ۱۳۷۴
- ۶- صدفی، علی‌رضا، امکان‌سنجی توسعه توریسم در شهیرزاد، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا، گرایش مطالعات ناحیه‌ای، دانشگاه شهید بهشتی تهران، ۱۳۷۳
- ۷- جواهری، محمدحسن، پژوهم شریعتی، پرویز، واژه‌نامه گویش باستانی سمنانی، جلد اول و دوم، سمنان، انتشارات آبرخ، سال ۱۳۸۷
- ۸- دفتر امور اجتماعی و انتخابات استانداری سمنان، بنی‌اسدی، علی، سیمای استان سمنان، جلد اول جغرافیا، تاریخ و جغرافیای تاریخی، سال ۱۳۷۴
- ۹- دفتر امور اجتماعی و انتخابات استانداری سمنان، احسانی، محمدحسین، ابک، عباس، شاه‌حسینی، علی‌رضا و شادپور، حسن، جلد دوم، عشایر و فرهنگ عامه، سال ۱۳۸۱
- ۱۰- دفتر امور اجتماعی و انتخابات استانداری سمنان، دربیگی، محمدرضا، سیمای استان سمنان، جلد سوم مشاهیر و مفاخر فرهنگی قومس، سال ۱۳۷۹
- ۱۱- زنده دل، حسن، مجموعه راهنمای جامع ایرانگردی، شماره ۱۲، تهران، سال ۱۳۷۶
- ۱۲- سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان، فرصت‌های سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری استان سمنان، چاپ نقش سایه سال ۱۳۸۸
- ۱۳- سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان، اطلاعات مردم‌شناسی شهرستان شاهرود، به قلم، حسینی، حمیدرضا، قلی‌پور، فاطمه، سال ۱۳۸۹
- ۱۴- عندلیب سمنانی (گویا)، خسرو، فرهنگ جامع اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های سمنانی، سمنان، انتشارات آبرخ، سال ۱۳۸۵

- ۱۵- لسترنج، جغرافیای تاریخی سرزمین خلافت شرقی، ترجمه محمود عرفان، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، سال ۱۳۷۷
- ۱۶- مهدی‌نیا، جعفر، هفت بار اشغال ایران در ۲۳ قرن، جلد اول، تهران، چاپ کاج ۱۳۷۷
- ۱۷- شاه حسینی، علیرضا، رنجبر، عنایت ا. . . . ایل‌ها و عشایر استان سمنان، انتشارات اتحادیه تعاونی‌های عشایری استان سمنان، ۱۳۷۸
- ۱۸- همتی، اسماعیل، سمنان سرزمین گویش‌ها، سمنان، بوستان اندیشه، سال ۱۳۸۶
- 19- <http://www.tebyan-sm>
- 20- <http://www.semnan.ac.ir>
- 21- <http://www.tarikanaeh.com>
- ۲۲- آرشیو سازمان‌ها، ادارات، نهادها و ارگان‌های استان سمنان.

تقدیر و تشکر

از کلیه سازمان‌ها، ادارات، نهادها و عزیزانی که به هر نحو با اعضای گروه تألیف کتاب استان‌شناسی سمنان همکاری داشته‌اند صمیمانه تشکر و قدردانی نموده و به جهت این که ممکن است نامی از قلم بیفتد از ذکر اسامی خودداری می‌کنیم.

معلّمان محترم، صاحب نظران، دانش آموزان عزیز و اولیای آنان می توانند نظر اصلاحی خود را درباره مطالب کتاب های درسی از طریق سامانه «نظرسنجی از محتوای کتاب درسی» به نشانی «nazar.roshd.ir» یا نامه به نشانی تهران – صندوق پستی ۴۸۷۴ – ۱۵۸۷۵ ارسال کنند.

سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی

